

Zita Kriauciūnienė, Rasa Povylienė

Pasakojimai apie Želvą

UAB „Valdo leidykla“
2005

UDK 908(474.5)

Kr211

Redakcinė komisija:

Rita Šepetytė – Petrokienė
Jonas Kriauciūnas
Vytautas Petniūnas
Jonas Rakauskas

Tekstą anglų kalba parengė Zofija Ramoškienė

**Informacijos-bibliografijos
skyrius
Kraštotyros skaitykla**

**Ukmergės rajono savivaldybės
Vlado Štaiso viešoji biblioteka**

1- POG/1053

© Z.Kriauciūnienė, 2005

© R.Kriauciūnaitė-Povylienė, 2005

ISBN 9986-853-89-3

Pasakojimai apie Želvą

Įvadinis žodis

Sudėliojome pasakojimus apie Želvą, Želvos kraštą – iš kraštovaizdžio, istorijos fragmentų, iš žmonių, apdovanotų šviesia atmintimi, prisiminimų, iš muziejaus archyvinės medžiagos, čia saugomų laiškų, fotografijų...

Šie pasakojimai nėra tobuli – atsiprašome tų, kurie juos skaitys. Gali būti ir paklydimų, ir netikslumų. Norėjome patikrinti save...

Dėkojame visiems, padėjusiems mums dėlioti šį paveikslą – paminklotyrininkei Arimetai Vojevodskaitei, padėjusiai atrasti Želvos pradžią, želviečiams Emilijai Lukoševičienei, Alfonsui Anusevičiui, Jonui Rakauskui, Eleonorai Kilkienei, Jadvygai Gibavičienei, mokytojui Jonui Kriaučiūnui, Vytautui Druskiui, Jonui Guzeliui, Astai Šalkauskienei, Pranei Čerkasovai – už pasakojimus apie Želvą.

Dėkojame X laidos abiturientui Vytautui Petniūnui, pateikusiam nuorodas į svarbius šaltinius, atvedusiam į rimtas jų studijas. Seniūnui Kęstučiui Mikalajūnui – už pasidalijimą šiandienine Želva, girininkui Gintautui Povyliui – už žinias apie šio krašto miškus.

Nuoširdžiai dėkojame rėmėjams - Švietimo kaitos fondui, 25 – osios laidos abiturientui Petrui Purliui ir mokyklos direktoriui Vidui Tavorui, Antano Mikalajūno fondo lėšomis padėjusiam išleisti šiuos „Pasakojimus apie Želvą“.

Dėkingos esame Želvos vidurinės mokyklos 1984 – ujų metų laidos aštuntokams, savo pinigine dovana muziejui parėmusiems knygelės leidybą.

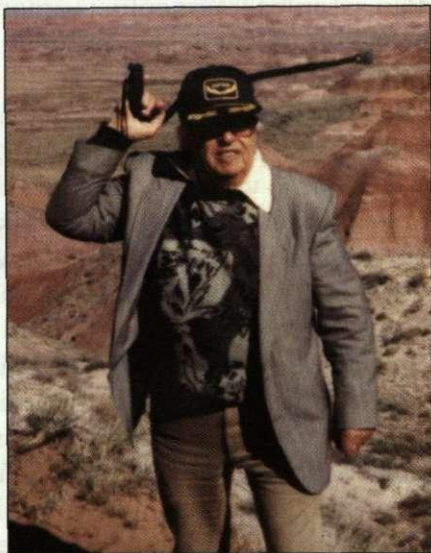
Taip pat dėkojame kantriems šios knygelės redaktoriams: buvusiai mūsų mokytojai filologei Ritai Šepetytei, X laidos abiturientui bibliofilui Vytautui Petniūnui, mokytojui Jonui Kriaučiūnui ir šviesiam mūsų krašto žmogui Jonui Rakauskui.

Autorės

Antanas Mikalajūnas (1914–2005)

Tai mūsų krašto žmogus, kurio kilnų gyvenimą ir didelius darbus lydėjo meilė Motinai, gimtiesiems Dvareliškiams, Želvos kraštui ir tėvynei Lietuvai.

Gimė jis Dvareliškių kaime, nepasiturinčioje šeimoje. Nuo penkerių metų pradėjo „bernauti“ – piemenėliu dirbo, šeimą rėmė. Tai kas, kad gabus mokslui buvo – per trumpą laiką baigė Dainiškių pradžios mokyklą. Toliau mokėsi amato Ukmergėje. Į Lietuvos kariuomenės savanorius vedė Svajonė – tapti pilotu arba artileristu. Bet ji neišsipildė... Nelengvas darbas stovykloje Norvegijoje ir sunkus kelias su karo pabėgėliais nuo Vokietijos iki Kanados... Tik viltys ir svajonės padėjo išsilaikyti, nepalūžti.

Antanas Mikalajūnas. 1993 m. Arizona

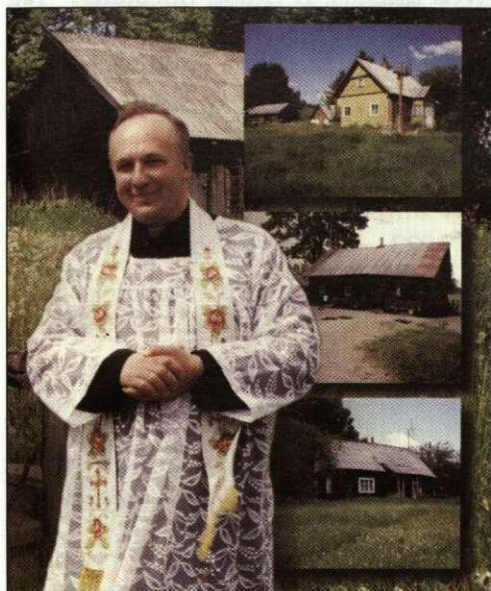
Su žmona Kazyte pradėjęs bendrą gyvenimą, A. Mikalajūnas sumanumo, darbštumo dėka „žingsnis po žingsnio lipo į sėkmės kalną...“

Santa Monika Kalifornijoje tapo namais. Iš čia jis visada skubėjo į tikruosius – į Dvareliškius, Želvą... Vežė ne tik meilę, bet dalijosi ir savo sunkiai užgyventu turtu. Rėmė Lietuvos kultūros fondą, Kauno ir Vilniaus universitetus, Šiaulių pedagoginį universitetą, Gedimino kalno ir Žemutinės pilies tyrimą ir restauravimą. Brangiausias dovanos – savo gimtinės mokyklai Želvoje, savo parapijos bažnyčiai, savo Dvareliškių istorinei Atminčiai – kapinaitėms... Ir paskutinės – Kelmei, kur jis surado savo antrąją gyvenimo draugę – Janiną.

Antano Mikalajūno kilnaus gyvenimo pamokos surašytos jaudinančioje trilogijoje – „Likimo vartai“, „Motinų motina“ ir „Kada žmogus laimingas“. Šias knygas galime rasti mokyklos muziejuje.

Antano Mikalajūno fondo parama per Želvos vidurinės mokyklos direktorių Vidą Tavorą tenka ir pirmajam leidiniui apie Želvos kraštą.

Kunigas Petras Purlys

Kunigas P. Purlys

Želvos krašto vaikas, čia gimęs, augęs, mokslo žinių, išminties ir gerumo pradus įgijęs. Į gyvenimo vieškelius išėjęs, Dievo tarnystei pašauktas, visada liko ištikimas mūsų Želvai, savo gimtiesiems Aginčiams.

... Pirmasis takelis iš namų vedė į mokytojos Elenos Grigaliūnienės klases – pradžiamokslį. Kitas, sudėtingas ir didesnis – į Želvos vidurinę. Laisvalaikis po pamokų ir atostogos – pagalba motinai, triūsiančiai fermoje.

O šeimoje augo šeši vaikai – tėvų rūpestėlis. Su Petru – mažiausiais vargo. Sau kelią rinkosi pats. Kunigo kelią. Baigęs Kauno kunigų seminariją, jį pradėjo eiti 1983 m. po iššventinimo. 2003 m. birželį kunigas Petras kartu su bičiuliais ir parapijiečiais šventė 20-ies kunigystės metų jubiliejų.

Daug kur nuoširdžią Maldą Dievui ir Tėvynei aukojo Petras: Kaune, Vilniuje, Druskininkuose, Kabeliuose, Marcinkonyse, Žemaitkiemyje, Lyduokiuose... Dabar – Ukmergėje, Šv. Trejybės bažnyčioje, kunigo Petro rūpesčiu restauruotoje, išgražintoje. Daug gražių švenčių surengė: savo buvusios klasės keturis susitikimus, ne vieną prasmingą šventę gimtajame Aginčių kaime.

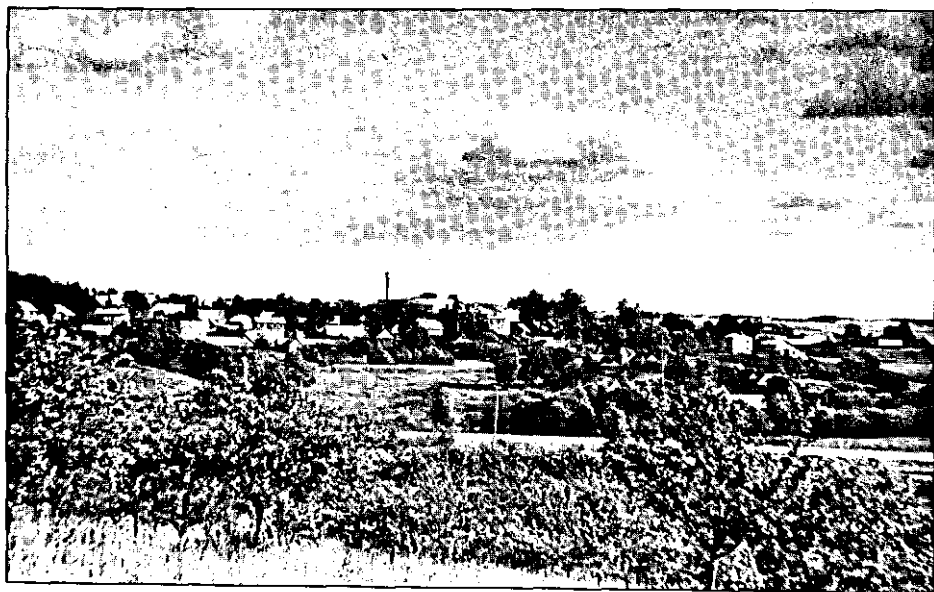
Neseniai Petras Purlys šventė savo gyvenimo jubiliejų. Ne vien gėlėmis jis buvo paženklintas – ir dideliais darbais: dar didesne meile savo gimtinei, savo mokyklai, klasės mokytojams, savo kraštui ir jo žmonėms.

Su kunigo Petro parama išeina ir ši pirmoji knygelė apie Želvos kraštą.

Vietoj išangos

Aukštaičių aukštumos vakarinėje dalyje, į rytus nuo Ukmergės, kur kalnelių daugiau nei kitur, yra Želvos kraštas. Ir mūsų miestelis – lyg paukštis kalnelių lizde. Nuo čia toli matyti. Į visas puses šakojasi keliai lygiom atkarpom po 21 kilometrą į Ukmergę, Molėtus, Giedraičius, triskart ilgesnėm – į Vilnių, Kauną, Uteną. Žvyrkeliais gali siekti artimesnius kaimynus – Kiauklius, Šešuolius, Balninkus.

Seniau vietovė vadinta Pozelwa. Šis vardas pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas 1582 metais. XV amžiuje minimas Pozelwyj dvaras. Želvos vardas atsiradęs 1920 – 1923 – ujų metų topografiniuose Lietuvos žemėlapiuose. Gretimas kaimas, kur būta dvaro, likęs Paželviais. Kalbininkai gyvenvietės (ir Želvelės upelio, kairiojo Siesarties intako) pavadinimą sieja su būdvardžiais „žalias“, „žalsvas“.

Želvos panorama

Piliakalniai – Želvos krašto praeities liudininkai

Želvos krašto žemės kalvotos. Į pietryčius nuo miestelio kalvos pasiekia 182 m aukščiau jūros lygio. Žemiau nusileidžia siaurėje, prie Siesarties upės. Miestelis – ant kalnelių, lyg kokiam lizde. Tik vardu tie kalneliai neturi.

O štai netoli Želvos – net keli seni piliakalniai, žmonių pamėgti dėl paslaptinių kilmės istorijų, turintys vardus.

Šiaurės rytuose, už 2 km nuo miestelio, – pailgos formos, panašus į duonos kepalą Paželių kaimo piliakalnis, kadaise žmonių Pėčkalniu pramintas. Šis vardas ne šiaip sau. 1936 m. Petras Tarasenko, su archeologų grupele tyrinėjęs kalno ir priekalnių teritoriją, atkasė čia archainės gyvenvietės pėdsakus. Rasta titnago skaldos, deginto molio liekanų, brūkšniuotos keramikos dirbinių, akmeninių kirvukų, kaltų, atvirų židinių, naminių gyvūnų kaulų. Vėliau, 1962 m., tyrinėjimai buvo tęsiami. Pagal radinius nustatyta, kad žmonių Želvos krašte gyventa II - III tūkstantmetyje prieš Kristų ir I - IV mūsų eros amžiais. Kalnas žmonių ir pramintas Pėčkalniu (atkasti židinių „pečių“ – pėdsakai).

Želvos krašte, be Paželių, yra dar keli piliakalniai: Mateikiškių (žmonių pramintas Majoku), Daubariškių (Pažiemų), Berzgainių. Kiekvienas vadinamas pagal vietovę ir saviškai – žmonių sugalvotu vardu, atspindinčiu legendinę versiją... Legen-

Paželių piliakalnis

Blūdašilio pilkapiai

dos užrašytos mūsų mokyklos moksleivių.

Už 3 km nuo Želvos - Mateikiškių piliakalnis, apgaubtas paslaptinių istorijų. Pasak vienos legendos, kalną supylė kaip kapą dideliam ponui, kuris buvęs palaidotas požemy. Žemes nešę baudžiauninkai kepurėm. Kitas padavimas kalba apie tai, kad čia slėpėsi Napoleono kariai, sunkų lobį nešę. Negalėdami toliau panešti užkasė. Ir pažymėję vietą dideliu kalnu.

Paslaptingos piliakalnių istorijos, dar paslaptingesnės – pilkapynų ir senkapių, kurių irgi nemažai likę. Štai netoli Želvos – Šilninkų, Bliūdašilio pilkapynai, toliau - Daubariškių. Yra ir senkapių – Daugudžių, Topolynės, Krapo. Juos seniau žmonės vadino švedkapiais, prancūzkapiais. Kai kurios tų archainių vietovių patrauklios, įdomios, dabar jau nesuprantamos savo praeitim, baigiamos užmiršti.

Kaip legenda atrodo penki akmeniniai kirvukai mokyklos muziejuje. Jie rasti netoli Želvos, Paželių piliakalnio lauke ir Dvareliškių kaime.

Aprašyti ir senieji archeologiniai paminklai – Želvos krašto piliakalniai, pilkapynai, senkapiai, dabar jau sunkiau atpažįstami. Didelį darbą apie 1965 – uosius metus atliko buvusi geografijos mokytoja Stasė Vercinkevičiūtė.

Prie Želvos kūrimosi ištakų

Želvos miestelis kūrėsi aukštame Želvelės upelio slėnio šlaite XVI a. pirmojoje pusėje. Kas buvo pirmieji gyventojai, sunku pasakyti. XIV a. Deltuvos žemių ir apylinkės teritorijoje Želvos vardo nerasime. Ieškodami jos pėdsakų, XIV a. rašytiniuose šaltiniuose užtinkame kitus vardus: Šilninkai – 1373m., Laumėnai – 1375 m. Toliau minimi mūsų kaimynai – Šešuoliai, Videniškiai, Giedraičiai, Balninkai... Turtingesnės ir šių gyvenviečių istorijos, susijusios su Lietuvos kunigaikščių žygiais ir darbais.

Želva – vėlesnių laikų gyvenvietė. Pirmesnė buvusi Paželviai (Pozelwy), kur XV a. jau buvo dvaras. Besikuriančią Želvos gyvenvietę 1581

m. kartu su dvaru ir aplinkinėmis žemėmis Jurgis Radvila dovanojo Vilniaus jėzuitų kolegijai, kuri čia 1753 – 1755 m. pastatė nedidelę bažnytelę, įkūrė Žemaitkiemio parapijos filiją. Dovanojant Lietuvoje įsikūrusiems jėzuitų vienuoliams naujas žemes, buvo remiama jų veikla, didinamos teisės.

XVI a. pirmoje pusėje čia kūrėsi žydai, kai jie, išvaryti iš Vokietijos žemių, bangomis traukė į Rytų Europą, ieškodami palankesnių, patogesnių vietų, ir apsistojo Lenkijoje, Baltarusijoje, Lietuvoje... Tokia geografiniu požiūriu patogi vieta, iš kurios galima susisiekti su to meto Ukmerge, artimesnėm gyvenvietėm, jiems galėjo būti ir Pozelwa. Bent taip savo protėvių atsiradimo Želvoje versiją aiškina Fernando Klabin, Brazilijos ambasados Rumunijoje darbuotojas, tyrinėjęs Želvos žydų istorinę praeitį.

Želvos vardo kilmę, istorines atsiradimo prielaidas 2002 m. patvirtino ir paminklotyrininkė A.Vojevodskaitė, dalyvavusi mokslinėje konferencijoje, skirtoje Želvos vardo paminėjimo 420-osioms metinėms.

Kad ir kaip norėtume teigti Želvą praaičtyje buvus lietuvišku miesteliu, to neįrodysime. Faktai kalba ką kita: 1796 m. Želvoje iš 166 gyvento-

Pozelvos seriūnas
Levin Klabin

jų 144 buvo žydai, miestelio seniūnas (storosta) buvo žydas. Iki Antrojo pasaulinio karo didesnę gyventojų dalį (apie 60 %) sudarė žydai.

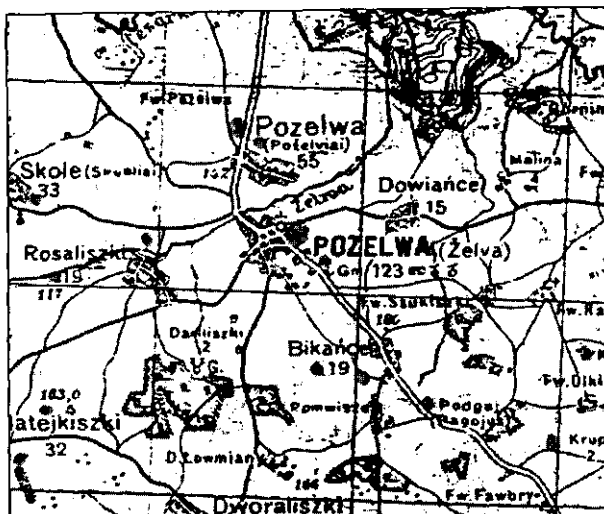
Augant dvarams ir palivarkams, didėjo ir lenkų įtaka. Nemažą miestelėnų dalį sudarė lenkuojantys gyventojai...

Išlikusi sena legenda apie bažnyčios statybą Želvoje. Joje sakoma, kad seniau čia buvęs miškas ir tik viena kita skurdi trobelė. Pušynėly, prie nedidelio keliuko, rytų pusėje, ant aukštesnės kalvos, stovėjusi sena karčema. Nepatiko vienuoliams, kad iš čia sklido girtų dainos ir alkoholio tvaikas, ir jie nugriovė nepatrauklų statinį. Iškirte kalnelio pušis, aptašę kamienus, jie iš vietoje rastos medžiagos statė nedidelę apvalios formos šuopą – bažnytėlę. Tai ne vien legenda. Statinio liekanas – pamatų akmenis kai-rėje šventoriaus pusėje, netoli mūro tvoros – aptiko žmonės, laidoję čia savo artimuosius.

Už 2 km nuo bažnyčios buvo ir Paželvių dvaras (vad. Aukštadvariu), kur buvo įsikūrę vienuoliai jėzuitai. Jie valdė ir dvaro žemes – 145 dešimtines ha, kunigavo ir Žemaitkiemyje, ir Želvoje. Prie bažnyčios, manoma, buvo įkurta ir mokykla.

Vėliau, panaikinus jėzuitų ordiną ir jiems išvykus iš Lietuvos (1773 m.), Žemaitkiemio, Paželvių ir kitas jėzuitų valdas perėmė Edukacinė komisija. Paželvių dvarą su jo žemėmis (ir Želvos miesteliu) valdė Ukmergės apskrities poseniūnis Ignas Petkevičius, kuris 1781 m. mokėjo 13.030 zlotų činšą. Paskui Pozelvos žemės atiteko (nuomos – pardavimo būdu) naujiems ponams: Marikoniams, Lapasinskiui, broliams Bistramams, Hoppenui.

Iki XIX a. antrosios pusės dar veikusi parapiinė mokykla. Miestelio gyventojai žydai vertėsi prekyba, mainikavimu, kiti želviečiai dirbo dva-re. XIX a. praeina choleros, maro epidemijos.

Želva topografiniame 1923 m. Lietuvos žemėlapyje.

Želva XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje

Enciklopediniai duomenys apie XIX a. antrosios pusės Želvą rodo, kad miestelis auga gyventojų skaičiumi: 1796 m. – 166, 1859 m. – 300, 1897 m. – 924.

Neaplenkia želviečių stichinės nelaimės – 1878 m. vidurvasary, 1881 m. ir 1893 m. gegužę gyvenvietę nusiaubia gaisrai. Ypač didelis buvo pirmasis – sudegė didesnė miestelio dalis, o 1881 m. – 46 pastatai su bažnyčia ir jos trobesiais.

1859 m. čia buvo paprinė mokykla, katalikų bažnyčia, žydų sinagoga, odų perdirbimo įmonė. Miestelis garsėjo arklių turgumis. Ir Paželių dvaro, ir miestelio valdos priklausė Žemaitkiemio dvarininkams Bistramams.

Po 1863 m. sukilimo (deja, kas vyko tuo metu Želvos krašte, žinių neturime) stiprinama vietos valdžia: miestelio reikalus tvarko urėdas (vad. uriadnikas) su dešimtininkais (vad. desiatnikais). Uždaryta paprinė mokykla, uždraustos pamaldos Skuolių koplyčioje ir procesijos. Vis tik vietos valdžia nebuvo pajėgi kovoti prieš aplinkinių kaimų gyventojų pastangas išlaikyti lietuviškumą. Štai 1901 m. Rasališkių kaimė, Virbalo namuose, surengtas lietuviškas spektaklis, kurio scenarijų parašė ir vaidino valstiečiai Ksaveras Paknys, Leonas Šaltenis ir Serapinas Vaišutis. Spektaklis vyko slapta, be valdžios leidimo.

Anų laikų žmogaus Leono Šaltenio prisiminimuose miestelis apibūdinamas nekaip:

„Želva buvo tamsus miestelis, kurį žmonės, ypač vakare ar naktį, lenkdavo, nes vietinių gyventojų buvo skriaudžiami, pareidavo namo pėsti, be arklio, be ratų ir ... su kiaura galva.“ (L.Šaltenis).

Miestelyje veikė dvi užiegos: viena – Šmuilos „stadaloje“, kita – pas Mendelį. Čia nuolat būdavo ir geriančių, ir net smurtaujančių. Tik šviesesni Rasališkių, Paželių kaimo valstiečiai Mykolas Paknys, Augustas Druskis, želviškis Leonas Šaltenis, padėjus kunigui Kazimierui Žebriui, miestelyje bandė įvesti tvarką.

Kunigas K.Žebrys, lietuviybės puoselėtojas, pritarė ir L.Šaltenio iniciatyvai suburti Želvos vaikus į slaptą lietuvišką mokyklą. 1902 m. sausio 8 d. susirinko 38 vaikai. Skurdi mokykla Šaltenių namuose – tik vienas kambarys: be baldų, be priemonių. Skaityti mokė iš laikraščio „Vilniaus žinios“. Dar „daraktorius“ slapta buvo gavęs lietuviškų maldaknygių. Kunigas K.Žebrys rėmė vargo mokyklą, per mėnesį skirdamas 30 rub-

liū. Tačiau mokykla gyvavo tik 3 mėnesius – kovą vaikus paleido, nes kažkas (įtartas „žydžiokės“) įskundė vietos valdžiai. Tuo metu Šalteniai gyveno lenkės Ordavičienės namuose, ant kalno netoli bažnyčios.

XX a. pradžioje Želvos krašte darosi laisviau. 1905 m. po 40 metų buvo atidaryta Skuolių koplyčia, vyko šv. Antano atlaidai. Želviškiai vyrai 1906 m. per šv. Antano atlaidus, Kapeckui grojant vargonais, lietuviškai giedojo „Pulkim ant kelių“ ir kitas giesmes.

Suaktyvėjo jaunimas – rengė vakarėlius, gegužines, net mokėsi šokių – kadrilio, suktinio. Populiariausi buvo rateliai.

1905 m. kunigas K. Žebrys organizuoja želviečių procesiją į Vilniaus Jeruzalės Kalvarijas. Jaunimas renkasi Rasališkių ūkininko Motiejaus Papo namuose lietuviškai giedoti. 1906 m. prieš Sekmines rengiama antroji procesija.

XX a. pradžioje daugelis želviečių dirbo Paželių (Aukštadvario) dvare pas Hoppeną. Kiti tarnavo pas vietos žydus arba patys jų pavyzdžiu pirko iš aplinkinių ūkininkų sodų derlių, arkliais vežė parduoti į Vilnių. Kai kurie vertėsi butų nuoma (Kevličiai, Ordavičienė).

1908 m. dvarininko Hoppeno paraginti ūkininkai susiburia į ratelį, kurio tikslas – mokyti žemdirbystės kultūros. Vyksta pažanga: 1909 m. želviečiai keičia arklus plūgais, kuriuos atsiveža iš Kėdainių. Ima auginti įvairesnes kultūras: runkelius, griežčius, ropes ir kt.

1909 m. Želvoje vyksta pirmoji žemės ūkio paroda. Po dvejų metų panaši surengiama ir Lyduokiuose. 1909 m. vėlyvą rudenį Želvoje atidaroma pirmoji valdinė rusiška pradžios mokykla. Iš Vilniaus gubernijos atsiųstas rusas mokytojas Grigorijus Samochvalenko. Mokykla skurdi, su mokinių suneštais baldais.

Pirmojo pasaulinio karo banga, pasiekusi Lietuvą, neaplenkė ir Želvos. Artėjo frontas. Rusų valdžia blaškėsi. Iš Ukmergės atsiųstas kazuokų būrys gąsdino miestelio žydus, varė juos lauk. Šie buvo išblaškyti, slapstėsi kaimuose. Želviškiai bėgo nuo fronto, nuo neramumų.

Miestelyje degė namai. Jų niekas negesino. Vokiečių kareiviai, užėmę Želvą, elgėsi įžūliai: savivaliavo, viską grobė, naikino žmonių turtą.

1917 m. vokiečiai ėmė trauktis. Leonui Šalteniui, Želvos gyventojui, Ukmergės valdžia tvarkai palaikyti pasiūlė organizuoti lietuviškos milicijos būrį. Lenkuojantys želviečiai bandė burti savąjį pulką – PPP (Polcija Polska Pozelwianska). Vakmistras Jurgis perdavė pareigas policijos vadui.

Tuo metu Želvos bendruomenė badavo. Lyduokių dvarininkas Kos-

sakovskis iš savo aruodų skyrė 50 pūrų rugių. Buvo sudarytas komitetas gyventojų šalpai nuo bado. Jį sudarė vaistininkas Žiedelis, vargonininkas Kapeckas ir daktaras Matužonis bei kunigas K.Žebrys.

Artėja 1918- ieji. Želvą iš Ukmergės pasiekia bolševikines idėjas nešantys nauji žmonės. Bet jau prasideda kovos už Lietuvos nepriklausomybę. Pirmasis lietuviybės ginti eina kunigas K.Žebrys.

Šio laikotarpio įvykius savo prisiminimuose nušviečia Želvos (Pozelvos) gyventojas Leonas Šaltenis.

Kovose už nepriklausomybę

Nelengvi mūsų Želvai buvo ir tolesni - 1918 – 1920 metai. Lietuvai kovojant už nepriklausomybę neliko nuošaly ir miestelio gyventojai. Ką tik susikūręs Želvos milicininkų būrelis su savo vadu L.Šalteniu bandė priešintis bolševikams, kurie, įsitvirtinę miestelyje, plėšikavo klebonijoje, aplinkiniuose kaimuose: reikalavo grūdų, lašinių, kankino jiems pasipriešinusį kunigą K.Žebrių, suėmė L. Šaltenį. Lietuviams padėjo žydų jaunimas.

Antruoju išbandymu želviečiams tapo kovos su lenkais. 1919 m. rudenį jie buvo užėmę Želvą. 1920 m. spalio mėnesį miestelis buvo išvaduotas – lenkai, persekiojami Ukmergės pėstininkų 7 – ojo bataliono, traukė Vilniaus link. Pakeliui į Giedraičius, ties Rubikoniais, jų eskadronas buvo sumuštas.

Giedraičių – Širvintų mūšyje žuvo daug Lietuvos karių savanorių. Kritusieji kovose už Lietuvos laisvę buvo palaidoti Giedraičiuose, Širvintose ir Želvos bažnyčios šventoriuje. Jų laidotuvėse dalyvavo daugybė žmonių.

1921 – ieji. Baigėsi kovos. Kas sugalvojo lietuviškąjį miestelio pavadinimą – žmonės ar valdžia – sunku pasakyti. 1923 m. topografiniuose Lietuvos žemėlapiuose gyvenvietė dar turi du vardus – Pozelwa ir Želva.

O Želvoje jau veikia lietuviška pradžios mokykla, kuriasi įstaigos, prasideda naujomis, vaikiškomis spalvomis ryškėjantis gyvenimas.

Tarpukario Želva

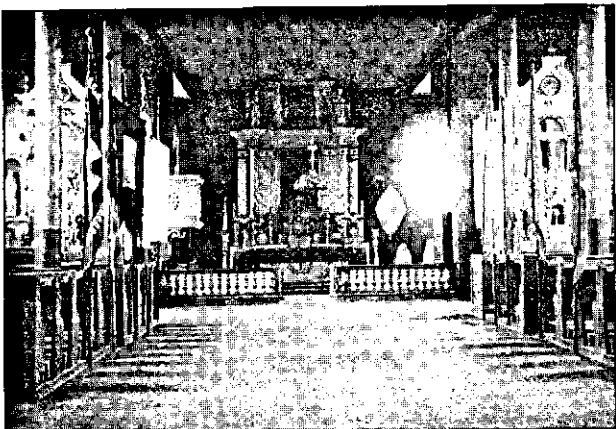
„Ot tai Želva, ot tai miestas“, - prisimena garbaus amžiaus želvietė Emilija Lukoševičienė (g. 1913 m.) Lietuvos valstybės laikų Želvos taikos teisėjo Jakučionio, kurio įstaiga buvo įsikūrusi naujame savivaldybės pastate (statytame 1922 m.) miestelio centre (vėliau – mokyklos bendrabutis), žodžius. Gyveno šis inteligentiškas žmogus su šeima Dariaus ir Girėno aikštės (dabar ten – Aloyzo Druktenio parduotuvė) pakrašty.

Taigi tarpukario Želvoje buvo įsikūręs ir teismas. Jame dirbo sekretorius Balčiūnas, teisėjo padėjėjas Misiūnas.

Miestelyje buvo ir paštas. Ilgametis jo viršininkas Vladas Morkūnas iš senesnių telegrafo stulpų, kai juos keitė naujais, pasistatė namą ir čia iš Černiausko dviaukščio perkeldino pašta. Šis geltonai dažytas pastatas priešais Želvos autobusų stotelę tebestovi ir šiandien. Turėjo Želva ir telefono ryšį (vad. telegrafu) - jo linijos ėjo į Lyduokius, Šešuolius, Balninkus ir Kiauklius.

Gaisrininkų komandą sudarė trys žydai ir pora lietuvių su arkliuku ir primityvia įranga, todėl didesnio ugnies pavojaus artveju želviečiai šaukdavosi pagalbą iš Ukmergės.

Kokia Želva be policijos? Savivaldybės žinioje buvo nuovada. Jai va-

Želvos bažnyčia 1939 metais

Mezgimo kursų lankytojos – lietuvės ir žydaitės.
1930-ieji metai.

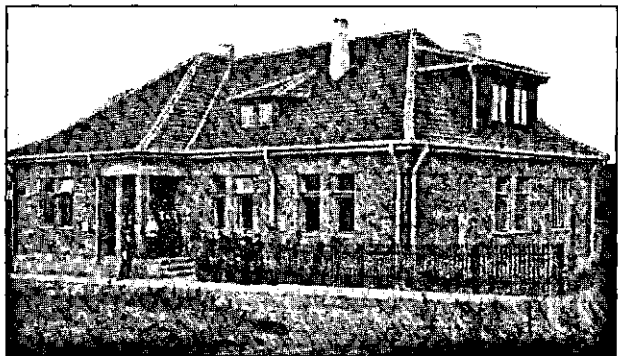
dovavo Aleksas Nemunaitis – tragiško likimo žmogus (dėl kilusių įtari-
mų ėmus kyši savo namuose nusišovė, palikęs našlę su trim vaikais).
Nuovadoje dirbo policininkas Piešina, vakmistras Verbickas. Želvoje,
kaip ir kitur, buvo griežta tvarka: baudžiama už gyvulių ganymą ne
savo ganykloj, miestelyje – už netvarką prie namų ir ypač už naminės
degtinės (samagono) varamą.

Gyventojų paslaugoms buvo ir smulkaus kredito bankelis (skolino
iki 1000 lt). Jame dirbo Antanas Maldeikis iš Kazliškių, Kostas Laskaus-
kas ir Stasys Dapkus - nuo Pilonių. Bankui kurį laiką patalpas nuomojo
Bikonių kaimo gyventojas Jonas Kriaučiūnas.

Buvo miestelyje ir vaistinė, ir felčerių punktas. Želvai augant, apie
1938–1939 m. miestelio centre, „amerikono“ Černiausko dviaukštyje, įsi-
kūrė ir biblioteka.

Enciklopediniai fak-
tai teigia, kad miestely-
je buvo įsikūrusios ve-
terinarinė ir agronomi-
nė tarnybos. Jos pri-
klausė apskrīčiai. Vete-
rinaras nuomojo patal-
pas iš žydo (dabar - pa-
statas šalia Zelevų), o
agronomas Balys Oren-
tas gyveno Aleksandro
Šimanausko name. Vien-
as agronomijos spe-
cialistas 4 valsčiams:
Balninkų, Giedraičių,
Šešuolių ir Želvos. 1923
m. buvo įsteigtas ir Uk-
mergės Žemės ūkio
draugijos skyrius.

Želvos parduotuvių
tinklas buvo ypač gau-
sus: visko čia galėjai
rasti. Prekiavo dau-
giausia žydai, krautu-
ves iširengę savo na-

Želvos savivaldybės pastatas

Šiuose namuose (Šimanausku) tarpukariu glaudėsi įvairios
įstaigos: mokykla, paštas, daboklė, taip pat gyveno
agronomas, siuvejas, mokytojai ir kt.

A-906/1053

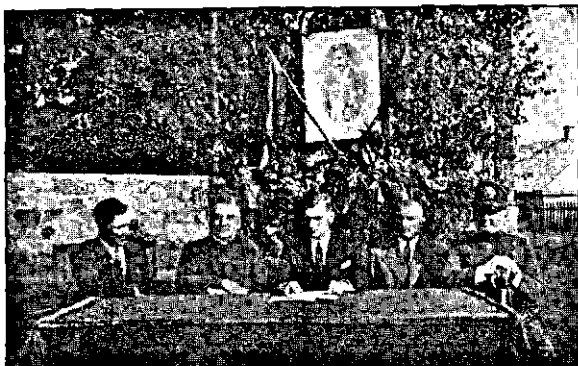
muose: Leike Chochem siuvo ir pardavinėjo kepures, skrybėles, Asher Chaim – drabužius, Hershel Osherovitz – bakalėjos prekes... Velvel ir Gershon prekiavo mėsa. Valstybinė parduotuvė (vad. monopolium) buvo viena – joje „pro langelį“ galėjai nusipirkti degtinės butelaitį (dabar šis pastatas šalia senelių namų nugriautas). Miestelyje buvo kelios krautuvės, kur prekiaavo audiniais. Jas želviečiai vadino manufaktūrom.

Buvo miestelyje ir pirtis (joje žydai turėjo išsirengę vietinį vandentiekį, iš kurio pirties viduryje tryško šaltas vanduo), kelios kepyklos, vilnų karšyklos, siuvyklos...

Parduotuvių įvairovė, spalvingi turgūs (beveik miestelio centre, priešais mokyklą), įdomus paprastos gyvenimas, inteligentijos (ypač mokytojų) veikumas sudarė sąlygas Želvai išaugti, suklestėti.

Nuo 1923 m. Želva – valsčiaus centras, kuriame buvo 123 trobos, 631 gyventojas. Visame valsčiuje – 107 kaimuose ir vienkiniuose – buvo 5069 gyventojai.

Želvos valsčiuje buvo 10 dvarų ir 8 palivarkai (pa-

Želvoje – šventė. Iš dešinės – nuovados viršininkas Nemunaitis, mokytojas Antanas Gudaitis, Šaulių kuopos vadas Jonas Žemaitaitis ir kunigas Deksnys

Paželių kaimo seniūno Vinco Druskio vestuvės apie 1939 – uosius metus

Tarpukario Želvos savivaldybės darbuotojai

gal Matą Mikalajūną (1909 – 2000 m.), arba 25 dvarai ir palivarkai (pagal Br. Kviklio enciklopediją): Aukštadvario, Laumėnų I ir II, Gursčių, Miškiniškių, Labeikių, Lelikonių, Keitučių, Adomavos, Paželvių, Meilūnų, Vėderų, Daugudžių, Baruvkos, Šilninkų, Juodakių, Kazliškių... Palivarkų centrai – Šukiškis, Rapoliškis, Pavarai, Bastūnai, Gelbudiškis, Kakariekos, Laumianka, Dainiškiiai, Lukošūnai.

Želvos valsčius buvo suskirstytas į 7 seniūnijas: Bikoniu, Bastūnų, Daubariškių, Laumėnų, Masiulių, Pilionių. Joms vadovavo seniūnai. Šias pareigas kurį laiką ėjo Vladas Kriaučiūnas, Jonas Audienis, Stasys Vainelavičius, Jonas Valiauga, Petras Linkevičius,

Povilas Zabulis, Vaclovas Sarulis, Adomas Petriūnas, Alfonsas Tolutis. Įdomi buvo kaimo seniūnų rinkimo procedūra: ji vykdavo prie tvoros. „Už“ ir „prieš“ kandidatą balsuojantys stodavo skirtingose tvoros pusėse – tokią „procedūrą“ yra matęs mokytojas Jonas Kriaučiūnas (g. 1932), kai jo tėvą Vladą išrinko trijų kaimų seniūnu.

Želvos valsčiui Lietuvos nepriklausomybės metais vadovavo 4 viršaičiai: 1918–1923 m. – Juozas Kalvelis, 1923–1937 m. – Jonas Vaišutis, buvęs savanoris; 1937–1938 m. – Vytautas Kalvelis (mirė tremtyje), 1938–1941 m. – Stasys Vaišutis, 1942 m. per Vokietiją emigravęs į Australiją. Visi – iš lietuviškiausio Želvos krašto kaimo – Rasališkių, patriotiškai nusiteikę.

Valščiaus sekretoriaus pareigos – itin svarbios. Jas 1918–1941 m. ėjo Vytautas Kapeckas (vargonininkas), Alfonsas Šmitas ir ilgiausiai – Matas Mikalajūnas (1934 – 1944 m.).

Želvos viršaitis Stasys Vaišutis – pirmoje eilėje antras iš kairės. Antroje eilėje pirmas iš kairės – sekretorius Matas Mikalajūnas. 1938 m.

Mokinių išleistuvės su kun. Urbonavičiumi. Antroje eilėje trečias iš kairės – Matas Mikalajūnas

Želvos savivaldos metais buvo atlikta nemažai darbų: pastatytas gelžbetoninis tiltas per Želvelę, miestelio gatvės išgrįstos akmenimis iki gyvenvietės pakraščiu, sumūrytas savivaldybės pastatas, 1936–1939 m. pastatyta erdvi, 220000 litų kainavusi Želvos pradžios mokykla.

Valščiau kaimuose veikė 9 mokyklos: Vėderų, Pilionių, Daubariškių, mažesnės – Juodakių, Karališkių, Skripėtiškių, Bastūnų. Želvos pradžios mokykla – didžiausia. Tiksliau, Želvoje buvo net 2 mokyklos: viena – žydų, kita – lietuviška. Pastaroji buvo didžiausia – 1936 m. šešių komplektų su daugiau kaip pusantro šimto mokinių.

Tarpukario Želvoje gyveno apie 400 žydų (85 jų šeimos), apie 40 lietuvių ir 3 rusų šeimos. Lietuviškiausia gatvė buvo į Šešuolių pusę (vad. Klaipėda). Miestelyje gyveno Bačiulių, Lukoševičių (2), Kasteckų, Aganauskienės, Šimanauskų, Šaltenių, Bratkauskų, Patackų, Kapeckų, Černiauskų (2), Briginų (2), Skapinskienės, Laurinavičių, Pažusienės, Verbickų, Aukš-

tuolių, Masiulevičių, Gaidelių, Pilkų, Guzelių, Piragienės, Tolučių, Karalių, Valiūnų (2), Kisielienės, Žiogelių, Petrauskienės, Morkūnų, Zabrauskų, Juknevičių, Skripėtienės, Šulcų, Jevsejevų, Terekovų, Andreje-

Dvikelasė žydų mokykla. Su vaikais – jų mokytojas H.Stokol. 1936 m.

Želvos kaimo seniūnai.

Želvos ir Šešuolių pavasarininkai ant Mateikiškių piliakalnio. Apie 1930-1936 – uosius metus

vų šeimos.

Patogūs ir erdvūs buvo Aleksandro Šimanausko (dviejų galų troba, erdvus kiemas, klojimas) ir Černiausku trobesiai. Abu želviečiai pinigėlių užsidirbo sunkiai dirbdami Amerikoje – grįžę iš ten kūrėsi gyvenimus. Černiauskas savo būstą nuomojo tarnautojams ir įvairioms įstaigoms; daug „įnamių“ buvo ir Šimanauskų troboje: čia iki 1922 m. glaudėsi mokykla (pirmoji lietuviška) ir paštas, net daboklė. Prieš karą čia gyveno siuvėjo Šaulio šeima, o vėliau įsikūrė gydytojas Dubovskis.

Želvos gyventojai vertėsi sunkiai. Kai kurie dirbo pas žydus, kiti vargo su žemele, ir tik nedaugelis užsiėmė amatu: Kasteckas „kurpė“ batus, Gaidelis mokėjo išdirbti odas, našlė Petrauskienė kepė „baronkas“, o jos kaimynas Mykolas Laurinavičius su savo „kromeliu“ jas pardavinėjo kituose miesteliuose ir kaimuose. Adomas Žiogelis, kurio tėvas kadaise mūrėjo šventoriaus tvorą, turėjo kalvę, Šulcas remontavo radijas, laikrodžius, Piragienė laikė užėigą, Henrikas Lukoševičius siuvė javo, o pas Šaltenį Kazį vyrai užsukdavo apsikirpti. Antanas Lukoševičius pramoko batusiuvystės – taisė batus. Miestelėnai Markauskas ir Kisielius, gyvenę Želvos pakraščiuose, turėjo kalves.

Želvos gyventojų istoriją niekas neužrašinėjo. Senesnių želviečių atsiminimuose liko tik nuotrupos.

Antanas Lukoševičius (pirmas kairėje) Jonavoje mokosi batusiuvystės. Apie 1929 – uosius metus

Paskutinio Želvos tarpukario viršaičio Stasio Vaišučio šeima Australijoje

Pasakojo anų laikų žmonės, kad šviesūs buvo mokyklos namai – čia vaikams buvo diegiamas lietuviškumas, mokoma ūkininkavimo, protėvių dainų ir tautinių šokių. Net jaunosms moterims ir merginoms buvo rengiami dailių darbų (mezgimo, siuvimo) kursai (jie vyko dabartinės senelių prieglaudos II aukšte).

Jaunimas lankė pavasarininkų organizaciją prie bažnyčios – jai priklausė apie 100 jaunų žmonių. Buvo ir vėliava su simboliais – saulės fone atversta knyga. Turėjo jie ir ženklelį. Energingas ir veiklus Vederų mokytojas Jonas Žemaitaitis buvo sukūręs Šaulių kuopą – čia rinkosi vyrai ir moterys su uniformomis ir tautiniais rūbais. Jie rengė pasilinkminimus, lietuviškų švenčių iškilmes, gegužines. Buvo ir sąjunga „Vilniui vaduoti“ – lietuvybei skleisti...

Mažieji Želvos krašto piliečiai stėjo į angelaičius – Dievo ir Tėvynės vaikų sąjungą. Juos globojo bažnyčia – čia jie rinkosi...

Želvoje tikrai buvo įdomu. Čia kryžiuosiai net septyni keliai, plūsdaavo žmonės net iš 5 parapijų į didelius turgus. Ir į atlaidus – seną bažnyčios tradiciją.

Buvo kur užėti. Patogu ir nakčiai pasilikti – miestelyje svetingai priėmė dveji nakvynės namai, „stadalomis“ vadinami.

Gražiai buvo švenčiamos lietuviškos šventės – pasirodymus rengdavo pavasarininkai, angelaičiai. Šiltu metų laiku iškilmės vykdavo prie bažnyčios, priešais varpinę. Čia buvo įrengtas ir stiebas Lietuvos vėliai. Mokiniai ant karių kapų nešdavo vainikus.

Nuovados viršininko Nemunaičio
našlė Emilija Nemunaitienė su vaikais
Danguole, Birute ir Fredu

Taikos teisejo p. Jakučionio šeima su
namų tvarkytoja Emilija Lukoševičiene
apie 1936 metus

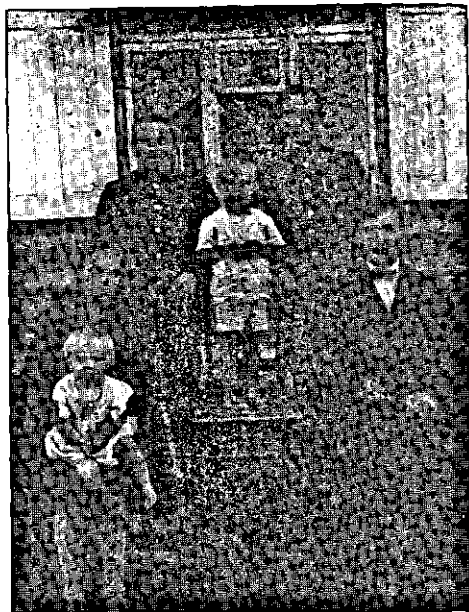
Aleksandras ir Pranciška Šimanauskai
su sūnumis ir teta Valeravičiene 1926 m.

Antanas Lukoševičius su seserimis
apie 1929 – uosius metus

Terekovų šeima – Povilas ir Praskovja su senele Ana ir dukrele Prane. 1929-ieji metai

Pašto viršininko V.Morkūno šeima su laiškinkais

Želvos valsčiaus viršaičio Vytauto Kalvelio šeima: jis pats, žmona Veronika bei vaikai. 1948 – ieji metai. Rasališkiai

Želvos „kavalieriai“. Priekyje iš kraštų – Briginai, antros eilės viduryje – A. Lukoševičius

Kai nebelieka net vardų ...

Priešais mokyklos langus – senas kapinynas. Jeigu ne paminklas prie kelio, žymintis senąsias žydų kapines, praeivis nepastebėtų žolėm apaugusių akmeninių kauburėlių. Jų nedaug telikę. Nuo laiko pajuodę, su neiškaitomais ženklais. Bet ne, nepamiršti – čia lankosi žmonės, seni ir jauni. Ieško savų akmenėlių, bando valyti laiko ženklus – perskaityti. Deja, tai beveik neįmanoma ...

Namai, kuriuose nuo senų laikų gyveno žydai, dar tebestovi. Juose gyvena želviškiai – ir jų „tikrų“, nedaug telikę.

Prieš keletą metų su garbaus amžiaus želviškiais J. Gibavičiene, J. Kriaučiūnu, A. Anusevičium, J. Rakausku atkūrėm senąją Želvą – sudarėm savotišką žemėlapi. Lankydamiesi Valstybiniame Gaono žydų muziejuje, radome ir miestelio žydų pavardžių sąrašą. Prie kai kurių – verslo pobūdis (Brigman – viešbutis, Hakner – viešbutis, Herste – macų kepėjas, Stokol Hirshel – mokytojas ir kt.) Vertėsi jie prekyba, odų perdirbimu, miškininkyste ir kitkuo. „Geri buvo žmonės – užjautė lietu-

Senosios žydų kapinės

vius, davė skolon, skolino pinigėlių", - sakys Emiliutė, ši spalį šęsianti devyniasdešimt trečiuosius. Su širdgėla ji prisimena šiuos žmones, vedamus į baisią mirtį. Vaistininką, prie savęs drebančiom rankom spaudžiantį sūnelį, ir mokytoją Hirschą, visada tokį malonų ... Prisimena ir didelę kupetą kruvinų drabužių vienuos namuos (neprišimena, kieno...)

1941 metų rugsėjį žuvo jie visi: ir tie 125, išvežti į Ukmergės kalėjimą, ir suvaryti į Helerio Motellio daržinę, vėliau sušaudyti Pivonijoj, ir suvarpyti baudėjų kulku savo kapečiuose, po pušele ...

Laimingi tie, kurie paliko Želvą anksčiau – XIX a. – XX a. pirmojo pusėj. Apsigyveno jie Masačusetso valstijose, Brazilijoj, Prancūzijoj, Izraelijoj, Jungtinėje Karalystėj, net Afrikoj. Daugelis jų surado vieni kitus, sukūrė net savo internetinį puslapį, pavadintą senuoju Želvos vardu – „Pozelva“. Vienas šio puslapio kūrėjų – jaunas Brazilijos ambasados Rumunijoje darbuotojas Fernando Klabin, mūsų mokyklos muziejaus bičiulis, 1995 m. lankęs Želvą. Jis savo laiškuose papasakojo Klabinų – Laferių giminės istoriją, atsiuntė savo prosenelių fotografijas. Nors jaunuolis moka 4 užsienio kalbas, bet žada mokytis ir lietuvių. Juk taja kalba Želvoje kalbėjo jo proseneliai.

Žydų sinagoga. Rekonstruota 1965 m.

Pastatas miestelio centre – čia XIX a. pabaigoj jau buvo įsikūrusi žydo Mendelio užėja su viešbučiu ir užvažiuojamu kiemu

Mūsų Želva garsi ne vien žymių šio krašto lietuvių darbais. Ne mažiau svarbių ir reikšmingų darbų priklauso Želvos žydams, kurie savo giminėj jau XVIII – XIX a. garsėjo kaip talentingi žmonės.

Vienas iš jų – Paželių Mošė, g. 1725 m. Pozelvoje, „Vilniaus Gaono“ brolis. Žymus savo darbais Cvi Nisan Golombas, hebrajų kalbos ir muzikos mokytojas, parašęs keletą knygų, surinkęs liaudies melodijų ir maldu. 1879 m. Pozelvoje gimė dar vienas pasaulio žydų bendruomenei žinomas žmogus – Abraomas Kolinas – Kolinskis, žymus sionizmo vadovas. Garsiausia, pasauly žinomaisia Želvos žydų bendruomenės giminė – Laferių – Klabinų dinastija, kurios šaknys senojoje Želvoje – nuo 1839 m., kai čia gimė šeimos geneologinio medžio pirmasis žmogus – vėliau miestelio storosta Lev Klabin. Jų giminės atstovai lankėsi 2002 metų rudenį.

Po ilgų ieškojimų ir tikslinimų šiandien galime pasakyti, kad mūsų Želvoje 1926 m. gimė Nobelio premijos laureatas seras Aaronas Klugas, Kembridžo universiteto profesorius. Jo gyvenimas ir darbai nesutilps į šias eilutes ...

...Nebylūs, baigiantys į Želvos žemelę įaugti kauburėliai – be vardų. Bet juos suradom ir dėliojam į mūsų Želvos istoriją.

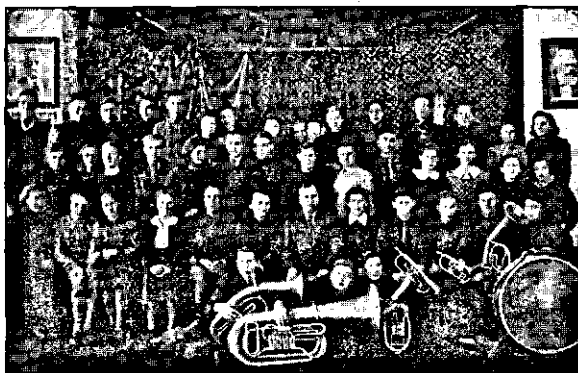
Juodų negandų metais

1940–1941-ieji – netikėtų permainų metai. Nerimo, baimės, netikrumo jausmus želviečiai išgyvena pirmosios rusų okupacijos metais. Kuriamą naują valdžią, daromas pertvarkos: uždaroma žydų mokykla, nušalinamas mokyklos vedėjas Pranas Kurlinkus – juo skiriamas Juozas Miškinis. Vietos inteligentija verčiama mokytis rusų kalbos. Tuo tikslu organizuojami kursai. Želvoje pasigirsta rūsčios „Internacionalo“ melodijos.

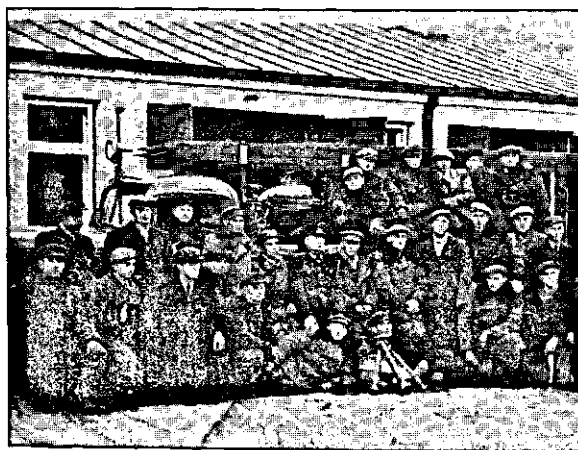
Prasideda buvusių kariškių, lietuviškų organizacijų vadovų, patriotiškai nusiteikusių mokytojų persekiojimas, trėmimai. Pirmieji Želvos krašto tremtiniai – Jurgis ir Stefanija Guobiai, Želvos Šaulių kuopos vadovo mokytojo Žemaitaičio žmona Juzefa su mažomis dukrelėmis (pats vadas spėjo pasislėpti), mokytojų Petkevičių šeima, Švainickų, atsargos majoro, Meilūnų dvaro savininko Kazimiero Pac Pamarnecko šeima, seserys Kiaulevičiūtės....

Nacionalizuojama dvarininkų, stambesnių ūkininkų žemių dalis, o Bratnavoje kuriamas MANP (mašinų ir arklių nuomavimo punktas).

Ateina 1941 m pavasaris. Želvos dar nepasiekė Antrojo pasaulinio karo įvykiai, bet rusai suskubo trauktis. Būriais jie traukė nuo Šešuolių pusės, per Želvą sukdami Molėtų kryptimi, pikti, nuskurę ir žiaurūs. Pakeliui juos nuolat puldinėjo vietinių lietu-

Rusų kalbos kursų klausytojai 1940 m. Pirmoje eilėje septintas iš kairės – mokyklos vedėjas Juozas Miškinis

Želvos gaisrininkai ukmergiškių komandoje 1942 m.

vių būreliai. Kareiviai gynėsi durtuvais. Nuo jų krito ir du buvę savanoriai – Juozas Žeimys iš Pilionių kaimo ir molėtiškis Jonas Misiūnas. Jie palaidoti prie savanorių – Želvos bažnyčios šventoriuje.

Birželio 29 dieną – vyko sekmadienio pamaldos – pasirodė miestelyje pirmieji vokiečiai. Jie važiavo dviračiais, motociklais, tankais – irgi iš Šešuolių pusės. Žmonės buvo sukaustyti baimės. Tik vaikai jos nejautė. Jiems viskas buvo įdomu.

Labai ryškiai ano meto įvykius prisimena mokytojas Jonas Kriaučiūnas, tada devynerių metų berniukas iš Bikonių kaimo:

„Sekmadienio pavakarę į aikštę prie mokyklos nusileido žvalgybinis vokiečių

lėktuvas. Leidosi sunkiai – paniro į smėlį, nulaužė sparną, apgadino ratus. Atgal skrydžiui jis nepakilo – vokiečiai jį išardė, išvežė dalimis”.

Vokiečių kareiviai, apsistoję Želvoje, įsikūrė mokyklos antrajame aukšte. Pusrūsy iširengė pirtį. Jie važinėjo po kaimus, iš gyventojų rinko duoklę. Ėmė viską: kailius, kailinius, lašinius, kiaušinius. Turėjo ir vertėją – želviškį valstietį Antaną Darulį, Pirmojo pasaulinio karo metu pramokusį vokiškai.

Atėjo šalta 1942 metų žiema. Kareiviams reikėjo apavo ir maisto. Buvo nustatytos prievolės: sviesto, pieno, mėsos, miltų ir kt. Kareiviai buvo mandagūs – atsiskaitydavo reichsmarkėmis (buvo tokie menkaverčiai, laikini popieriniai pinigėliai...). Vokiečiams niekas nesipriešino – visi jų bijojo.

Susigūžė miestelio žydai. Birželio pabaigoje prasidėjo jų persekioji-

Želvos pradžios mokyklos mokytojai Stasė ir Pranas Švambariai – jie baigiantis karui per Vokietiją pasitraukė į Australiją

Želviečiai - Antrojo pasaulinio karo dalyviai 1979 m.

mas, patyčios. Be atrankos – vyrus, moteris, vaikus, senelius – baudėjų būrys varė žydų kapinių link ir čia, sustatę po pušimi, šaudė... Visą miestelį šturpino nelaimingųjų klyksmai ir aimanos. Čia, saulėlydžio pusėn, į kalnelio atslaitę ir krito nelaimingieji. Paskui kūnai buvo apdrėbti kal-kėmis, užmesti smėliu.

Žuvo apie 60 žydų. Kiti, suvaryti į Hellerio Motelio daržinę, kuri laiką dar buvo kalinami, bet vėliau pasmerkti tokiai pat lemčiai Ukmergės Pivonijos šile.

Taip Želva prarado apie 400 savo gyventojų. Jie buvo žydai. Želviškiams žmonėms jie nebuvo blogi. Bent taip apie žydus – Želvos piliečius – kalba žmonės, gyvenę šiame krašte: Emilija Lukoševičienė (g. 1913 m.), Vytautas Druskis (g. 1924), Pranė Čerkasova (g. 1927), Leonora Kilkienė (g. 1926).

Ėjo karas. Jaunus vyrus rinko į reicho tarnybą. Čia gelbėjo kunigas Stanislovas Švėgžda. Juozą Šalkauską iš Bikonių, išviliotą iš namų, gelbėjo Dievas. Laimingai sugrižo. Bet skaudžių praradimų buvo: žuvo Kazio Šaltenio sūnus, dar vaikas, ir Povilo Galiausko berniukas, ir Bikonių Klemensas bei Karolis Kriaučiučiai. Žuvo keli žmonės ir kaimuose, pasirodę ne vietoj ar nesupratę vokiško „stot“.

Želva stovėjo liūdnamis tuščių žydų namų langais. Laimė, gaisrų buvo nedaug. Miestely sudegė „špiţolė“, beveik visas Davenių kaimas, Dainiškių sodžiaus trobos ir mokyklėlė ant kalnelio. Karo metu ypač nukentėjo Bikonių kaimas: sudegė 12 sodybų, 17 daržinių.

Į mokyklą ir karo metais rinkosi vaikai. Vadovavo šešiakomplektei suvalkietis Pranas Švambarys, vėliau – Antanas Gudaitis, įsikūręs Paželviuose. Dar vėliau – abu tremtiniai: Antanas – lagerio politinis kalnys, Pranas – savo noru pasirinkęs tremties vietą – Australiją (ten dabar ir gyvena), bet nepamiršęs Želvos: savo mokiniui Jonui Kriaučiučiui rašo laiškus, o muziejui kartais atsiunčia dovanų.

Artėjo 1944 metų vasara – birželis, liepa. Žmonės jau buvo apsipratę su vokiečių buvimu, kai Želvos apylinkėse pasirodė pikti ir žiaurūs ukrainiečių pabėgėliai, kurie nuo Molėtų pusės traukėsi kartu su vokiečiais. Jie buvo su šeimomis, gyvuliais. „Jie buvo baisesni už vokiečius“, prisimena Ona Paknienė (g. 1921), Skuolių gyventoja. Atiminėjo iš žmonių gyvulius, ypač arklius, savivaliavo, net žudė. Nuo jų kulkos krito Kazys Davenis iš Davenių kaimo.

Liepos antroje pusėje, vokiečiams pasitraukus, į miestelį grįžo rusai. Visa įgula („garnizonas“). Mokyklos aikštėje buvo laidojami rusų ka-

reiviai, kritę kaimuose, pakelėse, miškuose. Vėliau dalį jų iškasė – laidėjo priešais šventorių. Iš ten vėl kasė – vežė į Pašilės karių kapines. Pavienius kareivius užkasdavo miškeliuose ar pievose patys žmonės, bijodami ligų protrūkio.

1944 metų vėlyvą rudenį, prieš Kalėdas, buvo atkasti ir žydų palaikai. Tai darė valsčiaus vadas Napalys Mackevičius su savo komanda.

1945 metų pavasarį iš karo grįžo Želvos krašto vyrai. Į frontą išėjo 81 – vieni anksčiau, kiti – tik 1944 m. 9 žuvo, 12 buvo sužeista, prarado sveikatą. Daug kartų jie rinkosi susitikti...

Dramatiški pokario metai

...Baltasis kryžius pietvakariniame miestelio pakrašty mena vieną skaudžiausių Želvos krašto istorijos puslapių – rūsčius pokario metus, skaudžių tragedijų ir netekčių laikmetį.

Dramatiški įvykiai prasidėjo tuoj pat pasitraukus vokiečiams. Į Želva grįžo rusai – visas kariškių pulkas. Susibūrė vietinių „istribitelių“ būrys – Rimša, Gaidelis, Verbickas, Šniras. Prasidėjus jaunimo mobilizacijai į Raudonąją armiją, daugelis Želvos krašto vaikų pasipriešino – slapstėsi namuose, pas kaimynus ar gimines, miškuose. Kiti rinkosi aktyvesnio pasipriešinimo kelią – išėjo partizanais. Aktyviausi rezistencinėje kovoje buvo Činelių, Paželių, Masiulių, Daubariškių, Slabados vyrai. Dešimtys jų, vadovaujami Vytauto Roko, Stasio Karaliūno (slapyvardžiai Vėtra, Plienai), apylinkių miškuose kovojo už kraštiečių laisvę, dalyvaudami mūšiuose kartu su Lyduokiu, Žemaitkiemio, Molėtu, Giedraičiu, Balninkų partizanų būriais.

Kruvinos kautynės 1944 – 1948 m. vyko prie Želvos Smetonkalnio, Gursčių, Virkščių – Skačiūnų, Sauginių... Žuvo ne tik tarybinės sistemos gynėjai, bet ir partizanai. Krito dešimtimis...

Pirmosios pasipriešinimo režimui aukos į miestelio turgavietę buvo atvežtos 1944 m. vėlyvą rudenį. Tai buvo niekuo nekaltų, nuo mobilizacijos besislapstančių ūkininkų, blusius ir Saldžiūno kūnai. Be artimųjų valios priėmė – kad akis užmerktų, pasimelstų, žvakelę uždegtų...

Kelias savaites į taip nešlovingą vietą (buvusią žvyrduobę, vėliau – nugaišusių arklių kapavietę) vežimais buvo vežami sušaudytų slėptuvėjų, nukankintų tėvų namuose, gimtinės miškelyje ar palaukėjų kūnai... Apie devyniasdešimt nekaltų žmonių patyrė žiaurią palaikų iš-

Jonas Grigas, buvęs partizanas, gyvenantis Ukmergėje

niekinimo akciją – atviromis akimis, pusiau nu-
 rengti, nusėti mėlynėmis,
 nukraujavę, kasdien vis ki-
 ti, suvežti iš aplinkinių
 kaimų, jie gulėjo be teisės
 būti palaidoti pagal kata-
 likų papročius...

Daubariškių kaimo jaunimas – daugelis iš jų išėjo
 partizanais

O miškuose, nepatirda-
 mi namų jaukumo ir šilu-
 mos, partizanai kaupė drą-
 są ir jėgas. Dar gyvi tie, ku-
 rie buvo su jais, padėjo
 jiems – partizanas Jonas Grigas, Aukštuolis, Miltienis, Stasė Staliūnie-
 nė...

Tik vienas laiškas – Jadvygos Rinkūnaitės (g. 1928 m. Daubariškių
 kaime) – atskleidžia skaudžius daugelio Želvos krašto žmonių likimus,
 jų išgyvenimus:

„...Daug nerašysiu, nes man sun-
 koka. Parašysiu apie mūsų kaimą -
 Daubariškius. Kiek buvo gražaus
 jaunimo! Užėjus okupantams ir sa-
 viškiams parsidavėliams, sunaikino
 mūsų kaimo berniukus: sušaudė,
 sudraskė, sukapojo, ne laiku liko iš-
 tuštėjęs kaimas, išrovė net medžius.
 Liko kaime tik viena didžiulė liepa
 Butkų sodyboje. Aš kai ją kartais pa-
 matau, balsu pravirkstu. Jei visa tai
 pamatytų prisikėlę iš numirusių
 Daubariškiai! Ir mes likom tokie
 kaip Jūs, sudraskytomis sielomis,
 sukapotį, sudeginoti – amžiams, ne-
 grįžtamai. Tegu liepa primena vi-
 suš ir pridengia savo šakomis Dau-
 bariškių kaimo skausmą. Nebėra
 mamų, kurios apraudotų savo vai-
 kus. Liko tik tušti laukai...

Partizanas Jonas Kriaučiusas 1955 m.
 Kolymos lageryje

O dabar parašysiu apie savo šeimos likimą. Mūsų šeima buvo iš 6 asmenų: tėvai ir mes – 4 vaikai. Turtingi nebuvom, bet tėvai leido vaikus į mokyklą. Sesuo Elenutė, gimusi 1924 m., buvo pradinė klasių mokytoja, dirbo Vederų pradinėje mokykloje. Brolis Vladas, gimęs 1926 m., buvo baigęs Kauno amatų mokyklą, dažymo – deko-

Šventa Mišių Auka po Baltuoju kryžiumi.
1991 m. birželio 14 d.

ravimo specialybę. Aš, Jadvyga, gimusi 1928 m., baigiau 4 klases progimnazijoje. Jauniausias brolis Stasys, gimęs 1932 m., baigė tik 4 klases.

Užėjus sovietams, gyvenimas sugriuvo: prasidėjo areštai, šaudymas. Tėvukas daug padėjo berniukams - viską siūdavo. Mūsų kaimo jaunuoliai pasitraukė į mišką. Sesė Elenutė, ir ta metė darbą, nes ją ir kitus išdavė kolega. Ji pabėgo į nelegalų gyvenimą, daug metų slapstėsi, bet veltui - nesulaukė laisvės. Brolis Vladas išėjo į partizanus 1944 – 1951 m. Jo slapyvardis buvo Vėtra. Tėvukas kelis kartus buvo areštuotas, pasitraukė iš namų, daugelį metų buvo partizanų ryšininkas ir globėjas. Po mirties apdovanotas Kario savanorio ženklų. Tėvukas buvo slapyvardžiu Generolas, sušaudytas 1950 m. gegužės mėn., atvežtas į Želvą prie garnizono. Mūsų šeima slapstėsi. Kai tėvuką nušovė, mane ir mamą suėmė, vežė vienam vežime kartu su nušautu tėvuku, liepė sėst prie negyvo tėvuko, bet mes su mama nesėdom. Tuomet pasodino iš krašto prie tėvuko, užmovė purvinus maišus, kad nieko nematytume. Buvom prisiglaudusios prie negyvo tėvuko kūno. Ir šiandien dar vis jaučiu

1949 – ujų metų pavasarį šeiminių neteko gražiausia sodyba Želvos krašte. Į tolimą Šitkiną ištremta Kazliškių ūkininko Stasio Mackevičiaus šeima

jo šilumą. Kai mus su mama paleido, pasakė, kur gyventi. Už 2 mėnesių mirė sesutė, netrukus mirė ir mama. Likau viena. Žuvo ir brolis Vladas – Vėtra, liko tik jaunėlis brolis – Stasys – Jazminas. Tuomet kūrėsi kolūkiai, mane priėmė dirbti į kontorą, kad būtų iš ko gyventi, bet, nelaimei, pirmininką ištrėmė 1951 m. spalio 12 d., o mane – spalio 21 d. (mamytės mirimo metinių dieną). Tuo ir baigėsi mano gyvenimas Lietuvoje. 17 m. išbuvaus Sibire. Dabar aš vėl Lietuvoje. Tik ne savo krašte. Man Daubariškiai kaip šventovė, bet gyventi jau neprireiks. Taip išnyko Rinkūnų šeima, po mirties apdovanota Kario savanorio ženklu...”

Tremtinė Genė Mackevičiūtė – Lukoševičienė su dukrelėmis. Šitkinas, 1950 m.

...Po baltuoju kryžiumi – neįprasti kapai. Čia ilsisi kauleliai, surankioti po to, kai jų priverstinė kapavietė buvo rausiama, važinėjama traktoriumi, buldozeriu – 1971–1975 m. rengiama mokomoji šaudykla. Artimųjų ir klebono Petro Avižienio rūpesčiu čia stovi baltas monumentas – kryžius. Birželio 14 - ają Želvos parapijos kunigas čia aukoja Šv. Mišias už kankinius.

...ir liko vienišas našlaitės žiedas
 Ant pilkojo dirvono,
 Ir sužeistos širdies nebepaguos jau niekas,
 Tik... kruvini lašai erškėčių krūmuos
 Ir ilgas kelias lig Laptevų jūros,
 Nusėtas mirusių ir nužudytų kūnais...

(Stasė Kairytė – Čirbienė)

Skaudi želviečiams buvo ne tik mirtis. Skaudus gimtinės, artimųjų praradimas. Sunki tremtinio dalia ištiko dešimtis Želvos krašto žmo-

nių. Ne vien dėl „nubuožinimo“. Tremtinio likimą patyrė mokytojų šeimos – Vandos Stričkienės ir Onos Kadelskaitės iš Vederų, Pranciškos Kinertienės, Antano Kunavičiaus, Stasės Šmigelskaitės ir kitų. Apytiksliais skaičiavimais, apie 200 Želvos krašto žmonių buvo nuteisti lagerio arba ištremti į tolimus Rusijos šiaurės pakraščius. Vien Igarkoje, gilaus išalo žemėje, kentėjo 110 mūsų krašto žmonių. Nebuvo pasigailėjimo ir šeimoms su mažais vaikeliais – tremtin keliavo 8 vaikus auginančios Černiauskų, tiek pat – Šimėnų (Kybartiškiei), Kalvelių (Rasališkiai), Kontrimavičių šeimos... Su savo mažamečiais vaikais gimtinę paliko Navikų (Paželviai), Tursų bei daugelis kitų šeimų. Už tai, kad turėjo žemės (40 - 50 ha), už ryšius su partizanais, už žuvusį miške sūnų, už visuomeninę veiklą laisvoje Lietuvoje, už užsienio radijo klausymą, už kaimyno paskundimą, už seniūno pareigas, už bet kokią svaresnę darbą laisvos Lietuvos laikais, už mintį, už dainą...

Net per pamokas vietiniai „inkvizitoriai“ nesivaržydami išsikviisdavo moksleivius „prisijungti“ prie tremtinių tėvų... Taip nutiko prieš egzaminus arba tarp jų Petručiui, Juozui Algimantui Karaliui, Vincui Šepečiui... Iš mokyklos kartu su tremtiniais tėvais iškeliavo Navikų, Sudnikų, Tursų, Mackevičių, Kaselių ir daugelio kitų šeimų

Paželių Navikų šeima sunkiausiais – bado – metais. 1947 m.

Centre - Janė Druskytė Sibiro duonos kepykloje

vaikai. 1945 – 1949 metais mokykloje veikė slapta pasipriešinimo okupantams organizacija – šį faktą prisimena buvęs Želvos progimnazijos moksleivis Jonas Kriaučiūnas.

Ką išgyveno tremtyje šio krašto žmonės, ką jautė ir kuo tikėjo – tepasako Marijonos Švelnikaitės, g. 1931 m. Daubariškių kaime, pasakojimas:

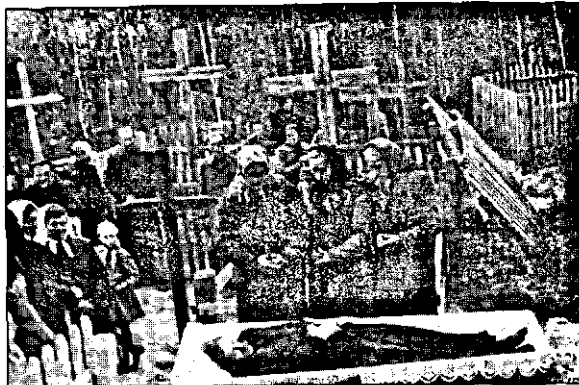

Barakų lietuvių vestuvės. Paskutinėje eilėje ketvirta iš kairės – Janė Druskytė, vėliau – Mackevičienė

„1948 m. gegužės 22 d. išvežė visą šeimą. Mes nežinojom ir iki šiol nežinom, nei už ką, nei kur. Šeima buvo iš 4 asmenų: Švelnikas Adomas, tėvas, Švelnikienė Salomėja, motina, Švelnikaitė Marijona, duktė (g. 1931 m.), Švelnikaitė Ona, duktė (g.1941 m.).

Vežė mus gyvuliniuose vagonuose apie mėnesį laiko, trumpam sustojant plyname lauke. Vagonai buvo pilni, prikimšti žmonių – mažų ir senų. Daiktai buvo visų maišuose sudėti vienoje krūvoje - ir maistas, ir patalynė. Birželio 20 – ają laivu „STALINAS“ atplukdė į Igarką. Išlaidino visus į krantą, o ant kranto dar pilna sniego. Toliau visus susodino į sunkvežimius ir išvežiojo po barakus, kurie buvo tam tikslui pastatyti. Sutalpino į vieną kambarį po keletą šeimų. Mūsų kambaryje buvo 15 žmonių, o plotas -18 kvadratinių metrų. Po kiek laiko, gal jau rudenį, perkėlė į kitą gatvę, davė namuką 4 šeimoms su bendra virtuve. Visus įdarbino po 2 dienas miško perdirbimo gamykloje. Į darbą pradėjom eiti dviese – aš ir tėvelis. Bet tėvelis vos porą mėnesių padirbo prie arklių. 1949 metų pradžioje mirė, o po dar 2 mėnesių mirė ir mama. Likom abi su maža sesute. Dabar man reikėjo rūpintis ne tik kaip pačiai pragyventi, bet ir sesutę ant kojų pakelti. Nuėjau dirbti dar sunkesnio darbo, kad tik daugiau mokėtų, kad galėtume kaip nors pragyventi. Algos buvo labai mažos, maždaug 120 rublių senais pinigais. Reikėjo pirkti viską – malkas, vandenį, mokėti už šviesą, o kur dar maistas ir apranga... Šitą mažą uždarbį, ir tai mokėjo ne visuomet laiku. Avanso davė 20 kg bulvių ir truputį kruopų. Tuo ir mitau gal porą

mėnesių, o duonos nebuvo už ką nusipirkti, kad ir taloną gavus. Šeimoms, kur buvo daugiau darbingų žmonių, gal buvo ir lengviau... Kai mirė tėvai, iš darbo niekas neišleisdavo prie jų pabūti, o tik vakare, grįžus po pamainos (o ten jau tamsu). Su senuku kaimynu uždėjom karstą ant rogių ir nuvežėm į kapines. Prakasę

Tremtinių kapai Sibire. Kriauciūnų šeima laidoja tėtį – Joną Kriauciūną

sniegą, įkišome į jį karstą. Kasti duobės neturėjau jėgų (amžinas išašas). Valdžia jokios pagalbos neteikė. Pavasarį, pradėjus sniegui tirpti, pasirodė karstai, o jų buvo daugybė... Tada gamykla pasiuntė darbininkus, kurie iškasė bendrą duobę ir sudėjo visus karstus, juos užkasė. Dabar toj vietoj, kur buvo palaidoti pirmieji tremtiniai, stovi namai. Taip ir gyvenau metai po metų toliau...

1955 metais ištekėjau už Maskoliūno Stasio – tokio pat tremtinio kaip ir aš. Vyras mirė 1988 m. liepos 3 d., nesulaukęs nei pensijos, nei jokių permainų. 1957 metais gimė antras sūnus. Kada mus reabilitavo, tai nieko iki šiol nežinau. Kai su šeima 1962 m. susiruošėm grįžti į Lietuvą, jokių kelių nebuvo. Sugrįžom į vyro tėviškę, nes savo namų radau tik pamatus ir porą medelių, tėvo sodintų. Apsigyvenom vyro tėviškėje, pasistatėm namus, susilaukėm dar vieno sūnaus. Šiuo metu aš jau pensijoje, nedirbu. Sūnūs suaugo, vienas jau vedęs, gyvena Kaune, o antras dar mokosi ir gyvena su manimi..."

Toli nusidriektų Želvos krašto tremtinių keliai. Igarka – Gaidamavičių, Miltienių, Černiauskų, Šimėnų, Kalvelių, Tursų šalti laikini namai, tolimas Šitkinas – Mackevičių, Švelnikų, Tomskas – Barkauskų, Permė – Navikų...

Iki galo neužrašytos tremtinių istorijos, nesudarytas žemėlapis vietų, kur buvo priversti apsigyventi Želvos krašto žmonės, kentėti badą, šaltį, sunkiai dirbti svetimoj žemėj.

Karaganda, Igarka, Chabarovskas, Archangelskas, Norilskas, Inta, Vorkuta, Magadanas, Mordovijos ASSR – vardai, verčiantys išgyventi skausmą širdyse tų, kurių seneliai, tėvai, broliai ar sesės buvo nuteisti

kalėti tų vietų lageriuose itin rūsčiomis sąlygomis. Kaltė – pasipriešinimas bet kokia forma tarybų valdžiai (bet jis ne visada būdavo).

Marytė ir Stasė Sakalytės iš Želvos, Antanas Gaidamavičius iš Bajorų, Marijona Guobytė iš Bratnavos, Kazys Valiūnas iš Juodelių, Kazimieras Šikšnys, mokytojai Antanas Gudaitis ir Serapinas Puodžiūnas – tai tik maža dalelė lagerių kalinių, kentėjusių, praradusių namus, darbą, šeimą...

... Jeigu eisi pro baltąjį Kryžių – užsuk sukalbėti maldele. Paskaityk pavardes: jose – tragiškiausias Želvos krašto istorijos puslapis. Ir priminimas – mirusieji nekalba. Tad už juos turi kalbėti gyvieji.

Yra ir kitų pavardžių – žmonių, kuriuos toje pokario sumaištyje nužudė savi – net kaimynai ar pažįstami. Kritusiųjų artimiesiems taip pat skaudi buvo netektis.

Pokario kovose žuvo Vytautas Skapas iš Laukenėlių, gavęs valdžios postą, Antanas Vilūnas, Bikonių seniūnas, Žvinėnuose – Slavinskienės Marijonos 3 asmenų šeima, Mateikiškiuose – Matūzos Mykolo šeimyna, Pukys Vladas iš Paželių, Bastūnų apylinkės pirmininkas Petras Rudokas, Lisonkienė Natalija iš Daubariškių ir 5 asmenų Juozo Grigo šeima, Gelūno Stasio šeima (Tamošiškių k.), Purliai (Pašiaudinės k.), Karališkių Remeikos šeima, Jonas Rokas iš Rūtiškių, Kazys Aganauskas iš Pavorų, Palikėnai iš Karališkių, Daruliai iš Gasparolio... Buvo sušaudyti už „tarnystę“ naujai valdžiai, už žodį, už prašymą priimti į kolūką, už paslėptą auksinį pinigėlį...

Tik jiems po žūties leista atgulti kapeliuose, šalia artimųjų.

Teisėjai – Dievas ir laikas. Negailingas laikas su skirtingų idėjų, meilės, neapykantos ir ambicijų kova...

Kai pasirinkimo nebuvo...

Nelengvai gyveno želviečiai ir tarpukario metu. Gal ir svajojo jie apie savo ir savo vaikų geresnį gyvenimą, bet ne tokį, kuris visa savo rūstybe pasitiko juos grįžus rusams.

Artimųjų, kaimynų žūtys, ilgi nelaisvės metai lageriuose, trėmimai, partizanų kovos prieš naują santvarką – dar ne viskas, ką teko želviečiams išverti.

Skausmingas buvo ir savo krašte likusiųjų likimas, kai reikėjo atsisaityti žemės, gyvulių, pastatų – viską atiduoti žadamai „šviesiai ateičiai“.

1948 metais, pamiškėse aidint šūviams, prasidėjo raginimai rašyti į kolūkius (žmonėse „kolchozais“ vadinamus). Ir Želvoje, ir aplinkiniuose kaimuose ta pačia tvarka: sukviečiant šeimų galvas į erdviausią trobą ar mokyklą, viliojant „komunizmo rojum“ ar gražiais pažadais, duodant į drebančias iš baimės ir nerimo miestelėno ar sodiečio rankas tuščią arba jau parašytą popieriaus lapą ir reikalaujant parašo...

Tokios prievartinės akcijos liudytojais ir net vykdytojais tapo vietos inteligentija – tarnautojai, mokytojai.

„Ėjo 1950 – ujų metų pavasaris – pats didžiausias kolektyvizacijos vėjus. Partiniai ir tarybiniai veikėjai nėrėsi iš kailio lenktyniaudami dėl rezultatų. Dienomis ir naktimis aktyvas malėsi kaimuose, tiesiog siautėjo, versdami ūkininkus rašyti pareiškimus, stoti į kolūkius. Vieno tokio aktyvo žygio į Pilionių kaimą sudėtyje per prievartą buvau įtrauktas ir aš. Buvau liudininku, kai kelias paras viso kaimo vyrai buvo suvaryti į mokyklą ir čia, panaudodami žodžių ir veiksmų priemones, veikėjai „organizavo“ kolūki. Tuokart atsilaikė, nepalūžo, bet matydami, kad anksčiau ar vėliau bus priversti stoti, vyrai pasitarę pranešė valščiaus partorgui, kad šiuo metu kolūkio neįsteigs, o tai atliks artimiausiu metu be svetimųjų prievartos“, – savo atsiminimuose apie šį laikotarpį

Želvos vidurinės mokyklos direktorius Kazys Kavaliauskas su širdgėla prisimena rūsčius pokario metus

rašo pirmasis Želvos vidurinės mokyklos direktorius Kazys Kavaliauskas.

Vieniems (tarybų valdžios atstovams) spaudžiant, kitiems – verkiant, ilgai delsiant – 1948 m. Želvos krašte sukurti pirmieji kolūkiai: Želvoje ir Paželviuose - „Kelias į komunizmą“, Bikonių kaime - „Gegužės pirmoji“, Rasališkiuose - „Pergalė“, Daubariškiuose, kur beveik pusė kaimo gyventojų buvo išžudyta, ištremta, - „Suartos ežios“, o Kazliškiuose - „Mūsų ateitis“. Ir taip visas Želvos kraštas – vien kolūkiai.

Kolūkinė Želva

...Netikėjo želviečiai žadama gerove, nenorėjo jos ir „bendro katilo“. Tik pasirinkimo nebuvo. Neįsirašiusius į kolūkį paliko be žemės, apdėjo duoklėmis ir vadino „jiednolyčnikais“.

Vadovauti naujai ūkininkavimo formai skyrė ir vietinius, vos pradžios mokslus baigusius, ir be jų, ir „atvežtinius“, irgi mokslų nelabai kokių. Želvoje pirmininku tapo Petras Trainys, ne šio krašto žmogus, mažamokslis.

1951 m. Želvos, Rasališkių, Bikonių, Paželvių ir Davenių kaimų ūkis – jau vienas - „Kelias į komunizmą“. Vadovai keičiasi: Trainį keičia Viktoras Vėgėlė, o ši – Silvestras Petronis. Nuo 1954 – ujų metų vadovauti skiriamas Marijonas Mackonis.

1959 m. – vėl pertvarka: Siesarties krašto ir Želvos kolūkiai jungiami į vieną – Želvos tarybinį ūkį. Jam vadovauti ateina jaunas, energingas, vidurinį išsilavinimą turintis suvalkietis Valentinas Nenorta. Želvos tarybinio ūkio teritorijoje – 35 kaimai su 1622 gyventojais. Bastūnuose, Laumėnuose, Bajoruose ir Tolučiuose išlieka kolūkiai.

Kolūkiečiai – lauko darbininkai

Prislėgė želviečius ne tik kolūkinė prievarta – ir buitės sunkumai. Kolūkiečiams naujakuriams palikus tik vieną kitą gyvulėlį ir 60 arų daržą, buvo sunku išmaitinti šeimas. Graudžiai atrodė ir pusbadžiu laikomi bendruose tvartuose „sukolūkinti“ gyvulėliai – jie neteko savo šeiminių meilės ir priežiūros.

Prievarta ir badas – taip apibūdina tą pirmųjų kolūkinių metų laikmetį dainiškietis Jonas Rakauskas, karo metu sudegusio kaimo naujakuris, prisimenantis tėvo prašymą Želvos apylinkės valdžiai atleisti nuo prievolių. Pasigailėjimo nebuvo.

...O gyvenimas bėgo. Kapstėsi želviečiai nederlinguose kalneliuose, negalėdami užauginti gausių derlių: žemės – prasčiausios Ukmergės rajone, IV ekonominės grupės, įvertintos 25 balais. Bet Želva kėlėsi – penkių gatvių miestelyje su skurdžiais trobesiais po truputį augo nauji namai. 1965 m. miestelio Molėtų gatvėje statomas Širvintų sviesto gamyklos seperavimo punktas su tos paskirties cechų ir laboratorija. Iš čia produkcija vežama į Zibalų sviesto gamyklos cechą. Iškilo dviaukštė baltų plytų vaistinė, Želvos girininkija. Atsirado pastogė ir autobusų laukiantiems – nedidelė stotelė buvusioje Dariaus ir Girėno aikštėje. Iš Želvos tuo metu buvo galima važiuoti į visas puses – želviečių patogumui buvo net 19 maršrutų: į Kauną, Vilnių, Panevėžį, Kupiškį, Ignaliną, Anykščius ir arčiau. Visą dieną į visur ir iš visur.

Priešais mokyklą vienas po kito atsirado pirmieji daugiabučiai namai. Juose apsigyveno ūkio specialistai, darbininkai. Restauruotoje žydų sinagogoj įsikūrė Želvos tarybinio ūkio kontora ir kultūros namai. Čia tris kartus per savaitę rodomi rusiški arba indiški kino filmai. Vyksta koncertai, jaunimo šokiai su gyva muzika (armonikos, akordeono), statomi spektakliai.

1965 m. atsiranda pirtis – visi želviečiai gali nemokamai maudytis.

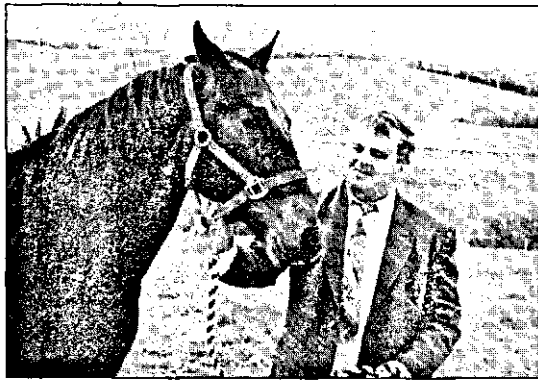
Žmonės apsiranta su kolūkine vergove: jie be poilsio vargsta fermose, prie traktorių ir kombainų, veik nematydami savo vaikų. Šie irgi daug dirba – ir namuose, ir fermose padėdami savo tėvams. Bet vaikai auga dori, sąžiningi, darbštūs – tėvų dėlaugsmui ir paguodai.

Kolūkiuose diegiamos naujovės – statomos stambios kiaulidės, karvių fermos, veršidės Siesartyje, Alkynėje, Želvoje, Laumėnuose ir kitur.

...1967 m. Želvos tarybinis ūkis turėjo 28 traktorius, 3 kombainus, 14 sėjamųjų, 12 kultivatorių, 11 sunkvežimių ir vieną lengvąjį automobilį – „Moskvič“.

...Po Valentino Nenortos vadovauti ateina kiti – Čepukėnas, Vaitie-

kus Balandis, Adomas Mic-
kūnas, Čepas... Ryškiausias
vadovas – Jonas Vinckus. Jis
mūsų Želvai davė daugiausia
– naujas gatves, kultūros
rūmus, hipodromą... Prie jo
sodinta daug gėlių ir medžių.
Jis Želvą mylėjo ne žodžiais,
o darbais ir daugiausiai dėl
jos padarė. Kai kas sako - jis
buvo piktas ir pagiežingas.
Tiesiog jis buvo drąsus, azar-

Jonas Vinckus – veikliausias ūkio vadovas

tiškas, grandiozinių planų kūrėjas. Ir svajoklis. Savo įkurtame hipodrome jis norėjo užtvenkti Želvelę ir dovanoti miesteliui ežerą, kuriame plaukiotų baidarės, o aplink jį būtų ristūnų bėgimo takas, vykėtų žirginio sporto ir meno šventės...

Paskutinis Želvos kolūkio vadovas buvo Antanas Šiaučiukėnas.

* * *

Daug vandens Želvele nutekėjo – tik ežero nepripylė. Neturėjo ir, matyt, neturės Želva ežero. Gal ir svajonių tokių didelių.

Su kolūkiniu gyvenimu įkopta ir į 9 – aji II – ojo tūkstantmečio dešimtmetį. 1985 m. Želvos seniūnijoje gyvavo du kolūkiai: „Gimtoji žemė“ (vadovas – Jonas Vinckus) ir „Žalgiris“ (Stasys Žižys). Abiejų ūkių žemių plotas – 118 kvadratinų kilometrų, arba 12 105 ha. Ariami plotai – 6 844 ha, miškų – 2 480 ha. 82 – uose apylinkės kaimuose buvo 878 sodybos su 2 300 gyventojų. Želvoje veikė vidurinė mokykla, dvi pradinės (Tolučių, Laumėnų), du vaikų darželiai, trys bibliotekos, dvejį kultūros namai, Želvos ambulatorija, Tolučių felčerinis punktas, Želvos vaistinė. Veikė septynios parduotuvės, dvi valgyklos, du buitinių paslaugų teikimo punktai, Želvos paštas ir Ukmergės taupomojo banko Želvos skyrius. Žemės ūkio ir kitose srityse dirbo 755 žmonės.

Želvoje visada buvo šviesu

Ieškodami šio krašto kultūros pėdsakų, sustojame ties tarpukario Želva. Čia tuo metu augo būsimi talentai (iš Želvos apylinkių kilę aktoriai Aldona ir Aleksandras Kupstai, Eduardas Kunavičius, teatrologas, publicistas ir dramaturgas Arnas Šaltenis, muzikologė Genovaitė Četkauskaitė, menotyrininkas ir visuomenės veikėjas Lionginas Šepetys ir kiti žinomi žmonės).

Kultūros židiniu visada buvo mokykla. Jau tarpukario Želvoje su jaunimu buvo statomi spektakliai, o šiame krašte savi aktoriai A.Kupstas, S.Pilka būdavo ir režisieriai, ir vaidintojai. Ir karo metais Želvoje buvo šviesių dienų. Čia į mokyklos salę želviečiai ėjo žiūrėti vaidinimų, jaunimas rengdavo vakarėlius. Apie tai savo laiške iš Australijos 2001 m.

pasakoja buvęs Želvos pradžios mokyklos mokytojas Pranas Švambarys: „Želviškiai mėgo vaidinimus. Turėjome įkūrę artistų būrelį ir retkarčiais juos surengdavome. Kauno valstybinio teatro aktoriaus A.Kupsto žmona mums padėdavo – režisavo. Ji, atrodo, gyveno Vederų kaime arba netoli jo, nes mokytojas Serapinas Puodžiūnas mums ją rekomenduodavo. Taip užsimezgė ryšys su Kauno Valstybinio teatro aktoriais, ir mes paprašėme, kad želviškiams ką nors atvežtų. Mūsų norai išsipildė. Buvo atvežta P.Vaičiūno „Naujieji žmonės“. Vaidino S.Pilka, A.Kupstas, M.Petrauskas ir kiti. S.Pilka, matyt, prie Želvos turėjo artimų giminaičių. Man teko jį palydėti pas juos nakvoti.

Mokytojo Varanausko vadovaujami Želvos pradžios mokyklos jaunieji artistai po spektaklio „Sniego karalienė“. 1940 – ieji metai

Želvos kultūros namų tautinių šokių kolektyvas po šventės Virbalų šile 1962 m.

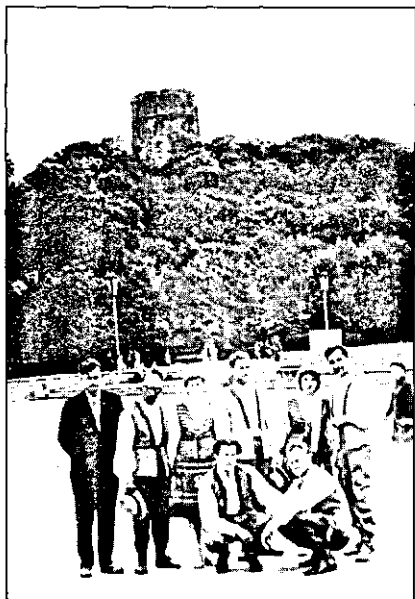
Taip želviškiai turėjome didelę kultūrinę šventę.”

Buvo ir skaudžių įvykių, kai šviesos, gėrio troškimas susidūrė su prievarta ir mirtimi. Dainiškių gyventojas Jonas Rakauskas, gimęs 1927 metais, prisimena tarpukario Lietuvos kariuomenės kapelmeisterio Povilo Kunavičiaus bei jo sūnų tragišką likimą:

„1939 metais, kai Lietuvos kariškius pradėjo „globoti“ rusai, kapelmeisteris paliko savo darbą ir grįžo į gimtuosius Dvareliškius. Čia apie 1940 – uosius metus su žmona ir dviem sūnumis pasistatė namelį ir gyveno – šiaip taip vertėsi siūdamas batus. Atsimenu, pasiuvo ir man.

1944 metų liepos 13 dieną Dainiškius ir Dvareliškius pasiekė rusai. Tą naktį mūsų kaimas – Dainiškiai – sudegė. Vokiečiams patraukus į vakarus nauja valdžia paskelbė vyrų šaukimą į frontą. Tada buvęs kapelmeisteris bandė gelbėti juos nuo žūties – ėmėsi savo įprastinio darbo. Abiejų kaimų šaukiamąjį amžiaus (18 – 50 metų) vyrus sukvietė į dūdų orkestrą. Jame buvo ir abu Povilo sūnūs. Iš kur dūdos atsirado – nežinia. Gal kapelmeisteris jas turėjo?

Orkestras gyvavo neilgai. Vos vieną kartą pagrojus Želvos bažnyčioje, dar Dvareliškiuose – ir rusai sustabdė orkestro veiklą: įsakė muzikantams eiti kariauti. Kunavičiaus sūnūs nepaklausė – abu išėjo į mišką. Likimas jaunuolių nepagalėjo: vienas žuvo Ežeraičių pelkėse, kitas – Bronius – buvo sugautas ir išstemas į rusų lagerį. Tėvai išgyveno didžiulį praradimo skausmą.

Kaimo kapelos muzikantai su vadovu Aleksandru Mackevičiumi (stovi pirmas kairėje) – 1965 m. respublikinės Dainų šventės dalyviai

Želvos pučiamųjų orkestras 1963 m.

Bronius išliko gyvas ir tik vieną kartą, jau Atgimimo metais, apėjo gimtinės laukus, atsisveikino su ja. Taip liūdnai baigėsi istorija Lietuvos kariuomenės kapelmeisterio, kuris troško šviesos savo kraštui.”

Nors prievartinės kolektyvizacijos metai slėgė žmonių dvasią, slopino tautinę saviraišką, bet ir tuomet čia klestėjo aukšto lygio kultūra. Ypač tada, kai vietinio ūkio vadovais dirbo Valentinas Nenorta (1959–1968) ir Jonas Vinckus (1978–1988). Tuomet čia veikė stacionarinis kinas ir kultūros namai su keliais meno kolektyvais: folkloro ansambliu, šokėjų grupėmis, dramos būreliu, vyrų ir mišrių choralais, moterų ansambliu, pučiamųjų orkestru, kaimo kapela. Pastarosios vadovai Želvos vidurinės mokyklos direktorius Aleksandras Mackevičius, vėliau – muzikos mokytojas Vilmantas Driukas – su savo kapelų muzikantais dalyvavo respublikinėse dainų šventėse. Želvos dainininkai, vadovaujami muzikos mokytojo Petro Četkausko, taip pat dalyvavo respublikinėje dainų šventėje bei dainavo Lietuvos televizijos rengtoje laidoje.

Nuo 1960 m. buvo rengiamos tradicinės meno ir sporto šventės. Jos

Muzikos mokytojas, vargonininkas, Želvos chorų ir ansamblių vadovas Petras Četkauskas

Želvos žimos sporto šventėje 1981 metais

vykdavo birželio mėnesį Virbalų šilė. Kultūrinės tradicijas tęsė Jonas Vinckus, praturtinęs jas žirginio sporto puoselėjimu. Jo laikais rengtos vasaros ir žiemos sporto šventės buvo žinomos visai Lietuvai.

1985 m. šio vadovo rūpesčiu miestelis gauna naujus kultūros rūmus, vienintelius tokius Lietuvos kaime: su 350 vietų žiūrovų sale, erdvia šokių sale, artistų persirengimo kambariais, didžiule biblioteka. Želviškius pasiekia didžiųjų miestų kultūra: atvyksta gastroliuojantys žinomi aktoriai, dainininkai, vyksta poezijos šventės. Įrengiamas hipodromas, žirgynas. 1985 m. Želvoje įsteigiama vaikų ir jaunių sporto mokykla, pirmoji Lietuvos kaime. Čia ruošiami tinklininkai, stalo tenisininkai ir žirgininkai. Jiems vadovauja šių šakų sporto meistrai Aivaras Trockis, Virgijūna Leonavičienė, Arvydas Bražionis ir Algis Vilkinis.

Su J.Vinckaus išvykimu Želvoje baigėsi kultūros pakilimas. Atgimimo metais nebeišlaikomi kultūros rūmai.

Dabar mūsų Želvoje kultūrinis gyvenimas keičia savo turinį ir formas. Laisvai švenčiamos katalikiškos, kalendorinės, papročių šventės, minimos svarbios valstybės datos ir sukaktys.

Nepamirštama ir Želvos istorinė praeitis - rengiamos konferencijos šia tema. Mokykloje skamba jaunųjų dainininkų balsai, rengiami tradiciniai Poezijos pavasarėliai.

Želvos kultūros namų kaimo kapelos muzikantai. Vadovas – mokyt. V.Driukas. 1985 – ieji metai. Iš kairės – K.Trota, J.Adomavičius, A.Ramoška, V.Driukas

Užgavėnių šventėje

Atgimimo metais

Permainos ateina su 1988 metais. Želvą palieka energingas ūkio vadovas Jonas Vinckus. Jis išvyksta į Kaišiadorių rajoną. Pirmininku tampa Antanas Šiaučiukėnas. 1989 metais į Želvos parapiją atvyksta jaunas kunigas Petras Avižienis – veiklus žmogus, turintis gražių sumanymų bei svajonių: prikelti parapiją, pažadinti jos žmones prasmingai veiklai ir dvasiniam atsinaujinimui. Seniūnijos centre susiburia Sąjūdžio grupė, leidžiamas rankraštinis laikraštukas „Žaizdos Želvos mūsų“. Klebonas suburia bažnytinį vaikų chorą (vadovė – Ukmergės muzikos mokyklos pedagogė Rūta Driukienė), su rezistencinio judėjimo aukų artimaisiais stato paminklą – Baltąjį kryžiu. Beveik po pusšimčio metų su dvareliškiečio Antano Mikalajūno, gyvenančio Kalifornijoje, parama restauruojama Skuolių koplyčia, o 1989 metų birželį, dalyvaujant pačiam rėmėjui, želviečių procesija vyksta į šv. Antano atlaidus.

Prašviesėja Želvos krašto kaimai. Juose atstatomi kryžiai, žmonės renkasi į kaimų šventes, ieško savo giminės šaknų. Įvyksta pirmosios kaimo šventės Aginčiuose (organizatorius – kunigas Petras Purlys), Virbaluose (rengėjai – Vytautas ir Kazimiera Kadelskai), Dvareliškiuose, Masiuliuose, Bikonyse ir kitur. Tradiciškai visi tokie suėjimai prasideda Želvos bažnyčioje Šventomis mišiomis, po jų – prisiminimų, muzikos ir vaišių vakaronės.

Želvos savivalda gauna kitą pavadinimą – tampa seniūnija (iki 1959 m. buvo valsčius, po to – apylinkė). Keičiasi ir vadovai. Pirmasis Atgimimo laikų viršaitis – Romas Talutis, želviškis. Antroji – Genė Gasparavičienė. Nuo 1995 m. – Vytautas Kaučikas. Jam išvykus į Ukmergę seniūnu tampa šio krašto žmogus dvareliškielis Kęstutis Mikalajūnas.

Želvos seniūnijos centras ramiai sutinka permainas. Ūkininkas ir

ŽELVELĖ

Želvos Romos katalikų parapijos mėnesinis leidinys

1992 m. lapkritis Nr. 11

Kaina 3 rub.

SU NAUJAISIAIS 1992-IAIS METAIS!

MIELAS SKAITYTOJAU,

Šis atgimimo laikas yra labai svarbus. Jis – laimėjimo, laimėjimo, laimėjimo. Gėda, kad kartais, kartais, kartais žmogus net nežino, kaip gyventi. Tačiau, kaip žmogus, žmogus, žmogus. Tačiau, kaip žmogus, žmogus, žmogus.

Šiandien, kaip žmogus, žmogus, žmogus. Šiandien, kaip žmogus, žmogus, žmogus. Šiandien, kaip žmogus, žmogus, žmogus.

Parapijos laikraštis „Želvelė“

verslininkas Stasys Petniūnas atidaro pirmąją privačią krautuvėlę. Parduotuves steigia ukmergiškis Rimas Tamašauskas ir buvę kolūkio specialistai Rimas Drobužas bei Aloyzas Druktenis. Pastarieji parduotuvės rūsyje įrengia ir alaus barą.

Ir dar šviesesnių įvykių būta Želvoje – 1992 m. klebono Petro Avižienio rūpesčiu atsiranda parapijos laikraštis „Želvelė“. 1995 m. įkuriami parapijos senelių namai, steigiamas Vaikų ir jaunimo centras (iniciatorius kun. Petras Avižienis, vadovė Janina Daniėlienė). 1999 m. gegužę Želvos inteligentai pastato spektaklį – Žemaitės komediją „Trys mylimos“ (režisierė – Zita Butiškytė).

2002 m. kovo mėnesį paminklotyrininkė A. Vojevodskaitė padeda at-rasti Želvos pradžia – 1582 – uosius metus. 2002 m. lapkritį į Želvą atvyksta Brazilijos užsienio reikalų ministras Celso Lafer.

2002 m. gruodžio pradžioje Želvoje lankosi Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus. 2004 m. skulptorius Vaidas Ramoška sukuria Želvos herbą...

Ir dar daug kitų įvykių, didesnių ir mažesnių. O želviečius tedžiugi-na tai, kad mūsų miestelis, nors ir nelabai patrauklus, bet nemažėja – laikosi. Tai rodo ir skaičiai:

III – aji tūkstantmetį pasitikome su 16 gatvių ir didėjančiu gyventojų skaičiumi;

- 1995 m. – 202 šeimos, 491 gyventojas;
- 1996 m. – 205 šeimos, 498 gyventojai;
- 1997 m. – 202 šeimos, 405 gyventojai;
- 1998 m. – 205 šeimos, 507 gyventojai;
- 1999 m. – 206 šeimos, 509 gyventojai.

Įskilminga želviškių procesija į šv. Antano at-laidus Skuoliuose. 1989 – ieji metai

Į Skuolių koplyčią įskilmingai palydimas Šv. Antano paveikslas. 1989 m. birželis

Iš Želvos bažnyčios istorijos

Miestelio prie Želvelės rytinėj pusėj, aukščiausioj vietoj, stovi medinė bažnyčia. Statyta ji 1892 m., vadovaujant kunigui A. Stapulioniui. Savo forma statinys primena didelį gyvenamąjį namą. Fasadas turi klasicistinių bruožų. Bažnyčios interjeras – trijų navų, su apskritomis kolonomis. Altoriai, sienos puošti barokiniais ornamentais.

Priešais bažnyčią, dešinėje pusėje, stovi klasicistinė akmens mūro varpinė, tarsi sudėta iš dviejų kubų. Varpinės piramidinis stogas užsibagia aukštu kryžiumi. Abu statinius tarsi apgaubia akmens mūro tvora su stilingais vartais. Jie sumūryti iš plytų, su smailiomis gotikinėmis arkomis ir bokšteliais.

Už 3 km nuo Želvos į vakarus, ant kalnelio, prie kelio Molėtai – Ukmergė, stovi graški akmens mūro koplyčia. Statyta ji 1846 m. Labeikių dvarininkų Kirsniauskų, neoklasicistinio stiliaus. Statinys sovietmečiu apleistas, šventoriaus tvora apgriuvusi. 1989 m. kunigo Petro Avižienio rūpesčiu restauruota. Sutvarkytos ir kapinės. Čia vėl švenčiami šv. Antano atlidai.

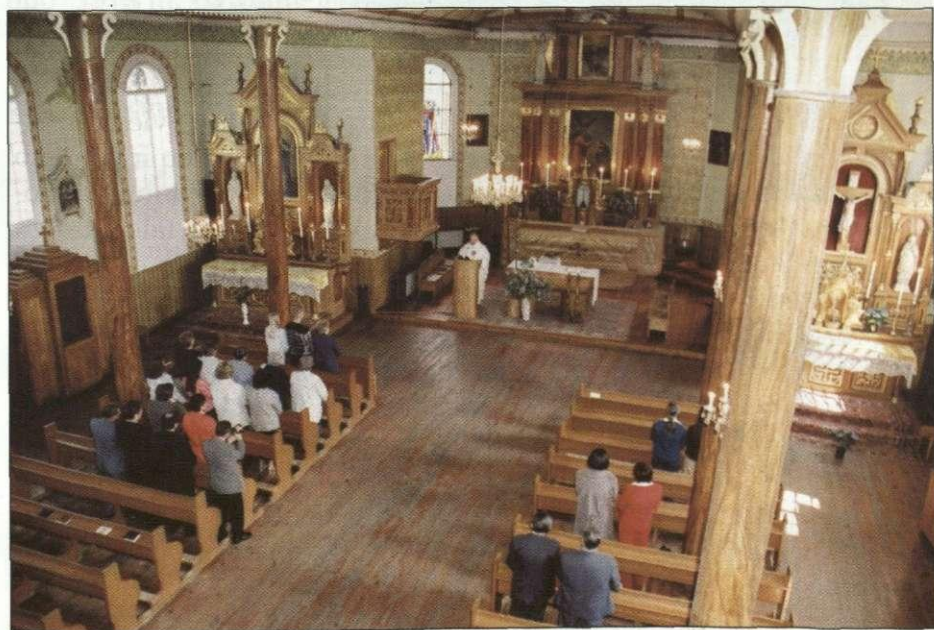
Želvos bažnyčia turi netrumpą istoriją. Jos pradžios ieškosime XVI a.

Skulių koplyčia, statyta 1846 m. Labeikių dvarininkų Kirsniauskų

Želvos bažnyčia iš toli atrodo nedidelė

XXV laidos abiturientai po 30-ies metų Šv. Mišiose, kurias aukoja jų klasės bičiulis kun. Petras Purlys

pabaigoje, kai kūrėsi Želvos (Pozelvos) gyvenvietė. 1581 m. Pozelvos žemėms tapus jėzuitų nuosavybe, jie čia 1753–1755 m. pastatė nedidelę medinę bažnytelę, įkūrė Žemaitkiemio parapijos filiją. Nuo XVIII a. pabaigos Želvos filijos išlaikymu rūpinosi Žemaitkiemio parapija, o abi bažnyčias rėmė Žemaitkiemio ir Želvos krašto dvarų savininkai. Nuo 1807 m. Želvoje švenčiami Šv. Ignaco Lojolos ir Šv. Trejybės atlydai. Bažnyčia, išgyvenusi kelis gaisrus, 1845 – 1857 m. atnaujinama. 1923 m. kunigo J.Šinkūno rūpesčiu Želvos bažnyčia suteikiamos parapiinės teisės, įkurta parapija. 1953 – 1954 m., 1980 m. pastatas restauruojamas. 1994 m. kunigo Petro Avižienio rūpesčiu pagaminti nauji liturginiai baldai, 2000 m. perdengtas stogas, 2003 m. atnaujintas fasadas.

Mūsų parapijos bažnyčioje yra unikalūs 1898 m. pagaminti vargonai, keli klasicistiniai paveikslai: dailininko Antano Rodzevičiaus tapyti Šv. Trejybės ir Mergelės Marijos, nežinomo tapytojo – bažnyčios globėjo Šv. Ignaco Lojolos.

Želvos parapijos bažnyčia visais laikais buvo ne tik maldos namai, bet ir šviesos nešėja, kultūros puoselėtoja. Iki 1863 m. prie bažnyčios veikė parapiinė mokykla, 1901 – 1919 m. kunigas K.Žebrys aktyviai gynė lietuviybę, domėjosi krašto asmenvardžiais ir vietovardžiais, parašė knygeles „Mintrieji vardai“, „Status animarum“. Jis įsteigė Katalikų blaivybės draugijos skyrių. Šviesus žmogus buvo kunigas J. Mintaučkis (1949 – 1959 m.), parašęs Želvos bažnyčios istoriją. Šviesos spinduliu bažnyčia buvo tarpukario metais: prie jos veikė vaikų ir jaunimo katalikiškos organizacijos, blaivybės draugija, sąjūdis „Vilniui vaduoti“. Savo šviečiamosios veiklos ji nenutraukė ir karo metais: kunigo Stanislovo Švėgždos iniciatyva buvo renkami iš ūkininkų produktai Vilniaus studentijai remti. Kunigas Puzonas padėdavo organizuoti jaunimą rengiant vakarėlius, koncertus.

Sovietmečiu bažnyčios veikla buvo slopinama. Naujos veiklos erdvės atsivėrė atvykus kunigui Petruvi Avižieniui. Jis suteikė gyvybę Skuolių koplyčiai, prie bažnyčios subūrė Vaikų chorą, įkūrė Vaikų ir jaunimo centrą, rėmė jo veiklą, įsteigė Caritas draugiją, leido parapijos laikraštį „Želvelė“ su priedu „Jaunimėlis“, sutvarkė klebonijos ir kapinių aplinką. Ir dabar remia visas prasmingas kultūrines iniciatyvas. Tad kunigo P. Avižienio dėka Želvoje tapo šviesiau.

Mokyklos istorijos puslapiai

Į pietus nuo bažnyčios, gražioj lygumėlėj, stovi Želvos mokykla. Ji savo gyvavimo metus skaičiuoja nuo 1909 m. rudens, kai Želvoje buvo atidaryta pirmoji valdinė švietimo įstaiga – rusiška Bikonių liaudies mokykla. XVIII a. pabaigoje – XIX a. veikusi papartinė mokykla uždaryta po 1863 m. sukilimo. Vyresnio amžiaus šio krašto žmonės dar mena senolių pasakojimus apie slaptą daraktorių mokyklą, veikusią spaudos draudimo metais.

Iki 1914 m. mokykla neturėjo savo namų. Pirmasis pastatas iškilo 1914 m. už kilometro nuo miestelio – Dainiškių kaime. Nedidelė dviejų galų mokyklėlė nesutalpino visų norinčių mokytis, todėl klasės kūrėsi erdvesnėse Želvos gyventojų trobose: Černiausų, Bačiulio, Petrauskienės, Šimanauskų. Neturėjusi nei savo pastogės, nei savo vardo (vadinosi ji Bikonių, Dainiškių, Paželvių), nuo 1918 m. pavadinta Želvos pradžios mokykla. Smarkiai augant mokinių skaičiui (1909 m. – 10, 1911m. – 64, 1924 m. – 80, 1936 m. – 165), 1936 m. valstybės lėšomis pradėta statyti didelė, erdvi ir patogi mokykla.

1939 m. pavasarį Želvos mokykla išleido pirmąją laidą – 33 šeštojo skyriaus moksleivius. 1940 m. birželio 2 d. vyko naujos mokyklos atidarymo iškilmės.

Želvos pradžios mokykloje dirbo talentingi pedagogai: M. Stei-

Želvos pradžios mokyklos statyba 1936-1937 metais

Želvos pradžios mokyklos V-ojo skyriaus mokiniai su auklėtoju V.Varanausku 1939 m. prie naujos mokyklos

kūnaitė, A. Valeravičius, P. Zikas, H. Korsakas, P. Lunskis, A. Pocius, A. Kunavičius, P. Kinertienė, Kurlinkai, Zdanavičiai, A. Gudaitis, P. Širvienė, V. Varanauskas, S. ir P. Švambariai, V. Stričkienė, B. Matiukas, B. Noriekienė, A. Židžiūnas ir kiti.

Pirmoji abiturientų laida 1950 metų pavasarį

Išskentusi rusų ir vokiečių okupacijos, Želvos pradžios mokykla 1944 m. buvo pertvarkyta į progimnaziją, o 1946 m. – į gimnaziją. Nuo 1950 m. ji pavadinta vidurine mokykla. Tų pačių metų pavasarį išleista pirmoji abiturientų laida – 25 jauni žmonės. 1970 m. pastatytas didelis priestatas su 12 kabinetų, erdvia sporto sale.

Didžiausia mokykla buvo 1949 – 50 m. – 18 klasių komplektų mokėsi 546 mokiniai, dirbo 27 pedagogai, mažiausia – 1993 – 94 m.m. – 174 mokiniai, 26 mokytojai. Po kelis savo gyvenimo dešimtmečius šiai mokyklai atidavė pedagogai Veronika, Zita ir Jonas Kriauciūnai, Birutė Maslauskienė, [Janė Motiejūnienė], Bronė Navikienė, [Stasys Navikas], Aldona Saugūnienė, Ona Ūselienė, Stasė Vercinkevičiūtė, Albinas ir Valerija Vrubliauskai, Apolonija Virbalienė, Genovaitė Stundžienė, Zofija Ramoškienė.

Čia sėkmingai dirba buvusios šios mokyklos auklėtinės Genovaitė Stundžienė, Apolonija Virbalienė, Rasa Povylienė, Daiva Kriauciūnaitė, Irena Micienė, Janė Tavorienė, Kristina Vainilavičienė, Lina Monkevičienė.

Mokyklai vadovavo septyni direktoriai: A. Barkauskaitė, K. Kavaliauskas, A. Rakauskas, A. Mackevičius, E. Kielaitė – Virbalienė, J. Krupskis, Z. Kriauciūnienė. Želvos vidurinei mokyklai nuo 1991 m. vadovauja fizikos ir informatikos specialistas Vidas Tavoras.

Šiuo metu čia mokosi 260 mokinių, dirba 28 pedagogai. Nuo 2000 m. rudens įgyvendinamas profilinis mokymas. Mokykla kompiuterizuota, mokiniai ir mokytojai gali naudotis interneto paslaugomis. Čia

veikia apie 20 įvairaus profilio būrelių.

Mokyklos kasdienybę paįvairina prasmingi tradiciniai renginiai : Pirmojo ir Paskutinio skambučio šventės, susitikimai su buvusiais abiturientais, Menų savaitės, Poezijos pavasarėliai, Mokyklos gimtadieniai.

Į gyvenimą išleistos 56 abiturientų laidos – 1130 auklėtinių. Mokykla visada laukia sugrįžtančių, džiaugiasi jų prasmingais darbais. Šioje mokykloje mokėsi Lietuvoje žinomi žmonės: archeologas Vytautas Daugudis, profesorius Alfonsas Matulis, menotyrininkas Lionginas Šepetytis ir kiti. Želvos vidurinę yra baigę Vilniaus universiteto profesorius okeonologas Kęstutis Kilkus, Barselonos technikos universiteto fizikos profesorius Kęstutis Staliūnas, gydytojai Vladislovas Spruogis, Antanas Meška, Virginija Ragauskienė, Ilsė Juknevičienė, Algirdas Mackela, žurnalistės Virginija Lapienė, Danutė Šepetytė, Aurelija Vernickaitė, filologė Rita Šepetytė, kunigai Napoleonas Anusevičius, Ignas Kavaliauskas, Petras Purlys, Algirdas Urbonavičius (1929 – 1973). Tarp buvusių auklėtinių – ir kiti žinomi žmonės: žemės ūkio mokslų daktarė Julija Jasinskienė, socialinių mokslų daktarė Jolanta Pivorienė, teisininkai Laima Baltrušaitienė, Ignas Valiūnas, sportininkai profesionalai Antanas Kerulis, Kęstutis Paknys, mokslininkai – fizikas Rimas Grigonis, matematikas Juozas Degutis. Kai kurie iš buvusių mokinių yra vadovaujantys rajono darbuotojai: Rima Meškienė – rajono „Sodros“ skyriaus vedėjo pavaduotoja, Arvydas Paknys – policijos vyr. komisaras, Vytautas Motiejūnas – savivaldybės vyr. gydytojas, Angelė Račkauskienė – Ryšių skyriaus vadovė, Ona Mikeliene – savivaldybės vyr. kontrolierė, Vida Butkevičienė – savivaldybės Finansų skyriaus vedėja, Vytautas Masiukas - „Paslaugos“ generalinis direktorius. Ne vienas auklėtinis yra pasirinkęs mokytojo kelią ir sėkmingai darbuojasi įvairiose šalies mokyklose.

Muziejuje, įkurtame 1959 m., buvę mokiniai visada atras savo paliktus pėdsakus.

IEŠKOME PRAEITIES PĖDSAKŲ...

Geriau su Želvos krašto istorija padės susipažinti mokyklos muziejus, įkurtas 1959 metais. Jo iniciatoriai ir steigėjai – buvęs mokyklos direktorius ^{ALEKSANDRAS} Antanas Mackevičius ir geografijos mokytoja Stefanija Kaselienė, dirbę čia XX a. 6–7 dešimtmečiais.

Muziejus turi per tūkstantį eksponatų. Seniausi – akmeniniai kirvukai, siekiantys II – III a. pr. Kr. Naujaisi – buvusių mokyklos auklėtinių dovanos: poetės Vandos Kinderytės naujos knygos, Valentino Giedraičio rankų darbo žvakidė, Virgilijaus Grigo dovanota dar caro laikų itališka armonika, kišeninė lietuvių savanorio maldaknygė ir kt.

Muziejaus ekspozicija atspindi mokyklos nueitą kelią, jos tradicijas, auklėtinių likimus. Gausybė dovanų rodo jų meilę ir pagarbą savajai mokyklai, o nuotraukų albumai, turininga metrika, kronikos pasakoja apie mokyklos pasiekimus, šventes ir kasdienybę.

Muziejus palaiko mokyklos tradicijų tęstinumą: kas penkeri metai vyksta jubiliejinės iškilmės, kiekvieną vasarą į susitikimus renkasi buvę abiturientai, pavasariais vyksta Želvos krašto poetų šventės.

Čia yra kampelis, skirtas Želvos kraštui. Jame – senolių buitės relikvijos, Želvos krašto žemėlapiai, gamtos,

Mokyklos muziejuje brangiausi svečiai – buvę auklėtiniai.
1984 – ujų metų aštuntokų laida

Mokyklos direktorius Aleksandras Mackevičius su žmona Prane, irgi buvusia muziejaus vadove

archeologinių paminklų aprašymai, nuotraukos, tautodailės pavyzdžiai, užrašyti senų žmonių prisiminimai, krašto (ir žydų bendruomenės) istorija, sukaupta medžiaga apie žymius šio krašto žmones. Kiekvieną mėnesį čia vyksta parodos, pristatomi nauji eksponatai.

Muziejus yra išleidęs knygelę „Kviečiame į Želvos vidurinės mokyklos muziejų“, pagal jame sukaupią medžiagą yra sukurti internetiniai puslapiai „Mažos mokyklos dideli žmonės“

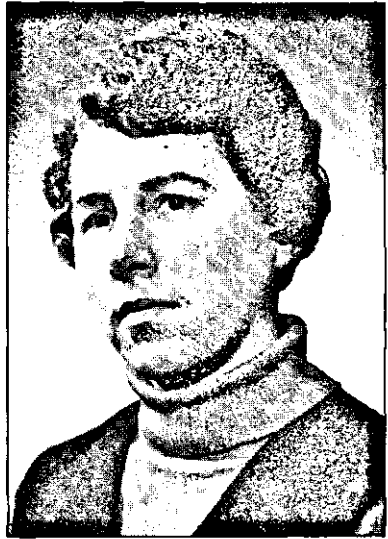
(<http://www.ipc.lt/wg/>) ir „Želvos vidurinės mokyklos muziejus“

(http://www.muziejai.lt/Ukmerge/zelvoss_muziejus.htm).

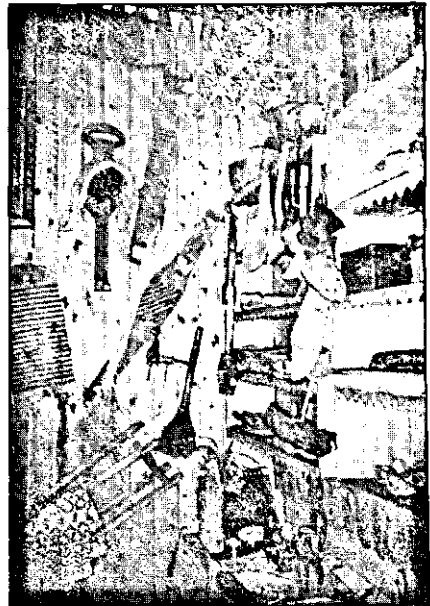
„Iš mūsų senolių buitės“ - taip pavadintas mokyklos muziejaus kampelis, saugantis senų laikų paslaptis. Štai penki akmeniniai kirvukai, menantys Želvos krašto priešistorę. Rasti jie 1962 m. netolimo Paželių piliakalnio teritorijoje ir primena pirmąjį archeologinį apylinkių tyrinėjimą 1936 m. Šių vietovių archainę praeitį, pačius radinius aprašė iš to paties kaimo kilęs archeologas Vytautas Dau-gudis.

Kiti šio kampelio daiktai – tai XIX – XX a. pradžioje naudoti senoviniai žibintai su vieta žvakei, žibalinei lempai, savadarbiai – mediniais rėmais, ir skardinės lempos. Rasime ir senovinę vario žvakidę iš kažkokio dvaro. Čia pat – lygintuvai, vadinti „prosais“ – įvairios formos, kaitinti anglimi.

Didesnę eksponatų dalį sudaro mediniai prietaisai: sunkus kūjis moliui plukti, medinis prietaisas šiaudų stogui dengti, lenta rūbams velėti...

Mokyklos muziejaus steigėja mokytoja Stefanija Kaselienė

Muziejaus ekspozicijos dalis „Iš senolių buitės“

Yra čia ir kitų gudriai sugalvotų daiktų. Štai nedidelė medinė dėžutė su koteliu – sviestui fasuoti, kad būtų patogiau nunešti į turgų. Kiti eksponatai – medinės rankinės svarstyklės („bezmėnas“), kočėlas rūbams lyginti ir daug kitų smulkių buičiai skirtų daiktų.

Muziejuje – Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus

Išrikiuotos čia įvairių dydžių grūstuvės, vadinamos piestomis. Jose trindavo grūdus, smulkindavo prieskonius. Yra čia kelių formų medinių šaukštų – sriubai srėbti, košei valgyti arba dideliame puode ją maišyti.

Senovinio apavo lentynėlėje – rauktos odos naginės, lengvas ir patogus apavas šiltesniam metų laikui. Kitas XX a. pradžioje dėvėtas apavas – ir vyrų, ir moterų puspadžiai mediniai padais – medpadžiai.

Bene „sudėtingiausias“ daiktas – ratelis, pagamintas nagingo meistro. Nuo senų senovės moterys verpdavo linus, vilnas, sukdamo siūlus. Šalia ratelio – įvairių formų mediniai prietaisai siūlams vyti, pervyti. Čia ir viena kita audimo staklių detalė. Senose kaimų trobose dar galima rasti išardytas stakles, saugomas palėpėse ar kluonuose. Mokyklos muziejuje dėl vietos stokos jos neeksponuojamos.

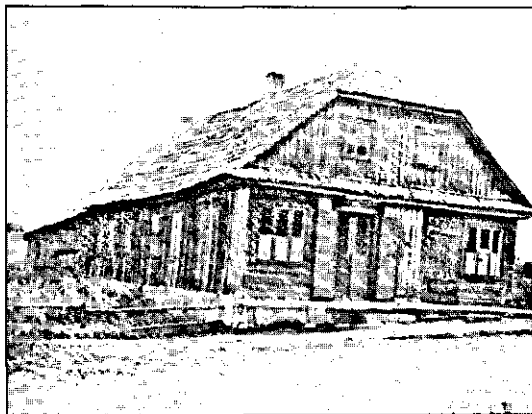
Tarp eksponuojamų daiktų yra ir dailių dalykų: užrakinama medinė dėžutė su veidrodėliu (skirta papuošalams, laiškams laikyti), kita – pinta iš šiaudelių, papuošta ornamentais.

Eiliniai žmonės ar meistrai, tuos daiktus pagaminę, naudoję, jau seniai mirę, tačiau laikas neištrynė jų gerų ir darbščių rankų prisilietimo, kaimo žmonių dvasinės šilumos...

Ne veltui šių dienų lietuviai į savo naujus būstus atsinešę protėvių naudotus senus daiktus – kaip relikvijas, saugančias nuo piktų vėjų ir negandų.

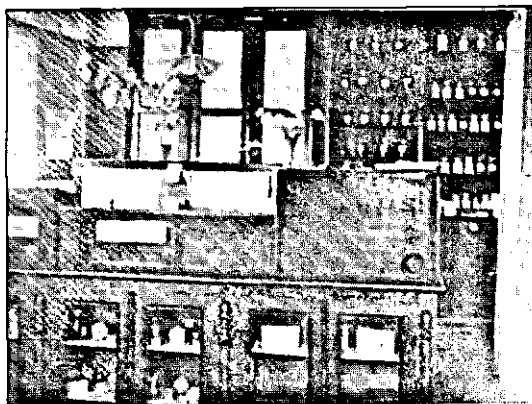
Iš medicinos įstaigų istorijos

Mūsų miestelis didžiausias buvęs XIX a. pabaigoje. Nors enciklopediniai duomenys neteikia žinių apie to meto medicinos įstaigas, tačiau Želvoje 1901 m. jau gyveno ir dirbo felčeris Veineris (vadinamas Vineriu), nuo 1917 m. gydė Matužonis, aktyviai dalyvavęs miestelio bendruomenės gyvenime. Tarpukario Želvoje žmonės gydė felčerė Ona Petrauskaitė, žydų tautybės gydytojai. Medicinos punktas glaudėsi Želvos gyventojų Karalio namuose (dabar – netoli autobusų stotelės esantis apiręs pastatas), vėliau – A. Šimanausko namuose. Čia karo metais gydymo paslaugas teikė lenkas Dubovskis. Į kaimo sodybas gyventojai gydytojus parsiveždavo arkliais.

Senoji Želvos vaistinė apie 1922 metus

Iš pokario metų gražiausi prisiminimai išlikę apie daktarę Zuzaną Papirtienę. Ši moteris buvo ne tik gera specialistė, bet ir nuoširdi želviečių bičiulė, patarėja, gydžiusi ne tik kūną, bet ir sielas. Gimė ši neeilinė daktarė 1925 metais netoli Pabradės, mokėsi Molėtų progimnazijoje, Vilniaus II – oje mergaičių gimnazijoje. Aukštąjį medicininį išsilavinimą įgijo Vilniaus universitete. Želvoje dirbo nuo 1951 – ujų iki 1958 – ujų metų. Išvykusi iš Želvos Z. Papirtienė dirbo Ukmergės TBC dispenseryje, po to – Molėtų poliklinikoje ir ligoninėje iki 2000 – ujų metų. Šiuo metu pensininkė, gyvena Molėtuose, o vasarą – pas sūnų Tauragnuose. Gydytoja dažnai prisimena Želvos žmones ir šį kraštą.

Vaistinės interjeras

Gydytojos Z.Papirtienės darbo metais ambulatorija buvo įkurdinta klebonijoje (pastatas stovėjo pietinėje bažnyčios pusėje). Be gydytojos terapeutės, čia dirbo akušerės Žiedelytė, vėliau – Žita Skapienė; stomatologės Bronė Dauderytė - Anusevičienė, po jos Vitalija Dapkinė. Medikų transportas buvo pora arklių. Išvykus gydytojai Z.Papirtienei, Želvos ambulatorijoje dirbo felčerės. 1962 – 1964 metais čia žmonės gydė felčerė Elenutė Kabokaitė, vietinė, kilusi iš Bikonių kaimo.

Kita gydytoja su aukštuoju išsilavinimu buvo Irena Zuikaitė, atvykusi į Želvą 1970 m. Jai vadovaujant, medicinos punktai steigiami aplinkiniuose kolūkiuose – Lau mėnuose, Liaušiuose, Tolučiuose. Medikams skiriamas transportas – mašina GAZ.

Pastatoma nauja ambulatorija. Pagerėja sąlygos. 1973 m. jauną gydytoją J.Zuikaitę pakeitė Bernardas Laugalys su žmona Virginija, pirmą ir vienintelę pediatre Želvoje. Naujoje ambulatorijoje įrengti stomatologijos, fizioterapijos, pediatro kabinetai, klinikinė laboratorija. Be gydytojų Laugalių, čia dirba registratorė Rima Giedraitytė, felčerė – la-

Pirmoji Želvos ambulatorijos vedėja Zuzana Papirtienė su vyru Jonu 1951 m.

Vaistininė Liucija Bucevičienė su vaikais Jolanta ir Jurgeliu apie 1957 metus

borantė Valė Gleiznytė, akušerė Zita Skapienė, stomatologai Grunda, vėliau – Alfonsa Kisevičienė, Danutė Čiburienė.

1978 m. į Želvą atvyksta gydytojas Rimgaudas Nekrošius su žmona – medicinos seserimi Vitalija. Plečiasi medicinos paslaugų ratas, gerėja medikų darbo sąlygos. Naujais įrenginiais papildomas fizioterapijos kabinetas – kvarcu, inhaliatoriumi, kardiografu ir kt. Teikiamos masažo paslaugos, atliekamos mažosios chirurginės operacijos. Klinikinė laboratorija papildoma mechaniniu dirbtinio kvėpavimo aparatu, zonu skrandžio rūgštingumui nustatyti, nauju mikroskopu, ultragarso prietaisu...

Ilgametė Želvos vaistininkė
Vlada Morkūnienė apie 1967 metus

Keičiama stomatologijos kabineto įranga. Senesnė perkeliama į mokyklą, moksleivių ir mokytojų patogumui įrengiamas kabinetas.

1978 m. gydytojas Rimgaudas Nekrošius organizuoja kapitalinę ambulatorijos remontą. 1996 m. pastato vidus restauruojamas. Per tą laikotarpį (1978 – 1996 m.) gautos 5 transporto priemonės. Ligoniai lankomi namuose – popietėm, vakarais. Naujagimius namuose lanko akušerė Zita Skapienė. Nuo 1990 m. sunkesniems ligoniams namuose atliekami pagrindiniai klinikiniai tyrimai.

Stomatologei Danutei Čiburienei išvykus į Ukmergę, želviečių dantis gydo Zita Žasytienė, vėliau – Ieva Kasputienė.

1998 m. spalio 2 d. atidaryta nauja ambulatorija. Ją savo naujuose namuose įkurdina Rimgaudas Nekrošius, 2300 pacientų šeimos gydytojas. Ambulatorijoje yra stomatologijos, procedūrų, fizioterapijos ir gydytojo kabinetai, aprūpinti šiuolaikiška medicinos įranga: kardiografu, inhaliatoriumi, elektrone ir kompiuterine įranga.

Stomatologė Bronė Dauderytė – Anusevičienė ir gyd.
Z.Papirtienė „žaidžia“ dantis traukimą. 1953 – ieji

Atliekami kompiuteriniai kraujo tyrimai, nustatomas cholesterolio, cukraus kiekis ir kt. Čia teikiamos fizioterapijos ir masažo bei mažosios chirurgijos paslaugos. 2003 m. gautas automobilis Volkswagen Sharan su pirmosios medicinos pagalbos įranga.

Ambulatorijos vadovas – šeimos gydytojas Rimgaudas Nekrošius. Jaunesnio medicinos personalo darbuotojos – felčerė slaugytoja Genovaitė Jankauskienė, slaugytoja Janė Meilūnienė (nuo 1989 m.), laborantė Vitalija Nekrošienė (nuo 1978 m.), slaugytoja Virginija Katinienė, dvi dienas per savaitę dirba odontologė Raimonda Stalionienė.

Nuo 1910 metų Želva turėjo ir vaistinę. Jos vedėjas buvo Šakenis, lietuvis. Dirbo dviese – su vaistininku Radavičiumi. Tuo metu daugelį vaistų gamino patys „aptekoriai“. Vėliau, nuo 1917 m., vaistais rūpinosi farmacininkas Žiedelis, irgi lietuvis. 1920–1941 m. ši paslaugų sritis buvo perėjusi į žydų rankas. Iki pat tragiškos mirties vaistininku dirbo Izakas, kuris žuvo 1941 m. rugpjūtį su žmona, sūneliu ir dukrele. Po karo vaistininku dirbo Kanareikinas, 1956 – 1966 m. – Liucija Bucevičienė. 1965 metais, nugriovus senąją medinę vaistinę, statytą XX amžiaus pradžioje, iškilo naujas dviejų aukštų mūrinis pastatas su butu vaistininkui ir vaistine. 1966 m. jame įsikūrė naujos vaistininkės Vladislavos Morkūnienės šeima. Ši vaistininkė dirbo iki 2005 metų vasaros.

Dabar vaistinės pastatas privatizuotas, o Želvos ambulatorijoje įsteigtas Ukmergės savivaldybės vaistinės filialas.

Mažoji Želvos architektūra

Ji susijusi su krašto tradicijom, su istorija, su svarbiais įvykiais.

Seniau kiekvienas kaimas ar dažna sodyba turėjo savo dvasinius sergėtojus – kryžių ar koplytelę. Paprasti, tašyto medžio ar dailiai išdrožinti, su Nukryžiuotoju ar Mergele Marija, su šventųjų statulėlėmis. Gaila, tokių liaudies architektūros kūrinių neišliko arba jie buvo sunaikinti sovietmečiu. Ilgiausiai stovėjo Sauginių ir Lelikonių kaimų sergėtojai – senieji stogastulpiai, dar XX a. 70-ajame dešimtmetyje paskelbti liaudies dailės paminklais. Deja, nežinomos šio krašto senųjų meistrų, dievdirbių pavardės, neišliko ir jų darbu.

Jeigu nori susipažinti su Želva, pasklaidyti jos krašto istorijos puslapius, pirmiausia užsuk į senąsias kapines. Bažnyčios šventoriaus šiaurvakariniame kampe yra aštuoni kapeliai, išdėstyti dviem puslankiais po keturis. Antkapiai – žemių kauburėliai, apjuosti betono juosta. Ir Lietuvos karių kryžiai, būdingi tokiems kapams. Tarp abiejų kapų grupių pastatytas 1,75 m aukščio paminklas, sumontuotas iš 4 stačių betono plokščių. Priekinėje pritvirtintas metalinių raidžių vertikalus užrašas „Žuvome, kad būtumėt laisvi“. Tarybiniais metais raidės išnyko – jas iš naujo darė pagal kunigo Jono Tomkaus išsaugotus senuosius paveizdžius Jonas Motiejūnas – praeityje žinomo Želvos fotografo Juozo Juknevičiaus žentas, o prie paminklo padėjo tvirtinti nagingas meistras iš Dainiškių Jonas Rakauskas. Šiam sumanymui pritarė kunigas Petras Avižienis.

Paminklą puošia stilizuotas aštuonbriaunis aukuras. Šį mažosios architektūros statinį projektavo studentas

Paminklinis akmuo Želvos žydų kapinėse žymi jų žudynių vietą

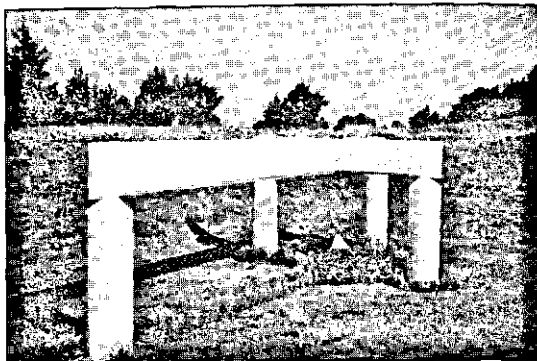
technikas iš Kauno M. Cichanavičius 1939 m. Statė vietiniai meistrai.

Memorialinis paminklas primena 1920 metų spalį – 27 d. lenkų kavalerijos daliniai užėmė Želvą. Spalio 30 dieną Antrasis Lietuvos karių batalionas išvadavo Želvą ir žygiavo Giedraičių link.

Želvos vadavimo kovose žuvo 11 Lietuvos karių. Aštuoni palaidoti memorialiniame kape, trys – kapinėse.

Miestelio vakarinėje dalyje, žydų kapų pietrytiniame kape, 1967 m. iškilo dar vienas mažosios architektūros statinys – 1,55 m aukščio ir 0,94 m pločio akmens plokštė su užrašu lietuvių ir rusų kalbomis (Atgimimo metais pakeista idiš kalba) „1944.VII.23–VIII čia buvo sušaudyta 60 žydų“. Šią tragediją, ištikusią Želvos žydų bendruomenę, su skausmu ir baime prisimena garbaus amžiaus želviškiai. Savo senelių, prosenelių kapus aplanko svetur gyvenantys jų tautiečiai.

Mūsų miestelyje kiti nauji mažosios architektūros kūriniai iškilo 1989 m. Atgimimo metais, kai Želvos vidurinė mokykla šventė pirmosios švietimo įstaigos 80 - ies metų jubiliejų. Priešais mokyklą buvo pastatytas kopyltstulpis – Vargo mokyklos simbolis. Jame ant ažuolinio stulpelio iškaltas piemenukas su atversta knyga rankose, apsigau-

Baltasis kryžius – rezistencijos aukų atminimui

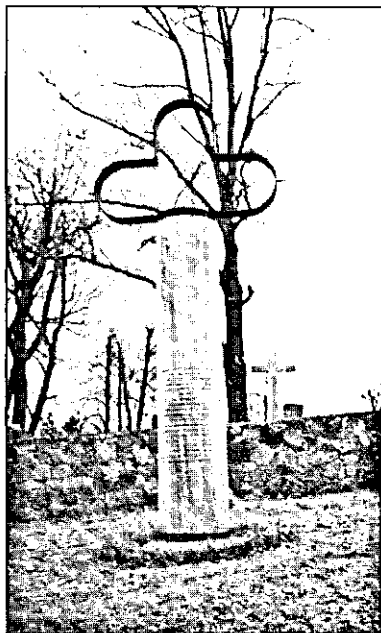
Skulptorius V.Ramoška 1999 m. prie savo kūrinio „Mokykla“

Prie Vargo mokyklos simbolio – Piemenėlio – mokytojas Jonas Kriaučiūnas su auklėtiniais 1997 m.

bęš maišeliu. Virš jo galvelės – metalinė saulutė, simbolizuojanti mokslo šviesą. Šio kūrinio sumanytoja – direktorė Zita Kriauciūnienė, skulptorius – ukmergiškis tautodailininkas R. Zinkevičius. Darbą finansavo buvę mokyklos mokiniai ir mokytojai.

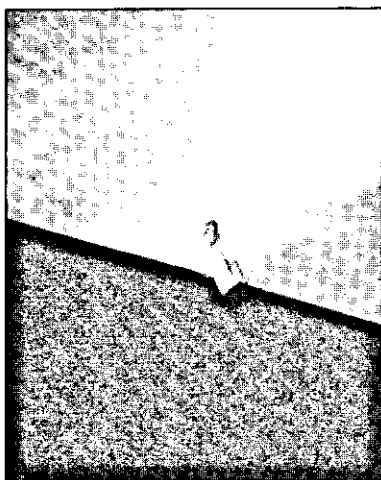
Vidiniame mokyklos kiemelyje, ant kalvelės, 1999 m. naujo jubiliejaus proga iškilo dar viena ažuolinių figūrų kompozicija – 12 pumpurų, simbolizuojančių jauno žmogaus ugdymo kelią nuo mažyčio pirmokėlio iki augaloto jaunuolio. Pumpurai tvirtai įaugę į žalią dirvonėlį. Šios skulptūrų kompozicijos autorius – jaunas menininkas, vietos mokyklos 49-osios laidos abiturientas Vaidas Ramoška. Mokyklos simbolis pastatytas buvusių mokinių ir pedagogų paaukotomis lėšomis.

Tūkstantmečio kryžius

Per penkiolika savo darbo metų Želvos parapijos klebonas Petras Avižienis įgyvendino ne vieną sumanymą. Jo rūpesčiu 1990 m. pietiniame miestelio pakrašty, prie kelio Želva – Kiaukliai, buvusioj žvyrduobėj, tarsi atgulė ant penkių kolonų didelis baltas kryžius. Paminklas pastatytas žuvusiems partizanams jų palaikų išniekinimo vietoje. Ant kryžių laikančių kolonų išrašytos nukankintųjų ir žuvusiųjų pavardės. Šio architektūros kūrinio projekto autorius – Henrikas Šilgalis. Klebono sumanymu 2001 m. iškilo dar vienas paminklas – tūkstantmečio kryžius „Kentėjusiems, kenčiantiems, kentusiems“. Paminklo autoriai – skulptoriai K. Jaroševaitė ir V. Urbanavičius.

Klebonas viltį turėti jaukius Parapijos namus, kur sutilptų ir jo įkurtas VJC, pažymėjo simboliu kopylstulpiumi. Iškilo

Baltas angelėlis miestelio centre

šis liaudiškosios architektūros kūrinys priešais senąją ambulatoriją ir liko rymoti. Meistras nuo Utenos Alfredas Bražionis darbą atliko – beliko į mažąją koplytėlę įkelti skulptūreles.

Mažas mūsų miestelis, bet jame yra šviesių žmonių, atrandančių naujų idėjų...

Naujausias kūrinys – mūsiškio Vaido Ramoškos Angelas, užkeltas ant ardomo, dar dviem kampais besilaikančio buvusių kultūros rūmų pastato stogo. Šis baltas Angelas – taikytojas, ramintojas, Vilties nešėjas...

Želva šiandien

Tie patys kalnai kalneliai, keliai ir keliukai į visas puses. Tik dirvo-
nuojančių žemių daugiau, ir mūsų vandenys švaresni. Nebėra kolūkių,
kai nederlingas žemes trašomis gausiai sodrino. Šiuo metu Želva – se-
niūnijos centras. Ji – didžiausia, beveik miestas. Čia gyvena 520 žmonių.
Kitose gyvenvietėse – Tolučiuose ir Laumėnuose – 158 ir 128 gyventojai.
Visose yra susikūrusios bendruomenės, vyksta kultūrinis gyvenimas.

Seniūnijos žemių plotas – 9.600 ha. Gyventojų – 1530 (2000 m. buvo
1617); 71 iš jų savarankiškai ūkininkauja.

Nors Želvos krašte dar iš-
likę 82 kaimai, tačiau 16 iš
jų – be gyvybės (nėra žmo-
nių). Didžiausias kaimas –
Tolučiai.

Mažiausi – vos po 1, 2 ar
3 gyventojus turi – Dauba-
riškiai, Krupeliškiai, Pašiau-
dinė, Šilninkai ir kt.

Aštunti metai seniūnijai
vadovauja Kęstutis Mikalajū-
nas, šio krašto žmogus. Jo rū-
pesčiu gerai prižiūrimi visi
120 km ilgio seniūnijos keliai:
atnaujinami, restauruojami,
tiesiami nauji. Vien per pas-
taruosius dvejus metus at-
naujinti kelių ruožai į Virba-
lų, II Kiaukliškių, Davenių,
Daubariškių kaimus, nuties-
ti nauji – į Karališkius, įreng-
tas naujas ruožas Žvinėnai –
Videniškiai (čia medienos
įmonėje dirba nemažai Lau-
mėnų, Bastūnų, Žvinėnų kai-
mų žmonių). Restauruoti ke-
liai tarp gyvenviečių Žvinė-

Malda ir gerumas padėjo Emilijai Lukoševičienei sulaukti garbaus amžiaus

Želvos seniūnas gauna „Valstiečių laikraščio“ apdovanojimą. 2004 – ieji metai

nai – Bastūnai, Tolučiai – Bajorai.

Želvos gyventojai jau antri metai turi švarų vandenį – 2003 m. pagal vandentvarkos projektą gauta SAPARD parama iš Europos sąjungos fondų padėjo atnaujinti vandentiekio ūkį. Šiuo metu įrengiami nauji filtrai vandens kokybei gerinti Tolučių – Bajorų gyvenvietėje. Nors vandentiekio sistemas prižiūri UAB „Ukmergės vandenys“, tačiau rūpesčių pakanka ir seniūnui K.Mikalajūnui.

...Želva – beveik miestas. Ji nemažėja. Gyvenvietė išsidedęsiusi 16-oje gatvių. Jos atsirado Atgimimo metais, Sąjūdžiui pakilus. Pavadinimuose gali išžvelgti ir truputį istorijos (A. Smetonos, J. Vaišučio), ir romantikos (Klevų, Vėjų, Skardelio), net kasdienybės (Vingio, Turgaus ir kt.). 7 naujausios gatvės atsirado Jono Vinckaus, „Gimtosios žemės“ kolūkio vadovo, laikais. Kaip ir Alytaus tipo nameliai.

Toje 16-oje gatvių gyvena apie 200 – 205 šeimas. Nemaža dalis – garbaus amžiaus želviečiai. Senbuvių (čia gimusių, augusių) – tik 6 šeimos. Kasmet miestelis pasipildo naujais gyventojais, kurie neretai atvyksta iš miestų, todėl ir gyvas: 1995 m. – 491, 1996 m. – 498, 1997 m. – 495, 1998 m. – 507, 2000 m. – 532, 2004 m. – 529 gyventojai.

Kiekvieną rugsėjį miestelio ir Želvos krašto vaikus sukviečia vidurinė mokykla. Jaukiuose gydytojo Rimgaudo Nekrošiaus namuose įsikūrusi Želvos ambulatorija, vaistinė. Gyventojų poreikiams – trys parduotuvės. Dar keturios kaimuose: Tolučiuose, Bajoruose, Laumėnuose ir Bastūnuose. Yra ir vietos paštas. Miškų reikalus tvarko vietos girininkija, kurios vadovas jaunas girininkas Gintautas Povyliaus. Dirba ir

Gražiausios sodybos šeimininkė Jadvyga Gibavičienė savo kieme

Želva švenčia Jonines

priešgaisrinė tarnyba, kurios vadovas Romas Račkauskas. Čia yra ir veiklesnių žmonių, kurie šį tą gamina: keturios medienos gaminių įmonės, agroservisas – pieno gamintojų paslaugoms, ir dar antkapinių paminklų cechas, įsikūręs Kazliškiuose.

Pačiame miestelyje ir Tolučių bei Laumėnų gyvenvietėse yra bibliotekos, Želvoje – parapijos senelių namai.

Turi Želva ir savo herbą. Jį 2000 m. sukūrė jaunas skulptorius želvietis Vaidas Ramoška, atspindėjęs šiame ženkle krašto istorinę praeitį – ją išreiškė skirtingų proporcijų žirgu: sunkaus, darbinio (tokiais prekiaavo jau XIX garsiuose Želvos turguose), ir grakštaus, sportiško, kokį želviečiai matydavo iki 1998 m. vykdavusiose tradicinėse Želvos žirgų lenktynėse. Turi želviečiai ir savo švenčių tradicijas – linksmas Užgavėnės, Joninės, kuriose ne tik šokama, gurkšnojamas alus, bet šnekama ir apie prasmingus darbus.

Nors mūsų Želva – provincija, tačiau ir čia netrūksta šviesių žmonių: yra 28 mokytojai, čia gyvena gydytojas R. Nekrošius, apkeliavęs visą Europą. Darbštus, kūrybingas kunigas Petras Avižienis, net ir stokodamas lėšų, jau nuveikęs didelius darbus, bando iš griuvusių kelti Parapijos namus, į kuriuos žada sukviesti visus – mažus, jaunos, senus. Savo gimtąjį miestelį, išpuoštą skulptūromis, svajonėse regi jaunas menininkas Vaidas Ramoška.

Netrukus miestelio centre iškils dar viena skulptūra – Atminimo ženklas Nobelio premijos laureatui Aaronui Klugui, jo gimtinei Želvai. Akmeninis keturbriaunis stulpas, užsibaigiantis atversta knyga ir ant jos padėta lupa (padidinamasis stiklas) simbolizuos mokslo ieškojimus ir atradimus. Savo darbu menininkas Vaidas ne tik įgyvendins svajonę puošti Želvą skulptūromis, bet ir primins didelius mūsų krašto žmones, likimo apdovanotus proto ir gebėjimų galiomis, pasiekusius mokslo, meno, poezijos viršūnes.

Želvos krašto žemės nederlingos, bet turtingos istorija, gamtos grožiu ir talentingais žmonėmis. Miestelis nenuobodus, net įdomus. Yra čia kur pasižvalgyti – apžvelgti mažąją architektūrą, pasigėrėti gražiausia Jadvygos Gibavičienės sodyba, žinoma visoje Lietuvoje. Ši darbšti moteris su savo sūnumis Rimu ir Vidu sukūrė tikrą stebuklą.

Galima Želvoje ar netoli jos ir pailsėti, ir papramogauti. Čia pat, šalia Želvos, buvusioje Paželvių (Aukštadvario) dvaro teritorijoje – jauki ukmergiškio (pagal kilmę – mūsų krašto žmogaus) Vytauto Masiuko poilsio sodyba. Netoli, Virbalų kaime, yra antroji. Gamtos prieglobsty-

je, prie ežerėlio, tyloje ir ramybėje. Yra kur pailsėti, pasilepinti vandeniui, net pasivažinėti ar pajodinėti žirgais ir Laumėnų pusėje, garsaus Želvos krašte žirgininko Kazimiero Trotos sodyboje.

Želviečiai gali rasti jaukią vietą ir prie Makio ežero. Želvos bendruomenės aktyvas, vadovaujamas Remigijaus Jakulio, su seniūnu Kęstučiu Mikalajūnu ir miškininku Gintautu Povyliumi bei verslininkais Sigitu ir Valentinu Kriaučiūnais čia, gražioje pakrantėje, įrengė poilsiavietę su pavėsine.

Nebe naujiena želviškiams – ir šiuolaikinės technologijos: vietos mokykloje direktoriaus V.Tavoro rūpesčiu veikia visiems prieinamas interneto ryšys.

Žymūs Želvos krašto žmonės

Šio Aukštaitijos kampelio istorijoje ypatingą vietą užima žmonės – paprasti, kuklūs, geraširdžiai sodiečiai ar Želvos miestelio gyventojai, kurių šeimose išaugo, meilės ir išminties bei dvasios stiprybės mokėsi neeilinės šio krašto asmenybės, savo darbais garsinusios Želvos vardą pasaulyje ir mūsų Lietuvoje.

Kartu su jų darbais aplankykime žymių krašto žmonių gimimo vietas, pakalbinkime gyvuosius, paminėkime Anapilin išėjusiųjų darbus, pasimokykime iš jų gyvenimo Dovanos – mylėti gimtinę dideliais darbais.

Želviečiai gali didžiutis...

Želvos miestelis – nežymus savo istorija, negarsus didvyrių žygiais, bet didis čia gimusių žmonių darbais.

XX a. pradžioje, 1911 m., Želvos miesteilėje gimė **Jurgis Arnas Šaltenis**, vargingų miestelėnų sūnus. Tėvas Leonas Šaltenis buvo veiklus, drąsus žmogus, 1917 m. suorganizavęs pirmosios lietuviškos milicijos būrį, kovojusį su bolševikais ir lenkais. Apie vyriausio sūnaus Arno Jurgio mokslus žinoma, kad likusį našlaičiu jį (motina anksti mirė, palikusi našlaičiais šešis vaikus) priglaudė teta Šiauliuose, kur vaikinukas baigė gimnaziją, jau tada garsėdamas kaip žurnalistas, teatro ir kino apžvalgininkas. Vedęs aktorę Gražiną Jakavičiūtę, dar labiau suartėjo su teatro gyvenimu. Parašė 12 originalių pjesių, 18 išvertė iš kitų kalbų. Šiauliuose leido žurnalą „Menas“. Vėliau dirbo Klaipėdos teatre, 1939–1940 m. – žurnalistinį darbą. Po karo grįžo į teatrą – kaip studijos dėstytojas.

Jurgis Arnas Šaltenis

Visą pokarį J. A. Šaltenį, kaip laisvų pažiūrų teatralą ir žurnalistą, persekiojo KGB. Žmogus rašė teatro istoriją – didelį veikalą. Neturėdamas darbo, sunkiai išgyveno. Mirė sulaukęs 48 metų. Palaidotas Vilniuje. Žymiausi J.A. Šaltenio darbai – žurnalų „Menas“ ir „Teatras“

redagavimas (Klaipėda), originalios pjesės „Saulės vaikai“, „Grafaitė Marija“ ir kitos, keturi tomai „Teatro istorijų“, keli šimtai straipsnių kultūros, literatūros, kino ir meno temomis.

Dar vienas žymus Želvos krašto žmogus – **Petras Pilka – Pilkalnis** (g. 1921m. rugpjūčio 31 d. Želvoje, mirė 1976 m. liepos 28 d. Australijoje). Apie Balio ir Emilijos Pilkų šeimą pasakoja Jonas Guzelis, buvęs kaimynas:

„Pilkų šeima gyveno miestelio pakrašty, pietvakarių pusėj, nedidelėj troboj. Vertėsi žemės ūkiu. Šeimoje augo trys vaikai: Stasė, Regina ir Petras. Tėvas mirė 1940 metais. Karo pradžioje Stasė ir Petras pasitraukė į Vokietiją. Vėliau gyveno Amerikoje, Australijoje“.

Petras Pilka buvo skautų stovyklų laužavedys Vokietijoje ir Australijoje, dainininkas, rašytojas, publicistas. Rašė pasakas, feljetonus, straipsnius Pilkalnio, Želvos, Pipo slapyvardžiais. 1947 m. Vokietijoje išleido skautišką dainų rinkinį „Laužams liepsnojant“, parašė 3 veismų dramą „Suteptos rankos“ ir scenarijų spektakliui „Pabaigtuvės“.

Nuo 1948 m. gyveno Australijoje, bendradarbiavo lietuvių išėvijos spaudoje, dalyvavo skautų veikloje, už lietuviškų pasakų rinkinį laimėjo Kanados lietuvių bendruomenės Kultūros fondo premiją. Želvos pakrašty liko namas – dabar jame, po restauracijos smarkiai pasikeitusiame, gyvena Astros ir Kristijono Šeferių šeima.

Iš Želvos kilęs ir Nobelio premijos laureatas **Aaronas Klugas**. Gimė jis 1926 m. rugpjūčio 11 d. Ukmergės apskrityje, Želvos miestelyje, Lozaro ir Bellos Klugų šeimoje. Aarono tėvas vertėsi gyvulių auginimu ir prekyba, mokėsi balnų gamybos. Buvo šviesus žmogus. Šeima emigravo į Pietų Afriką, kai Aaronui buvo ketveri metai. Jis augo Tropikų Durbane – ten lankė ir klasikinę Durbano aukštesniąją mokyklą.

„Aš nejučiu kokio nors potraukio konkrečiam mokomajam dalykui, bet godžiai ir daug skaičiau, ir pradėjo patikti gamtos mokslai... Paul de Kriuft knyga „Mikrobu medžiotojai“ turėjo įtakos tam, kad pradė-

Nobelio premijos laureatas
Aaronas Klugas

jau studijuoti mediciną universitete, o tai vėliau pastūmėjo į mikrobiologiją“, - rašo Nobelio premijos laureatas savo autobiografijoje.

Toliau sekė aukštesnės studijos – Johanisburgo universitete medicinos mokslai, biochemija, chemija, tyrimai rentgeno, optikos, kvantinės chemijos srityse.

Nuo 1949 m. A. Klugas – Kembridžo universiteto mokslinis tyrėjas, vėliau – fizikos mokslų daktaras, tabako mozaikinio viruso, kraujo hemoglobino tyrimuose panaudojęs kompiuterines galimybes.

Nuo 1953 m. – gyvenimas Londone ir nauji moksliniai tyrimai virusų srityje, nuo 1962 m. – tyrėjo darbai naujoje mokslinėje laboratorijoje Kembridže, aktyvi kuriamoji, švietimo veikla: darbas su studentais, vadovavimas moksliniams tyrimams, dalijimasis savo patirtimi Londone, Harvarde, Čikagoje, Strasburge, Niujorke, Stokholme. 1982 m. gruodžio 8 d. profesorius A.Klugas apdovanojamas Nobelio premija.

Nors laureatas savo gimtinės Želvos neprisimena, bet „pakalbintas“ laišku atsiliepė: jis nuoširdžiai dėkoja už dėmesį ir pagarbą, atsiprašo negalįs į Želvą atvykti dėl užimtumo ir primena, kad 2000 metais čia lankėsi jo sūnus Davidas. Profesorius patikslina, jog jis su šeima Želvą paliko 1930 metais. Mokyklos muziejuje yra saugomas minėtas laiškas, rašytas ranka, ir knygelė su šio pasaulinio lygio mokslininko autografu. Joje – tekstas kalbos, pasakytos įteikiant A.Klugui Nobelio premiją, ir graži fotografija.

Jeigu norėtume surasti vietą, kur gyveno Lozaro ir Bellos Klugų šeima – gal ir beviltiškai ieškotume. Atmenančių nėra. „Šios vietos visai neprisimenu...“, – rašo Nobelio premijos laureatas Aaronas Klugas; kurio dabartinė šeima – žmona – choreografė Liebe Bobrow, sūnūs Adamas (g. 1954), ekonomistas, istorikas, ir Davidas (g. 1963 m.), fizikas.

Eduardas Kunavičius – teatro, kino ir radijo aktorius. Gimė 1926 m. Želvos miestelyje. 1947–1948 m. studijavo Lunačiarskio teatrinio meno institute Maskvoje. 1949 m. baigė Kauno dramos teatro studiją. Vaidino Kauno, Šiaulių, Marijampolės, Vilniaus teatruose, nuo 1964 m. – Lietuvos radijo ir televizijos aktorius. Eduardas Kunavičius sukūrė nemažai vaidmenų: Paugos B. Sruogos „Dievų miške“, Strazdelio P. Česnulevičiūtės „Giesmėje apie Strazdą“, Martyno J. Avyžiaus romano „Kaimas kryžkelėje“ ekranizacijoje ir kt. Gyvena Vilniuje.

Aktorius ne kartą lankėsi Želvoje, net vaidino mokyklos scenoje. Gim-

tosios trobos nebėra (namelis stovėjo dabartinės Vėjų gatvės pradžioje, už buvusio pašto).

Algimantas Morkūnas gimė 1927 m. Želvoje, mirė 1983 m. Žinomas Lietuvos botanikas.

Gimė Želvos miestelyje, paštininko V. Morkūno šeimoje. Mokėsi vietos pradžios mokykloje, Ukmergės gimnazijoje. 1949 m. baigė Vilniaus universiteto biologijos specialybės kursą. Dirbo Kauno botanikos sode, 1961–1974 m. buvo jo direktoriumi. 1974–1983 m. tyrinėjo vaistinius augalus, dirbo jų laboratorijos vadovu, vyr. moksliniu bendradarbiu. A. Morkūnas – knygų „Naujieji aliejiniai augalai“, „Vaistinių augalų auginimas“, 1970–1971 m. – dviejų mokslinių išradimų autorius.

Botanikas Algimantas Morkūnas

1969 m. savo buvusiai mokyklai padėjo įrengti alpinariumą – dovanoją apie 50 rūšių želdinių, tarp jų ir retų (adonų ir kt.). Atostogų metu aplankydavo gimtinę, globojo Želvoje gyvenusią motiną. Palaidotas Kaune.

Netoli Želvos, Bikonių kaime, gyvena Algimanto Morkūno sesuo Asta Šalkauskienė.

Paželių kaimo šviesuoliai

Seniausias Želvos krašte – Paželių kaimas. Vienas lietuviškiausių kaimų šiame krašte išaugino ne vieną ryškiają asmenybę.

Pranciška Četkauskaitė – žinoma Lietuvos pedagogė. Gimė ji 1922 m. vargonininko Petro Četkausko šeimoje. Mokėsi Želvos pradžios mokykloje, Ukmergės mokytojų seminarijoje. 1952 m. baigė Vilniaus pedagoginį institutą.

Mokytoja
Pranciška Četkauskaitė

Dirbo Želvoje pradinių klasių, lietuvių kalbos mokytoja. Po chemijos studijų iki pat išėjimo į pensiją gyveno Rietave, mokykloje dėstė chemiją. Pranciška Četkauskaitė savo metu buvo viena geriausių Lietuvos mokytojų. Jos darbas įvertintas aukštais apdovanojimais. Ji – nusipelnusi Lietuvos mokytoja. Išėjusi į pensiją, grįžo į tėvų namus Paželviuose. 1992–1993 m. dėstė tikybą Želvos vidurinėje mokykloje.

Gyvena Paželvių kaime su jaunesniąja seserimi Aldona tėvų sodyboje.

Genovaitė Četkauskaitė – etnomuzikologė. Gimė 1925 m. kovo 26 d. Paželvių kaime. 1949 m. baigė VPI filologijos fakultetą, 1954 m. – Lietuvos konservatoriją. 1950 – 1971 m. dėstė M.K.Čiurlionio meno mokykloje. 1954 – 2000 m. dirbo Lietuvos mokslų akademijoje. 1956 – 1961 m. dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakos skyriuje. 1959 – 1984 m. – Lietuvos mokslų akademijos liaudies muzikos laboratorijos vedėja. Parašė „Lietuvių tautosakos apybraižą“, „Vakarų Europos muzikos literatūrą“ ir kt. Muzikologė parengė keletą dainų rinkinių - „Dzūkų melodijos“, „Lietuvių liaudies dainos“, keletą plokštelių rinkinių, tris garso kasetes su liaudies dainų melodijomis ir tektais, kompaktinę plokštelę „Lietuvių liaudies muzika“ ir kt. Darbšti, santūri, inteligentiška moteris, nors nebejauna, dažną savaitgalį atvyksta į tėviškę – Paželvius, lankosi Želvos bažnyčioje.

G.Četkauskaitė pokario metais yra dirbusi mokytoja Želvos vidurinėje mokykloje.

Vytautas Daugudis, archeologas (1929 – 2002). Gimė 1929 m. Paželvių kaime. Mokėsi Želvos pradžios mokykloje, Ukmergės A. Smetonos gimnazijoje. 1954 m. baigė Vilniaus universitetą. 1957 – 1967 m. dirbo Lietuvos istorijos institute. 1967 – 1972 m. vadovavo Lietuvos archeologų grupei, tyrinėjusiai Trakų, Vilniaus, Mažeikių ir kt. rajonų piliakalnius.

Parašė knygas „Stakliškių lobis“ (1968) ir „Senoji medinė statyba Lietuvoje“ (1982). Paskelbė apie 130 straipsnių Lietuvos archeologinių radinių ir paminklų temomis. Domėjosi savo gimtųjų Paželvių archeologiniais radi-

Archeologas
Vytautas Daugudis jaunystėje

niais, juos aprašė. Visada lankėsi tėviškėje, domėjosi Želvos gyvenimu, savo pastebėjimais padėjo atgaivinti praeitį. Palaidotas Vilniuje.

Kas garsina Kazliškių kaimą

...Vis kartojas kartojas kalneliai,
Sodybos, pušynėliai –
Tai Kazliškių kaimelis,
Išdygęs ant lekiančio smėlio.
Nuo Balninkų pusės
Ant kalniuko palipsi –
Ir kaip ant delno,
Kazliškius išvysi... –

taip gražiai Kazliškius apibūdino šiame krašte įspūdžių pasisėmusi poetė Stasė Kairytė – Čirbienė. O Kazliškiai patrauklūs ne tik sraunia Siesartimi, jos vandens užtvanka ir malūnu. Čia seniau stovėjęs ir gražiausias Želvos krašte Stasio Lukoševičiaus namas, projektuotas čekų architekto. Čia ant kalnelio buvęs ir Maldeikių dvaras.

Kazliškiuose garsiausia – Šepečių giminė.

Lionginas Šepetys – kultūros ir visuomenės veikėjas, menotyrininkas, Nepriklausomybės akto signataras. Gimė 1927 m. Kazliškių kaime. 1939 m. baigė Želvos pradžios mokyklą, vėliau – Ukmergės A. Smetonos gimnaziją. Baigė Kauno politechnikos instituto architektūros fakultetą, Maskvos visuomenės mokslų akademiją. 1953 – 1968 m. dirbo dėstytoju Kauno politechnikos ir Dailės institutuose, ėjo docento pareigas. Nuo 1957 m. buvo neetatinis komjaunimo ir partinis darbuotojas, vadovavo kultūros, mokslo, švietimo politikai. 1967–1976 m. buvo kultūros ministras. Parašė knygas „Daiktų grožis“, „Modernizmo matmenys“, „Ispanija“, „Kultūra ir mes“, „Žmogus. Menas. Aplin-

Lionginas Šepetys

ka“ ir kt.

L.Šepetys – prieštaringa asmenybė. Pats pokario metais nukentėjęs nuo tarybinio saugumo, vėliau tapo aktyviu naujos visuomenės kūrėju. Ne kartą lankėsi gimtinėje. Yra padėjęs savo mokyklai. Gyvena Vilniuje. O L.Šepečio gimtojoje troboje gyvena mokytojos Birutė Maslauskienės šeima. Čia anksčiau lankydavosi ir pats Lionginas Šepetys.

Mokyklos muziejuje yra šio žymaus kazliškietio fotografija, laiškas su padėka už dėmesį jam ir palinkėjimai: „Linkiu jums, jaunieji želviečiai, sėkmės ir laimės“.

Danutė Šepetytė – Aleliūnienė, žurnalistė, dienraščio „Respublika“ savaitinių priedų „Brigita“ ir „Julius“ redaktorė. Gimė 1949 m. vasario 11 d. Kazliškių kaime, Marijonos ir Viktoro Šepečių šeimoje. 1964 m. baigė Vederų septynmetę, 1967 m. – Želvos vidurinę mokyklą (sidabro medaliu). Mokykloje buvo tyli, santūri, nors turėjo meninių gabumų – jautriai vaidino scenoje, subtiliai skaitė eiles, kūrybingai rašė. Baigusi Vilniaus universitete žurnalistiką, dirbo Varėnos, vėliau – Vilniaus redakcijose – „Jaunimo gretų“, „Veido“. Užsibuvo ilgiau „Respublikoje“, kur ir šiuo metu redaguoja „Brigitą“ ir „Julį“. Jos rašiniai – įdomiausi, šilčiausi. Žurnalistė sava ir Želvos krašte – lankosi gimtinėje, pakviesta – ir mokykloje: čia literatams 1998 m. perteikė savo patirtį. Ne kartą rašė apie mokyklą, mūsų auklėtinį V.Ramošką.

Danutė Šepetytė – Aleliūnienė

Rita Šepetytė – Petrokienė – filologė, Lietuvių kalbos instituto vyr. mokslo darbuotoja, mokslų daktarė nuo 1994 m., leksikografė, žurnalistės Danutės Šepetytės jaunesnioji sesuo. Gimė 1953 m. lapkričio 4 d. Kazliškių kaime. Mokėsi Vederų septynmetėje mokykloje. 1971 m. baigusi Želvos vidurinę mokyklą, Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Nors neeilinių gabumų (mokykloje rašė eiles, gerus rašinius), dėl drovumo, uždaro būdo nesiveržė į veiklos šurmulį, viešumą. 1977 m. baigusi studijas, pradėjo dirbti Lietuvių kalbos institute jaunesniąja moksline bendradarbe.

Šiuo metu dirba ten pat, Leksikografijos centre, yra viena iš „Lietuvių kalbos žodyno“ rengėjų ir redaktorių. Naujausi Ritos darbai - „Mokomasis lietuvių kalbos žodynas“, skirtas lietuvių kalbos besimokantiems, su 5 užsienio kalbų rodyklėmis (ji – ir šio žodyno redaktorė), ir „Anglų – lietuvių kalbų žodynas“ (praktiškas, kelioninis, labai patrauklus). Rita dažnai lankosi Želvoje, domisi gimtine, mokykla, remia mokyklos muziejų.

Rita Šepetytė – Petrokienė

Vederų kaimo šviesuoliai

Kitame Želvos krašte, Vederų sodžiuje, anapus Siesarties, gimė ir augo ne viena iškilė asmenybė.

Vieni iš tokių šviesuolių – aktorių Kupstų šeima.

Aleksandras Vytautas Kupstas – aktorius ir režisierius. Gimė jis 1898 m. liepos 27 dieną Vederų kaime, prie Siesarties. 1914 – 1922 m. gyveno Maskvoje, dirbo vaistinėje. 1917 – 1918 m. mokėsi Muzilio, Maskvos dailės teatro studijose. Su studijos aktoriais gastroliavo Rusijos miesteliuose. Nuo 1923 m. – aktorius Lietuvoje, vaidina Šiaulių dramos teatre. 1947 – 1950 m. – Kauno Jaunojo žiūrovo teatro meno vadovas, direktorius. Nuo 1951 m. – Klaipėdos, Šiaulių, Marijampolės teatrų režisierius. 1949 m. gauna nusipelnusio artisto vardą. Visą gyvenimą, iki pat 1964 m., lankėsi gimtinėje, o karo metais – ir gyveno. Želvos mokyklos scenoje kartu su aktoriumi S.Pilka statė spektaklius, vaidino. Yra sukūręs apie 200 vaidmenų. Jo meninėje kūryboje humoras derinosi su lyrizmu, sentimentalizmu.

Aldona Kupstaitė – Vancevičienė – irgi aktorė. Gimė 1925 m. rugpjūčio 12 dieną Vederuose. Aktorinio meistriškumo mokėsi Maskvoje, kur baigė Lunačiarskio teatro meno institutą. 1952–1967 m. – Kauno muzikinio, dramos ir Vilniaus dramos teatrų aktorė, nusipelnusi Lie-

tuvos artistė. Sukūrė nemažai įsimintinų vaidmenų: Ramunė J. Marcinkevičiaus „Mindaugė“, Gina H. Ibseno „Laukinėje antyje“, misis Peidž V. Šekspyro „Vindzoro šmaikštuolėse“ ir kt.

Vederuose, prie Siesarties, tebestovi buvę šviesūs aktorių Kupstų gimtieji namai. Čia visada būdavo triukšminga, linksma, įdomu – suvažiuodavo aktorių šeimos su savo bičiuliais, lankydavosi žymūs žmonės. Dabar troba užaugusi žolė – į ją takas nebeveda...

Marija Danguolė Žemaitytė – gydytoja kardiologė, profesorė. Gimė 1936 m. kovo 25 d. Vederų kaime. 1960 m. baigė Kauno medicinos institutą. Iki 1970 m. – šio instituto dėstytoja. Nuo 1970 m. – širdies ir kraujagyslių sistemos fiziologijos ir patologijos instituto darbuotoja, nuo 1980 m. – direktoriaus pavaduotoja Palangos filiale. 1979 m. D. Žemaitytei suteiktas profesorės vardas.

Ji tyrinėjo širdies ritmo reguliavimo galimybes, parašė svarbius mokslinius darbus apie matematinių metodų taikymą, išeminės širdies ligos reabilitaciją ir kt. Skaitė pranešimus tarptautiniuose kongresuose Vengrijoje, Kanadoje, Čekoslovakijoje, Vokietijoje. Profesorė turi kitų garbingų vardų: 1974 m. – medicinos mokslų daktarė, 1984 m. – Valstybinės premijos laureatė, 1986 m. – nusipelnusi mokslo veikėja.

Kiaukliškių II kaime gimė Bronislovas Spruogis, habilituotas daktaras, profesorius.

Gimė B. Spruogis 1943 m. balandžio 27 d. Ukmergės apskrityje, Želvos valsčiuje, Antaruosiuose Kiaukliškiuose, vadinamoj Spruogynėj (mat čia vis troba – Spruogių). 1958 m. su pagyrimu baigė Kiauklių septynmetę mokyklą, o 1962 m. taip pat su pagyrimu – Vilniaus technologijos technikumą. 1967 m. puikiai baigė Kauno politechnikos institutą. Nuo 1968 m. dirbo KPI Vilniaus filiale (vėliau VISI, dabar VGTU) asistentu, vyr. dėstytoju, docentu, profesoriumi. Nuo 1980 m. vadovavo mašinų teorijos, statybos ir kelių mašinų katedrai. Sukūrė apie 500 mokslinių ir autori-

Profesorius
Bronislovas Spruogis

nių darbų, iš kurių daugiau kaip 200 – išradimų ir patentų (trys išradimai užpatentuoti JAV, Anglijoje ir Vokietijoje). Profesorius parašė daugiau nei 120 mokslinių darbų, paskelbtų Lietuvoje ir užsienyje, sukūrė daugiau kaip 50 vadovėlių, mokyimo ir metodinių priemonių.. 1975 m. apgynė technikos mokslų kandidato disertaciją. 1978 m. jam suteiktas docento mokslinis vardas, 1980 - 1982 m. – mašinų teorijos katedros vedėjas. 1988 m. stažavosi Vokietijos technikos universitete. 1993 m. suteiktas technikos mokslų daktaro laipsnis, 1997 m. – habilituoto mokslų daktaro. Nuo 1998 m. – profesorius. Šiuo metu dirba Vilniaus Gedimino technikos universitete. Gyvena sostinėje.

Iš Bajorų kaimo kilęs **Pranas Gaida – Gaidamavičius**, kunigas, filosofas, poetas, žurnalistas.

Toli nuo Želvos, apie 10 km, nutolęs Bajorų kaimas. Čia, Želvos apylinkių pakrašty, 1914 m. sausio 26 dieną valstiečių šeimoje gimė Pranas Gaidamavičius. 1927 m. baigė Širvintų progimnaziją, vėliau – Kėdainių gimnaziją. Kauno VDU ir kunigų seminarijoje studijavo filosofiją ir teologiją. Likimo apdovanotas neeiliniais gabumais, aukštesnių mokslų siekė Šveicarijoje, kur gavo teologijos daktaro laipsnį. 1937 – 1940 m. aktyviai dalyvavo jaunimo organizacijų veikloje.

1944 – 1946 m. gyveno Freiburge, buvo lietuvių tremtinių kapelionas. 1950 – 1952 m. Kanadoje dėstė filosofiją, dirbo „Tėviškės žiburių“ redakcijoje (nuo 1961 m. – šio laikraščio redaktorius), rašė eilėraščius, straipsnius. Išleido eilėraščių rinkinius „Išblokštasis žmogus“, „Milžinas“, „Didvyris“, „Šventasis“, „Žmogiškosios pilnaties vizija“. Poetinę kūrybą skelbė „Amžiuje“, „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“, „Aiduose“ ir kt. Į gimtinę – Bajorų kaimą – nebegrįžo. 2002 m. apdovanotas Gedimino ordino Riterio kryžiumi.

Bastūnų kaime gimė **Alfonsas Matulis**, gydytojas reumatologas, profesorius. Nedaugelis žmonių, sulaukę garbaus amžiaus, su didele meile prisimena savo pirmuosius mokytojus, ištiesia jiems pagalbos ranką. Vienas iš to nedaugelio yra vilnietis profesorius Alfonsas Matulis, globojęs ir gydęs savo senatvės negalių kamuojamą mokytoją Antaną Gudaitį, buvusį Intos lagerio kalinį.

Alfonsas Matulis gimė 1927 m. lapkričio 1 d. Bastūnų kaime valstiečių šeimoje. Lankė Želvos pradžios mokyklą, Giedraičių progimnaziją ir gimnaziją. 1953 m. baigė Vilniaus universitetą. Nuo 1954 m. dirbo

Eksperimentinės ir klinikinės medicinos institute (1970 – 1989 m. – jo direktorius). Apgynė daktaro disertaciją apie reumato paplitimą, kartu su kitais mokslininkais sukūrė naujų reumato gydymo metodų. 1969 m. – medicinos mokslų daktaras, 1977 m. – nusipelnęs mokslo veikėjas, 1970 m. – profesorius, 1971 m. – Reumatologų mokslinės draugijos vadovas.

Parašė apie 220 mokslinių straipsnių, skaitė paskaitas tarptautiniuose reumatologų kongresuose Budapešte, Braitone, Londone, Paryžiuje ir kt. Tai tik dalis profesoriaus Alfonso Matulio darbų. Nuo 1977 m. medikas kelis kartus lankėsi Želvos vidurinėje mokykloje, dalyvavo jos jubiliejų iškilmėse, ne kartą padėjo savo krašto žmonėms, sergantiems reumatinėmis ligomis.

Šiuo metu profesorius gyvena Vilniuje, yra gydytojas – konsultantas.

A. Matulis maloniai bendrauja su savo gimtinės žmonėmis – domisi Bastūnų kaimu, jo gyventojais, mokyklos muziejaus jaunesiems bičiuliams atsiuntė laišką su prasmingais palinkėjimais mokytojams bei mokiniam.

Karališkių kaime 1929 m. gimė poetė, prozininkė **Vanda Kinderytė - Budrienė**. 1950 m. baigė Želvos vidurinę mokyklą, vėliau – Vilniaus pedagoginį institutą, lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą. Ilgus metus mokytojavo mūsų šalies mokyklose – Kiauklių ir Pusnės septynmetėse, Kelmės raj. Ganypravos ir Šiaulių raj. Kurtuvėnų, Radviliškio raj. Skėmių aštuonmetėje mokyklose. Vėliau dėstė gimtąją kalbą Vilniaus rajono Paberžės ir Salininkų vidurinėse, Vilniaus miesto 4-ojoje internatinėje ir Jurgio Baltrušaičio vidurinėse mokyklose. Priklausė Šiaulių miesto jaunųjų rašytojų sekcijai, savo kūrinius spausdino respublikos laikraščiuose ir žurnaluose, įvairiuose almanachuose. Išleido keturis eilėraščių rinkinius: „Per vėdrynus“, „Šviesūs bokštai“, „Apyaušrių žiedai“, „Bočių žemėj šventoj“; 2004 m. – romaną „Paskutinis puslapis“. Parašė „Kurtuvėnų pasakas ir padavimus“. 2004 m. jos kūryba

Profesorius Alfonsas Matulis

spausdino Kanados lietuvių laikraštis „Tėviškės žiburiai“.

Autorė yra Lietuvos Nepriklausomųjų rašytojų sąjungos narė. Ne vieną savo eilėrašį Vanda Kinderytė – Budrienė paskyrė gimtinei, o romane „Paskutinis puslapis“ vaizduoja pokario metų įvykius Želvos krašte. Poetė gyvena Vilniuje, o vasarą – gimtinėje. Kiekvieną pavasarį su naujais savo kūrybos posmais ji sugrįžta į mokyklą – dalyvauja tradicinėje „Poezijos pavasarėlio“ šventėje. O mokyklos muziejuje galima rasti visas V.Kinderytės – Budrienės parašytas knygas.

Vanda Kinderytė – Budrienė

Želvos miškai ir miškininkai

Žalias Želvos krašto rūbas ne vien kalnais kalneliais, bet ir miškais. Jie tarsi apgaubia šį kalvotos Aukštaitijos kampelį iš visų pusių.

Į pietryčius keliaujant, apie 10 km nuo Želvos, dešinėje kelio Želva – Molėtai pusėje, yra Adomiškių, dar žmonių vadinamas Adomava, miškas. Jis – didžiausias Želvos krašte – 550 ha ploto, siekia Molėtų žemes. Auga čia eglės, kai kur – ąžuolai. Rudenį žmonės čia ateina, atvažiuoja grybauti. Yra čia ir nepaprastas akmuo su įspausta, kaip seniau žmonių teigė, velniuko pėda. Iš tikrųjų ji panaši į stirnaitės ar elniuko kanopėlės pėdsaką, tik kaip šis atsirado kietame akmenyje? Paslapties niekas dar neįminė... Akmuo – su gamtos paminklo ženklu.

Arčiau į Želvos pusę, 6 km nuo miestelio, ties Ukmergės – Molėtų rajono riba, apie kilometrą nuo kelio, prasideda Laumėnų miškas (350 ha), taip pat siekiantis Molėtų krašto ribas. Jame auga uosiai, eglės, vienas kitas ąžuolas, klevas, liepa.

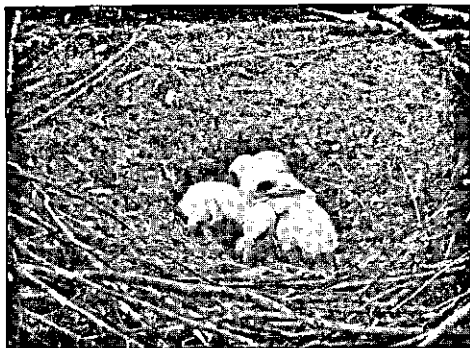
Abiejuose miškuose gali aptikti ir retai matomą paukštį – erelį rėksnį, juodąjį gandrą. Nedaug jų belikę – vienas kitas dar peri. Laumėnų miške gyvena ir baltajuostis juodsprindis drugys, ir auga neįprastas grybas – kerpė plačioji platužė. Tai – reti paukščiai, gyvūnai ir augalai, įrašyti į Raudonąją Lietuvos knygą.

Dar arčiau Želvos, Šiaurės rytuose, kairėje to paties kelio pusėje, susilieję lyg broliai Jerenimavos (30 ha) ir Bliūdašilio (250 ha) miškai. Paslaptingi senove – abiejuose yra pilkapių. Bliūdašilis – didesnis, arčiau Želvos (apie 1,5 km). Nuo jo prasideda Želvos priešistorė. Čia gražu

Įvažiavimą į girininkiją žymi medinė skulptūra

– samanota miško paklotė, vasarą – uogos (žemuogės, mėlynės), rudeni – grybų įvairovė: gudukai, ūmėdės, baravykai. Yra kur akis paganyti, ką į krepšį įdėti, pavargus – pasėdėti (Ukmergės miškų urėdija vidury miško įrengė erdvią pavėsinę). Čia ošia pušys, šalia beržų į dangų stiebiasi eglės, ažuolai. Siesarties pievose dar galima ir gerę išvysti – retą jau nykstančios giminės paukštį.

Juodieji gandriukai Laumėnų miške

Bliūdašilis nusileidžia prie Siesarties, o į rytų pusę tarsi pakyla jau nauju – Daubariškių – mišku (250 ha). Tarsi į vieną miško masyvą sueina Jerenimavos, Bliūdašilio ir Daubariškių miškai. Du Daubariškių pušyno kampai dar ir kitaip buvo vadinami – pagal kaimus: Bendrinės, Piliakalnio (nuo kalno prie Siesarties upės). Čia Siesartis atbėga – iš Molėtų pusės – pro Daubariškių – Bliūdašilio miškus, į Vederus – tolyn.

Labiau į Šiaurę, už Bliūdašilio, – Antamakių miškas, užimantis 200 ha žaliųjų plotų. Miško vardas kilęs, matyt, nuo ežero Makio pavadinimo. Čia auga jauni medžiai, daugiausiai – pušys. Jie tarsi apgaubia ežerą. Pakrantės – gražios, išvaizdžios, miškininkų tvarkomos, neprivatizuotos. Tokios ir liks – visų poilsiui.

Daubariškių miškas – istorinis: su archainių laikų pėdsakais, su šio ir gretimų kaimų tragedijom pokario metais, su partizanų kova ir žmonių mirtimis.

O Siesartis bėga tolyn – į vakarus žemyn iki Kazliškių ir vėl vingiuoja – iki Vederų pušynų, kurie užima 100 ha plotą. Ties Virbalų kaimu rasime nedidelį ežeriuką. Iš jo bėga upelis – į Siesartį. Ežerėlis – neprivatizuotas, visų virbališkių, neišdalytas. Taip teigia Stasys Stundys, gimęs ir augęs prie šio ežerėlio.

Kakariekos miško suopiukas

O Vederų šilas mena senesnius

laikus, kai čia, ant kalniuko, stovėjo Pac – Pamarneckų dvaras, vėliau, jau po karo, atidaryta septynmetė mokykla. Žemai, prie Siesarties, stovi garsi Kupstų giminės sodyba, kur dar XIX a. pabigoje gimė žinomas aktorius Aleksandras Kupstas.

Dar neišnyko ir aikštė (medžiai ne taip greit užauga), kurioje 1960–1965 m. vyko

didelės želviečių meno ir sporto šventės, aidėjo Želvos vidurinės mokyklos jaunųjų turistų balsai – čia vyko jų sąskrydžiai.

Palikę Vederus ir Siesartį bei Želvą, į vakarus, Mateikiškių kaimo pusėje, rasime nemažą plotą (300 ha) Ežeraičių miškų, kuriuose – ir raistas – draustinis su spanguolėmis. Iki Želvos – apie 3 km. Čia daugiausiai eglės auga – jų tamszaliame plote yra ir pušų, beržų. Beveik pusė ežeraičių – privačios valdos, turi savo šeimininkus.

Arčiau prie Želvos, vos už 1 km,- mišraus miško esama. Pelkės, pušynai, eglynai – tokia ta mūsų Simanuvka, labai jau slaviškai vadinama. Jos pašonėje – Rasališkių kaimas, o toliau, pietinėje pusėje, - Dainiškiei. Prie miško įsikūrę šviesūs šio kaimo senbuviai – Jonas ir Janė Rakauskai.

Tolyn už Ežeraičių, pietvakarių kryptimi – Tamošiškių – Pašilės (dar kartais vadinami Gursčių) miško plotai (150 ha). Trys ketvirtadaliai – privačios valdos. Nuo Želvos – apie 8 km. Miškas įdomus – eglės, pušys, pelkės... Takoskyra – upelis. Šio krašto senovę mena nemažas pilkapynas – apie 1 ha. Švedų kapų čia būta – taip teigia vietos gyventojai.

Kur Želvos žemių pakraštys – ten miškas. Į pietus už Uždžionių – Bajorų miško (150 ha) – jau Širvintų rajonas: netoli Kiaukliai, Šešuolėliai... Auga čia eglės, pu-

Želviškių pamėgtame Bliūdašilyje mokytojai pensininkai švenčia Mokytojo dieną. 2004 m.

Miškininkas Gintautas Povylus gerai pažįsta Želvos krašto miškus

šys, yra lapuočių plotų. Pasitaiko avietynų. Vizija ar tikrovė – sako, kažkas čia lūši matęs.

Tolučių krašte yra ir mažesnių miškų – lyg du broliai Kumpės ir Beržynas (abu vienodi – po 50 ha). Abu prie Bajorų kaimo, eglynėliai. Sako, pirmojo vardas kilęs iš išorinio panašumo į kumpį, antrojo primena beržų gausumą. Nors šių medžių mažėja – pavadinimas liko.

Į pietus, artėliau Želvos, prie Žalgirio tvenkinių (tai buvusios kolūkio vandens saugyklos, užimančios apie 6 ha, dabar privatizuotos) - privatus Laumenkos miškas. Tai Maželių, buvusių dvaro savininkų, jų vaikų ir vaikaičių valdos. 50 ha plote auga čia eglės su lapuočiais, yra pelkėtų vietų.

Algio Stanionio vadovaujama Želvos girininkija buvo viena gražiausių Lietuvoje

Pietiniame Želvos seniūnijos krašte, tarp Laumėnų ir Bastūnų, Sauginių link, šalia Trotų sodybos Butiškėse – Amerikos ir Kakariėkų lapuočiai miškeliai. Įdomūs medžiais – drebulių, uosių, baltalksnių deriniu. Arčiau miestelio, už Anusevičių sodybos, - privatūs Rimeisių – Karališkių miško plotai, niekuo neišsiskiriantys.

Didelį miškų plotą prižiūri, atnaujina, tvarko Želvos girininkija. Jai priklauso 2.300 hektarų valstybinių miškų net keliose seniūnijose. Per metus čia paruošiama ir parduodama apie 10 tūkst. kietmetrių medienos, įveisiama 3-10 ha, atnaujinama apie 25 ha miško. Girininkija įkurta 1962 m. perdalijant Šešuolių ir Vidiškių girininkijas.

Pirmuoju girininkijos vadovu dirbo Algis Stanionis. Jam vadovaujant buvo pastatyta nauja girininkija, įrengtas tvenkinys su salele prie girininkijos, pasodintas sodas, dekoratyvinių medžių ir krūmų, aplinka papuošta dekoratyviniais medžio raižiniais. Tuo metu Želvos girininkija pripažinta viena gražiausių Lietuvoje.

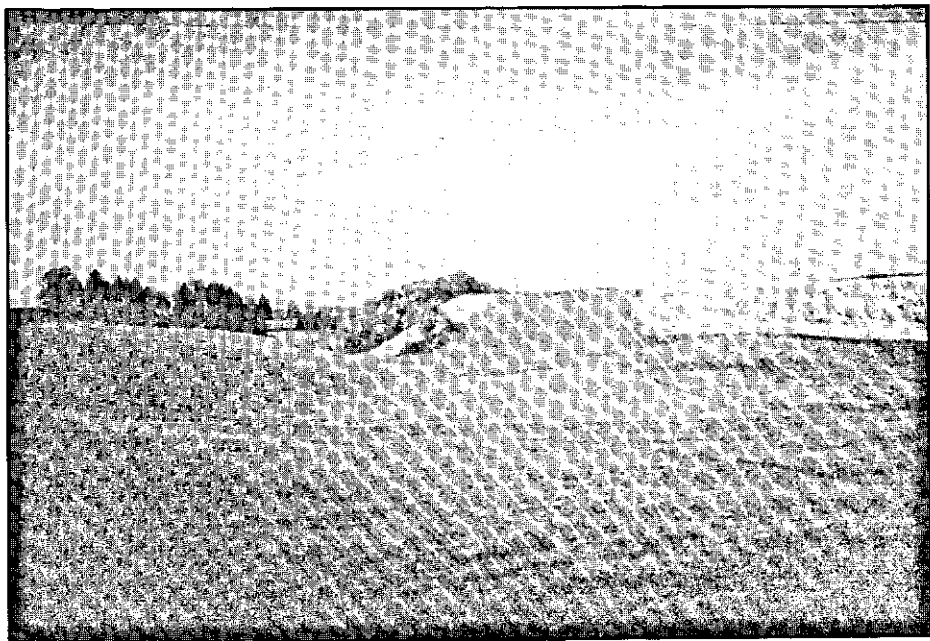
Vėliau, išvykus šiam kūrybingam vadovui, girininkais dirbo A. Buginis, J. Gelūnas, V. Katinas, P. Glumbakas, A. Stundis. Nuo 2005 m. girininkijai vadovauja Gintautas Povylius, vilnietis, Kauno miškų akademijos auklėtinis. Taip pat girininkijoje dirba pavaduotojas Kęstutis Jarmalavičius, eigučiai Algimantas Remeikis, Kazys Nadelka ir Erikas Šeženis.

Tai gražiai vadino...

Gražūs Želvos krašto kalneliai, ramios lygumėlės, paslaptingi miškai... Mylėjo juos, vertino vietos gyventojai. Todėl gražiais, prasmingais vardais pavadino.

Tyrinėdami gimtojo krašto vietovardžius supratome, jog mūsų protėviai kur kas labiau gerbė savo aplinką, negu dabar čia gyvenantys žmonės. Seniau kone kiekvienas žemės lopinėlis turėjo savo vardą. O dabar šie vietovardžiai, ypač smulkesnieji (pievų, kalnelių), neužrašius greičiausiai pasimirštų. Tai didelis gimtojo krašto turtas, liudijantis apie mūsų tautos gyvenimo būdą, papročius. Matome, kokie kūrybingi buvo mūsų senoliai, kokia brangi jiems atrodė gimtoji žemė, jos pievos, kalvos. Todėl ir suskubome jų pavadinimus rankioti. Gaila – pavėlavę, nes ne vienas senolis, galėjęs daug ką pasakoti, jau iškeliavo Anapilin...

Lankėme vyresnius kaimų gyventojus, klausinėjome jų, kodėl būtent taip vadinami vienas ar kitas šio krašto kaimas, jame esantys pievos, kalvos, upeliai, raistai, iš kur galėtų būti kilę tie vardai. Tuo, ką per pastaruosius keletą metų pavyko užrašyti, dalijamės su šio krašto žmonėmis.

Vaizdingos Paželių kaimo apylinkės

Iš Želvos ir Laumėnų kraštų vardyno

Adomiškis. Šis kaimas nuo Laumėnų į rytų pusę nutolęs 5 km. Jame - 4 sodybos. Manytume, jog šio kaimo pavadinimas kilęs iš vardo Adomas, pridėjus priesagą -iškis.

Aginčių kaimas.

Jis yra 3,5 - 4 km nuo Želvos į šiaurės pusę. Kaime yra trys gyvenamieji namai ir keturi nuolatiniai gyventojai.

Manoma, kad kaimo vardas kilo iš pavardės Uginčius.

Pavyko užrašyti žemėvardžius: **Gilioji, Salos, Dvišaka** (pievos) ir **Vidulaukė** (dirbama žemė), taip pat kalnų vardus: **Pakalnos** ir **Kapeliai**.

Alkynės kaimas.

Šiame kaime nėra gyvenamųjų namų ir gyventojų.

Vieni žmonės teigia, kad kaimo vardas galėjo kilti iš bendrinio žodžio „alkis“ (alkimas, norėjimas valgyti), pridėjus priesagą - ynė. Kiti mano, kad jis kilo iš bendrinio žodžio „alkas“ (medžiais apaugusi vietovė, senovės lietuvių šventovė).

Baruvkos kaimas.

Kaimas yra 5 km į šiaurės rytus nuo Želvos. Gyvenamųjų namų ir gyventojų nėra.

Manoma, kad kaimo vardas kilo iš rusiško žodžio „bor“ (šilas), pridėjus nelietuviškos kilmės priesagą - uvka.

Bliūdašilio miškas turi daug paslapčių

Daubariškių kaimo pasakotojas Vladas Šepetys

Bastūnai I.

Kaimas nuo Laumėnų į pietryčių pusę nutolęs 3 km. Jame – 30 sodybų ir 71 nuolatinis gyventojas.

Kalbinti žmonės negalėjo pasakyti, iš kur galėjo atsirasti toks kaimo vardas. Istorikė Arimeta Vojevodskaitė, tyrinėjanti vietovardžių kilmę, teigia, jog Bastūnų vardas atsiradęs iš senojo lietuviško vardo Bastis. Dar galima šio kaimo vardą sieti su veiksmažodžiu „bastytis“.

Bastūnuose I yra kalnas, vadinamas **Bastūnų Amerika**. Pavyko sužinoti, jog kažkada ant šio kalno stovėjęs didelis dviem galais pono Dambrausko, turėjusio apie 80 ha žemės ir didelį ūkį, namas.

Kiti žemėvardžiai: **Dambrausko pieva** (kažkada buvusi pono Dambrausko), kalnas **Pagromelas**, miškas ir pievos **Kakariekos**, krūmai, vadinami **Agolnicu** (tai dideli ir tankūs krūmai, kurie melioruojant buvo sunaikinti).

Bastūnai II.

Kaimas nuo Laumėnų nutolęs apie 2,5 km į rytų pusę. Jame yra 10 sodybų, gyvena 15 nuolatinių gyventojų. Šis kaimas – tarsi Bastūnų I tęsinys, todėl taip ir vadinamas.

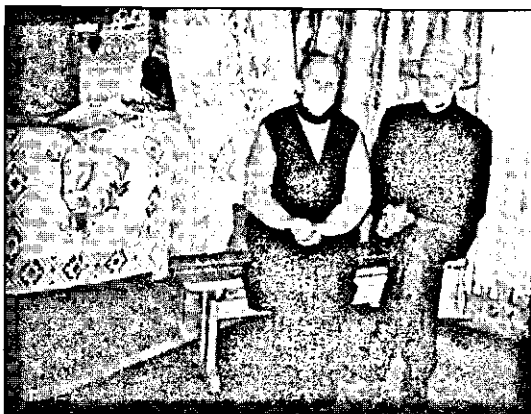
Užrašyti žemėvardžiai: **Žiedutės kalnas**, **Prūdo kalnas**, **Petro pieva** (kažkada buvusi žmogaus, vardu Petras), **Laužiališkio pieva**, **Pa Klumpio pieva**, **Daminsko pieva**, pieva „**Velnio pėda**“.

Vandenvardžiai: **Žydaravis** (ilgas griovys; prie jo gyvenęs žydas), **Karių raistas** (per karą toje vietoje žuvo daug karių, taip pat ir jų kapitonas, todėl raistas taip ir pavadintas), **Bebrynas** (gyvena daug bebryų), **Semaniškio raistas**.

Kaime yra **Gabių kryžius** – kodėl taip vadinamas, nežinia.

Bendiškių kaimas.

Jame yra vienas gyvenamasis namas ir vienas nuolatinis gyventojas. Iš kur atsirado toks kaimo vardas, išsiaiškinti nepavyko.

Janė ir Jonas Rakauskai – Dainiškių kaimo senbuviai

Bendrinės kaimas.

Kaimas yra 1,8 – 2 km nuo Želvos į šiaurės vakarus. Gyvenamųjų namų ir gyventojų nėra.

Žmonės teigia, kad kaimo vardas kilo iš bendrinio žodžio „bendras“ (visų, priklausomas visiems), pridėjus priesagą –inė.

Bikonių kaimas.

Jis yra 2 – 2,2 km į pietryčius nuo Želvos. Čia yra 18 gyvenamųjų namų ir 43 gyventojai. Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Bikonių kaimas paminėtas 1430 m.

Kaimo vardo tiksli kilmė nėra žinoma. Gali būti, kad vardas kilo iš pavardės Bikonis ar senojo lietuviško vardo Bikis. Tačiau šis faktas nėra patvirtintas.

Užrašyti žemėvardžiai: **Kimsynas, Skerdimai, Bendroji** (vietos gyventojų tarme - **Bendrojė**), **Padugniai, Pastašeliai** – tai pievos, **Papušės kalnas**, kurį žmonės taip vadina todėl, kad jo viršūnėje auga viena pušis.

Parūgščiakalnis – ši kalną, kiek žmonės atmena, iš visų pusių supa vanduo. Tad ten žemė labai rūgšti.

Sakmėje apie šio kalno atsiradimą pasakojama:

„Kartą Dievas išgirdo žmonės kalbant, kad rūgštynių sriuba labai skani. Sumanęs jos paragauti, jis įsakė varnui atskraidinti skaniosios sriubos. Varnas pakluso Dievo įsakymui. Nuskridęs pas vieną kaimo senutę, liepė jai pagaminti Visagalio norimo patiekalo. Senutė pagamino didelį indą sriubos ir pririšo jį varnui prie kaklo. Tačiau beskridamas varnas sučiaudėjo, ir sriuba išsipylė ant kalno. Nuo rūgštynių sriubos kalno žemė tapo rūgšti, o žmonės kalnelį pavadino Parūgščiakalniu“.

Žydakalnis – kažkada kalnas ir aplink jį esanti žemė priklausė vietiniam žydui. Nuo to ir kilo kalno vardas.

Taip pat kaime yra ir labai gražus upelis – **Varda**. Vietiniai žmonės teigia, kad kaimo vardas atsiradęs taip.

Upelis ilgą laiką neturėjo vardo. Kiekviena gyventojų karta vis kitaip jį vadindavo. Tačiau visuose sugalvotuose varduose buvo žodis „vardas“.

Činelių kaimas.

Jis yra apie 5 km nuo Želvos į šiaurės rytus. Čia yra penki gyvenamieji namai ir vienuolika nuolatinių gyventojų.

Kaimo vardo tiksli kilmė nėra žinoma. Vietiniai gyventojai teigia,

kad jis kilęs nuo kareivio pamestos milinės pavadinimo – rusiško žodžio „šinel“. Taip pat gali būti, kad vardas kilo iš rusiško žodžio „čin“ (pareigūnas, valdininkas).

Pavyko užrašyti tokius žemėvardžius: **Lankaitė (Lunkaitė), Šilakulė (Šilakula), Čiaukiškės, Patiltė (Patilta), Paupiai, Kuikiai, Čiuliškis, Naroviškis (pievos)**, taip pat raistas **Pakamilžis** ir kalnas **Cegelnė**.

Dainiškių kaimas.

Kaimas yra 1,5 km nuo Želvos į pietų pusę. Jame yra 2 gyvenamieji namai ir 4 nuolatiniai gyventojai. Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėtas 1400 m.

Tiksli kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Manoma, kad vardas yra priesaginės darybos, kilęs iš bendrinio žodžio „daina“, pridėjus priesagą – išk-.

Žemėvardžiai.

Rimšavilkė – tai krūmais apaugusi vietovė. Žmonės pasakoja, kad labai labai seniai tuose krūmuose gyveno vilkė. Vieną tamsią ir ūkanotą naktį išalkusi vilkė sudraskė Rimšų avi, kuri ganėsi netoli krūmų. Taip ir atsirado vietovės vardas.

Pastarkalizdis. Kažkada ten buvo labai didelis kalnas, kurio viršūnėje augo ažuolas. Tame lapingame ažuole gandrai susisuko lizdą, į kurį sugriždavo kiekvieną pavasarį. Tačiau metams bėgant kalno žemė ėmė slinkti, ir jis tapo visai nedidelis. Tad kalnelis ir aplink jį esančios pievos vadinami Pastarkalizdžiu.

Smėlinka – šis kalnas taip vadinasi todėl, kad ten labai daug smėlio.

Daubariškių kaimas

Daubariškiai yra 5 km nuo Želvos į šiaurės rytus. Jame yra 6 gyvenamieji namai ir 8 nuolatiniai gyventojai.

Gyventojai šio kaimo vardo kilmę aiškina taip. Senais laikais sodžius buvo labai didelis, apie 50 sodybų. Pats kaimas išsidėstęs tarytum dauboje. Ypač tai gerai matyti iš aplinkinių kaimų, kurie yra aukščiau. Seni žmonės sako, kad pažymint daubos ryškumą sodžius ir buvo pavadintas Daubariškiais.

Pavyko sužinoti tokius žemėvardžius: **Čigonų pievelė, Didžioji pieva, Paaukštažis, Pagrundas, Šakės, Pakarklinė, Purvės (labai šlapia pieva), Pagraužė, Asiūkla, Lygumos, Lobas, Prūdas, Skerdimai (pamiškė), Linamarka**, kalnas **Paziezdralnis**.

Daubariškių kaime gausu ir **vandenvardžių: Apžarniai** (raistas, kuris

taip vadinasi todėl, kad jo išsidėstymas primena dvi susivijusias žarnas), **Aklimraistis** (raistas). Pastarajame buvo gausu spanguolių. Nors raistas nedidelis, bet labai apgaulingas. Dažnai žmonės uogaudami pasiklydavo, todėl jis taip ir pavadintas. **Stėbiškis** (raistas), kuriame Rusų – japonų karo metu buvo stebėjimo punktas. **Klimaraistis** (jame gyveno Klimas). **Lesnagurka** (išvertus iš lenkų kalbos reiškia miško kalniuką). **Dagiaraistis, Dabuša** (raistas, esantis Daubariškių miške).

Žmonės vardus sugalvojo ne tik pievoms, kalnams, raistams, bet ir dirbamoms žemėms: **Liniškis, Kumpuolas, Kublinės**.

Daugudžių kaimas.

Čia yra vienas gyvenamasis namas, tačiau nuolatinių gyventojų nėra.

Kaimo vardas gali būti kilęs iš pavardės Daugudis. Sudurtinė pavardė dau(g) – siejama su lietuvišku „daug“, o –gud sietina su lietuvišku „gusti, prasti, pasidaryti gudriam“.

Davenių kaimas.

Jis yra 1,8 – 2 km. nuo Želvos į rytų pusę. Jame yra 11 gyvenamųjų namų ir 20 nuolatinių gyventojų.

Kaimo vardas kilęs iš pavardės Davenis, kuri populiari Želvos apylinkėse.

Dvareliškių kaimas.

Jis yra 2,5 km. nuo Želvos į pietų pusę.

Kaimo vardas yra bendrinio žodžio „dvaras“ išvestinė forma, pridėjus priesagą –išk-. Manoma, jog toks vardas sugalvotas todėl, kad aplink kaimą buvo net trys dvarai.

Dvareliškių kaimas – žymaus mūsų apylinkių žmogaus Antano Mikalajūno (1914 – 2005 m.) gimtinė. Nors jis gyveno Amerikoje, tačiau nepamiršo gimtojo krašto. A.Mikalajūnas savo lėšomis sutvarkė kapelius, pastatė kelis kryžius, kuriuos pašventino kardinolas Vincentas Sladkevičius.

Pavyko sužinoti žemėvardį Velnio kalnas, arba Velniakalnis.

Žmonės pasakoja, kad vasarą kiekvieną šeštadienį ant kalno susirinkdavo jaunimas. Šokdavo, dainuodavo, linksmindavosi. Tie pasišokimai vadindavosi gegužinėmis. Jie prasidėdavo dar nenusileidus saulei ir tęsdavosi iki pat paryčių. Bet tik sutemus atėidavo trys dailūs jaunikačiai. Ne viena mergina buvo įsimylėjusi juos, tačiau vos tik švintant šie dingdavo skradžiai žemę. Niekas jų nepažinojo, ir tai buvo labai keista. Visada po tokių gegužinių žmonės rasdavę ant to kalno

kanopų pėdsakų. Ant to kalno gyvulių neganydavę. „Kalnas priklauso jaunimui“, - sakydavo kiekvienas. Bet iš kur tie pėdsakai? „Lyg pats velnias ten būtų šokęs“, - juokaudavę.

Taip ir atsirado kalno vardas – Velnio kalnas, arba Velniakalnis.

Taip pat sužinojome ir kelis vandenvardžius: **Ežeraičiai** (raistas), **Karvelio raistas**, **Utėliaraistis**.

Gojiškio kaimas.

Šio kaimo, esančio greta Laumėnų, vardas greičiausiai kilęs iš žodžio „gojus“ (nedidelis miškelis), pridėjus priesagą – iškis.

Užrašyti žemėvardžiai: **Dariumo pieva** (nuo vardo), **Rūtakalnis** (kalnas; čia anksčiau augdavo daug rūtų, kažkada buvo tankus miškas), **Krūmai** (dideli, tankūs krūmai). Vandenvardžiai **Pelkynė** (pelkė), **Trilapių raistas** (jame augo daug trilapių augalų).

Groblio kaimas.

Nutolęs nuo Laumėnų į pietų pusę apie 1 km. Jame – viena sodyba ir viena nuolatinė gyventoja. Pirmą kartą Groblis paminėtas 1860 m. 1989 m. kaimas galutinai išnyko.

Šio kaimo vardas kilęs nuo žodžio „grėblys“ – mat namai čia buvo išsidėstę grėblio forma.

Užrašyti žemėvardžiai: **Prūdelis** (pieva), **Vingiarykštės pieva** (vardas kilęs nuo nuo čia augančių augalų pavadinimo).

Jerenimavos kaimas.

Jame nėra gyvenamųjų namų ir gyventojų, todėl apie Jerenimavą nieko nepavyko sužinoti.

Kaimo vardo kilmė taip pat neaiški, nes tai nelietuviškos kilmės žodis.

Juodakėlių kaimas.

Gyvenamųjų namų ir nuolatinį gyventojų nėra, todėl nieko nepavyko sužinoti.

Kaimo vardas yra kaimo Juodakiai mažiškinė forma.

Karališkiai.

Šis kaimas nuo Laumėnų į vakarų pusę nutolęs apie 2,5 km Jame yra 10 sodybų, gyvena 10 nuolatinį gyventojų.

Apie Karališkių vardo atsiradimą žmonės pasakoja tokią istoriją. Seniai seniai gyveno turtuolis, pavarde Karalius. Vieną dieną jis atidavė mišką žmonėms, gyvenusiems kaime, kuris neturėjo vardo. Karalius mišką atidavė, nes tų žmonių nameliai buvo labai vargingi. Kaimiečiai mišką išpjovė ir pasistatė naujus, didelius ir gerus namus. Vė-

liau turtuolio Karaliaus garbei šį kaimą ir pavadino Karališkiais.

Žemėvardžiai: **Majoko kalnas** (nuo senovės ant jo buvo statomi taip vadinami „majokai“ – apžvalgos pastoliai), **Pašlaitės kalnas** (taip vadinamas, nes turėjo labai stačius šlaitus), **Sijono (Sejono) kalnas** (savo forma primenantis sijoną), **Dievulio kalnelis** (taip vadinamas, nes yra labai gražios formos ir derlingas), **Kadmilžiaus kalnas** (ant jo kažkada kovėsi du broliai milžinai), **Zuolų kalnas** (kažkada buvę trys broliai, pasidalinę šį kalną į tris dalis), **Versmės kalnas** (pakalnėje yra versmė, kuri niekada neužšąla), **Kryžiakalnis** (nuo senų laikų čia stovėjo kryžius, kuris vėliau nugriuvo), **Jurgiakalnis** (pavadintas piemens Jurgio, kažkada aplink šį kalną nuolat vedžiodavusio ožį, vardu), **Didžiapievelė** (taip vadinta pieva buvusi labai graži ir lygi), **Lininės pieva** (čia buvusi bala, kurioje kaimo žmonės merkdavo linus), miškelis **Gojus** (auga jis ant didelio kalno, o medžiai jame – tik lapuočiai).

Vandenvardžiai: **Prūdų raistas** (didelis žemės plotas, labai klampi pieva), raistas **Rietelas**, **Ragučiaraitis** (jo viduryje yra salelė, kurioje auga išsišakoję spygliuoti medžiai, o jų šakos panašios į ragus), **Vaidakilio raistas** (naktį prie jo, pasak žmonių, vaidendavosi), **Ajerų prūdas** (aplank jį augdavo daug ajerų).

Juodakių kaimas.

Čia yra 2 gyvenamieji namai ir 2 nuolatiniai gyventojai.

Tikslī kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Gali būti, kad vardas kilo iš pavardės Juodakis („kas juodomis akimis“).

Kazliškių kaimas.

Jis yra 4,3–4,5 km nuo Želvos į šiaurės pusę. Jame yra 16 gyvenamųjų namų ir 30 nuolatinių gyventojų.

Manoma, kad kaimo vardas kilo iš pavardės Kazlas, pridėjus priešagą –išk– („labai aukštas, didelis žmogus“), bet gali būti ir tiesiog iš slaviško žodžio „kaziol“ („ožys“).

Šis kaimas nėra turtingas vietovardžių, nes pavyko sužinoti tik vieną žemėvardį (**Sargukalnis**) ir vieną vandenvardį – **Valka** (bala).

Keitučiai.

Jie nutolę nuo Laumėnų į pietryčių pusę apie 4,5 km. Kaime yra 3 sodybos, 4 nuolatiniai gyventojai. Iš kur atsiradęs toks kaimo vardas, nepavyko nustatyti.

Žemėvardžiai: **Velnio pėda** (pieva), **Adomavos miškas.**

Krapų kaimas.

Kaimas yra 4,3–4,5 km nuo Želvos į šiaurės vakarus. Jame yra 2

gyvenamieji namai ir 5 nuolatiniai gyventojai.

Vardas gali būti kilęs iš pavardės Krapas ar bendrinio žodžio „krapas“ – siaurais lapeliais daržovė prieskoniu.

Krupeliškių kaimas.

Kaime yra 1 gyvenamasis namas ir 3 nuolatiniai gyventojai.

Tiksli kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Gali būti, kad vardas kilo iš pavardės Krupelis (įmanomas ryšys su lietuvišku žodžiu „krupelėtas“ - raupuotas, nelygus, smulkiai margas).

Laukelių kaimas.

Laukeliai yra 4,5 – 4,7 km nuo Želvos į šaurės vakarus. Juose yra 5 gyvenamieji namai ir 3 nuolatiniai gyventojai.

Šio kaimo vardas - tai bendrinio žodžio „laukas“ mažybinė forma.

Laumėnai.

Šio gerai visiems žinomo kaimo vardas greičiausiai kilęs nuo **Lau-
menkos** dvaro, buvusio Karališkių kaime, pavadinimo.

Lukošiūnai.

Nuo Laumėnų šis kaimas į pietryčių pusę nutolęs apie 4 km. Jame – viena sodyba ir vienas gyventojas.

Kaimo vardas kilęs nuo pavardės Lukošius (tai buvo eilinis kaimo žmogus).

Žemėvardžiai: Velniakalvis (kalva), Pagromėlas (kalnas).

Magulės kaimas.

Gyvenamųjų namų ir gyventojų nėra, todėl beveik nieko nepavyko sužinoti.

Tiksli kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Manoma, kad jis galėjo kilti iš rusiško žodžio „mogila“ (paminklas). Be to, kažkada ten buvusios kapinės.

Makiūgalių kaimas.

Kaimas yra 7,5 km nuo Želvos į šiaurės vakarus. Jame yra vienas gyvenamasis namas ir vienas nuolatinis gyventojas.

Kaimo vardas yra sudurtinės darybos. Jį sudaro ežero vardas „Makiai“ ir bendrinis žodis „galas“. Šis kaimas įsikūręs ežero pakraštyje - nuo to ir kilo kaimo vardas.

Meilūnų kaimas.

Meilūnai yra 3,3 km nuo Želvos į šiaurės rytus. Jame yra 3 gyvenamieji namai ir 7 nuolatiniai gyventojai.

Tiksli kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Jis galėjo atsirasti iš pavardės Meilūnas, kuri populiari Želvos apylinkėse, arba tiesiog iš lietuviško žo-

džio „meilūnas“ („mylimasis“).

Meilūnų kaimas ypatingas tuo, kad jis turi dvi „pravardes“: Pasilėnija ir Paskardė. Šių „pravardžių“ kilmės žmonės negalėjo paaiškinti. Jie teigė, jog taip ši kaimą žmonės vadino jau seniai.

Pavyko sužinoti tik vieną žemėvardį: **Rudynė** (pieva). Taip žmonės šią pievą pavadino todėl, kad ten žemė ruda.

Molinės kaimas.

Jis yra 2,5 km nuo Želvos į rytų pusę. Molinėje yra 4 namai ir 15 nuolatinų gyventojų.

Kaimo vardas kilęs iš bendrinio žodžio „molis“, pridėjus priesagą – inė. Toje vietovėje, kur įsikūręs kaimas, žemė labai molinga, todėl kaimas taip ir pavadintas.

O žmonės kaimo vardo kilmę aiškina taip.

Žmonės, kurie atvyko ir apigyveno kaime, pastebėjo, jog čia labai daug molio. Laikui bėgant jie surado būdą, kaip šiuo turtu pasinaudoti. Žmonės rinko molį ir gamino plytas, iš kurių statė namus. Taip pat žiedė ąsočius, puodelius, lėkštes. O keliautojai, kurie buvo atvykę į šį kaimą, ir pavadino jį Moline.

Pavyko sužinoti tokius žemėvardžius: **Araplanas** – kalnas, kurio forma panaši į lėktuvo, miškas **Šilelis** (Šilalis). Taip pat pievos: **Pasaliai**, **Čiuliškis**, **Plotai**.

Molinės kaimas turtingas ir vandenvardžių: **Pakaplica** (raistas). Labai seniai ten stovėjo koplyčia. Manoma, kad nuo to ir kilo raisto vardas. **Atavarėlis** – tai vandens telkinys, kurio vardo kilmė nėra žinoma. Per kaimą teka upelis, kurio vardas – **Varda**. Nors upelis yra nedidelis ir siauras, tačiau apie jį pasakojamas paslaptingas padavimas.

Kažkada seniai seniai gyveno kaime mergina, kurios vardas buvo Varda. Ši labai mylėjusi savo sužadėtį, su kuriuo ruošėsi susituokti. Tačiau vaikiną išdavė Vardos meilė ir ištikimybė. Mergina, sužinojusi tai, nugrimzdo į sielvartą ir liūdesį, kuris privertė ją nusiskandinti upeleje. O kaimo žmonės mergaitės atminimui upelį pavadino jos vardu.

Pašiaudinės kaimas.

Kaimas yra 3 km nuo Želvos į rytus. Jame –3 gyvenamieji namai ir 8 nuolatiniai gyventojai.

Vardas yra priešdėlinės darybos. Jis kilo iš bendrinio žodžio „šiaudai“, pridėjus priešdėlį pa-.

Pašiaudinės kaimo žmonės labai kūrybingi - galbūt todėl ten tiek daug vietovardžių, kurių kilmę sunkoka išaiškinti.

Mums pavyko sužinoti tokius žemėvardžius: **Dibakalnis, Pazie-drakalnis** – kalnai. **Nedidelis miškelis** – **Pašalota**. Taip pat kaime yra daug pievų, kurioms žmonės sugalvojo vardus: **Burkštinė, Margela, Čivinčkis, Akmenynas**.

Tačiau daugiausia kaime yra **vandenvardžių**: **Beškiškės, Linmar-ka, Paaukštažis, Giliosios balos** (raistai). Per kaimą teka net trys upe- liai: **Daugudžių upelis, Baruvka** ir **Mokė**, kuri įteka į Makių ežerą.

Pašilninkų kaimas.

Gyventojų ir gyvenamųjų namų čia nėra.

Kaimo vardas yra kito kaimo vardo Šilninkai priešdėlinis vedinys.

Pavardės kaimas.

Gyvenamųjų namų ir nuolatinųjų gyventojų čia nėra.

Manoma, kad kaimo vardas kilo iš bendrinio žodžio „pavardė“ (pa- veldimas iš tėvų asmens pavadinimas).

Pavarų kaimas.

Jis nuo Želvos į pietryčių pusę nutolęs 3,5 km.

Kaime yra 3 gyvenamieji namai ir 7 nuolatiniai gyventojai.

Tiksliai kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Manoma, kad vardas kilo iš bendrinio žodžio „pavara“ – virvė, ant kurios pavertas tinklas; virvė aplink sijoną ar kelnių juosmenį; mechanizmas energijai perduoti. Ga- lėjo kaimo vardas kilti ir iš pavardės Pavaras („piemens padėjęs, pasiuntinys“).

Paželvių kaimas.

Paželviai yra 1,8 – 2 km nuo Želvos į šiaurės pusę. Jame yra 25 gyve- namieji namai ir 53 nuolatiniai gyventojai.

Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose kaimas paminėtas 1582 m. kaip dvaras. Paželvių piliakalnis – respublikinės reikšmės archeologinis pa- minklas.

Kaimo vardas – priešdėlinės darybos. Jis kilo iš vandenvardžio Žel- va, pridėjus priešdėlį pa-.

Apie šį kaimą pavyko surinkti daugiausiai informacijos. Žmonės bandė prisiminti kuo daugiau vietovardžių. Pavyko užrašyti šiuos žė- mēvardžius. **Bliūdašilis** – šis miškas yra didelėje dauboje. Jo šlaitai labai statūs. Žmonės teigia, kad miškas atrodo, tarsi būtų „bliūde“. **Želvelių** pieva – jos vardas kilęs nuo upelio Želvelė vardo. Šios pievos – tai upelio krantai. Kitos pievos: **Duobila** (auga gražūs dobilai), **Ber- župė**.

Kaime yra daug kalnų; kuriems žmonės taip pat sugalvojo vardus:

Staduovaltės kalnas, Ubiškis, Pėčkalnis, Aruodo galo kalnas (šio kalno viršūnė yra lygi). Kalnas - lyg stalas. Atrodo, jog kažkas kalno viršūnę nupjovęs. **Šlapių kalnas** – per jį dabar eina kelias. Tačiau prieš daug metų ten buvo labai šlapia, praeiti ar pravažiuoti buvo neįmanoma.

Pavyko sužinoti ir daug vandenvardžių: **Kuotkuškių raistas, Gudu sala** (pelkė), **Nendrynas** (pelkė), **Kauprė** (pelkė), **Žydo bala** – ją iškasė žydas, gyvenęs šiame kaime.

Per Paželvių kaimą teka upė **Siesartis**.

Rapoliškių kaimas.

Jis yra 4 km nuo Želvos į pietryčius. Čia gyvenamųjų namų ir gyvenojų nėra, todėl nieko nepavyko sužinoti.

Kaimo vardo tikslī kilmė nėra žinoma, tačiau tikriausiai jis kilo nuo vardo **Rapolas**.

Rasališkių kaimas.

Kaimas yra 1,5 km nuo Želvos į pietryčių pusę. Jame yra 19 gyvenamųjų namų ir 31 nuolatinis gyventojas.

Kaimo vardo kilmės žmonės negalėjo paaiškinti. Manoma, kad vardas galėjo kilti iš bendrinio žodžio „rasalas“ - mirkalas, sūrimas. Taip pat gali būti, jog vardas kilo iš pavardės **Rasalas**, kuri populiori Ukmergės rajone.

Pavyko sužinoti tokius žemėvardžius: **Padegėlių pieva** (kažkada ten degė krūmai), **Balininkai** (pieva), **Trapus** (pieva), kalnas **Smetokalna**. Sužinojome ir vandenvardžių: **Dvora** (bala), **Pakniai** (bala, priklausanti Pakniams).

Remeisių kaimas.

Jis yra apie 2 km nuo Želvos į pietryčius. Čia yra 8 gyvenamieji namai ir 21 gyventojas.

Kaimo vardas gali būti kilęs iš pavardės **Remeika**, tačiau šis faktas nėra patvirtintas.

Rūtiškių kaimas.

Kaimas yra 3,2 – 3,5 km nuo Želvos į šiaurės rytus. Jame yra 3 gyvenamieji namai ir 3 gyventojai.

Šio kaimo vardas yra priesaginės darybos. Jis kilo iš bendrinio žodžio „rūta“, pridėjus priesagą -išk-.

Kaimo vardą slepia liūdnas **padavimas**, kuri papasakojo vietiniai gyventojai.

Kažkada šiame kaime gyveno jauna mergina. Jos tėvai buvo mirę, ir ji gyveno viena. Visas jos turtas buvo sukiužusi trobelė. Mergaitė nebu-

vo graži, neturėjo gražių geltonų kasų - galima sakyti, ji nieko neturėjo. Gal todėl savo varganą aplinką papuošė puikiu darželiu, kur žydėjo be galo daug įvairiaspalvių gėlių ir augo daug žalių rūtų, nes ir ji, kaip kitos kaimo mergaitės, svajojo sulaukti piršlių. Deja, bėgo metai, o piršliai vis aplenkdamo jos varganą sodybą. Taip prabėgo jos gyvenimas. Vargšė mergaitė atgulė prie savo tėvelių, o jos namelis visai sukrypo ir sugriuvo. Gal būtų visi ir pamiršę mergaitę, jei ne jos rūtų darželis. Visos kaimo nuotakos bėgdavo pasiskinti našlaitėlės rūtų. Tad nuo to laiko kaimas buvo pavadintas Rūtiškiais.

Pavyko sužinoti šiuos **žemėvardžius: Zamkelis (pieva), Ilgoji pieva, Paužuolka (pieva), Vidulaukė (dirbama žemė).**

Taip pat kalnas **Žvirbliakalnis** (čia labai prasta žemė, tinkama tik žvirbliams voliotis).

Sauginių kaimas.

Nuo Laumėnų šis kaimas į pietryčių pusę nutolęs 3,5 km. Jame – 9 sodybės, 24 gyventojai.

Žmonės pasakoja, jog toje vietoje, kur dabar yra Sauginiai, buvęs „magazynas“ – grūdų sandėlis, kuriame žmonės saugodavo grūdus. Nuo žodžio „saugoti“ ir kilo šio kaimo vardas.

Žemėvardžiai: kalnai Majokas ir Asiūkla.

Svirplinės kaimas.

Kaimas yra apie 2 km nuo Želvos į šiaurę. Jame yra vienas gyvenamasis namas ir vienas nuolatinis gyventojas.

Tiksli kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Manoma, kad jis galėjo kilti iš bendrinio žodžio „svirplys“ - čirškiantis vabzdys, čežys.

Šaltakėlių kaimas.

Kaimo vieta nėra žinoma. Gyventojų ir gyvenamųjų namų nėra.

Vardas yra sudurtinio žodžio „šaltakis“ mažybinė forma.

Šilninkų kaimas.

Šilninkai yra 3 – 3,5 km nuo Želvos į šiaurės rytus. Jame yra vienas gyvenamasis namas ir du nuolatiniai gyventojai.

Manoma, kad vietovė pirmą kartą paminėta 1373 m. Livonijos kronikose. 1924 m. minimas Šilninkų vienkiemis, kurį lygiomis dalimis valdė Elena Patockienė ir Stepa Kontrimavičienė (po 35, 23 ha). Vadinasi, anksčiau čia galėjo būti dvaras.

Antrojo pasaulinio karo metais Kontrimavičius slėpė Želvos žyda Vinclov. Sužinojusi apie tai vokiečių valdžia Kontrimavičių sumušė, o žyda ten pat nušovė.

Kaimo vardas – priesaginės darybos. Jis kilo nuo bendrinio žodžio „šilas“, pridėjus priesagą –inink–.

Seni žmonės šio kaimo kilmę aiškina taip.

Kartą išėjo žmonės į mišką kirsti medžių, kur bedirbdami rado seną vėžlį. Vienas senukas perskaitė ant vėžlio kiauto iš randų sudėliotą žodį „Šilninkai“. Kadangi kaimas, kuriame gyveno darbininkai, neturėjo vardo, žmonės nusprendė duoti jam šį vardą.

Šukiškių kaimas.

Kaimas yra 2,5 km nuo Želvos į rytų pusę. Jame yra vienas gyvenamasis namas ir gyvena trys nuolatiniai gyventojai.

Tiksliai kaimo vardo kilmė nėra žinoma. Manoma, kad jis galėjo kilti iš bendrinio žodžio „šukės“ – sudaužyto indo, stiklo skeveldra.

Vederų kaimas.

Jis yra 3,5 km nuo Želvos į šiaurės vakarus. Jame yra 2 gyvenamieji namai ir 6 nuolatiniai gyventojai.

Kaime buvo pono Vederio dvaras, kurio liekanos išlikusios iki šiol. Vėliau dvaras priklausė lenkui Pamarnecky.

Kaimo vardas – pirminės darybos. Jis kilęs iš pavardės Vederas. Šios pavardės kilmė nėra visiškai aiški. Dauguma ją kildina iš žodžio Vedaras („pilvas, viduriai; kepta kruopų ar trintų bulvių dešra“).

Pavyko sužinoti tokius žemėvardžius: **Šniūrelių pieva** (seniau čia „šniūrais“ dalindavo žemę), **Balninkietė** (pieva).

Kaimas nėra didelis, todėl vandenvardžių taip pat nedaug: **Degė** (raistas) – vardas kilęs nuo ten kažkada buvusio gaisro, **Kazokiškio** raistas.

Virbalų kaimas.

Kaimas yra 3,5 km nuo Želvos į šiaurės pusę. Jame yra 11 gyvenamųjų namų ir 26 nuolatiniai gyventojai.

Vardas kilo iš pavardės Virbalas.

Želvos miestelis.

Miestelyje yra 162 gyvenamieji namai, 528 gyventojai.

Pirmą kartą miestelio vardas paminėtas 1582 m.

1859 m. šioje vietoje buvo 30 sodybų su 300 gyventojų. Gyvenvietė vadinosi Pozelwa.

Miestelio vardas kilęs iš vandenvardžio Želva. Upelio Želva vardas kilęs iš žodžio „žalsvas“ (pagal D L K Ž).

Per Želvą teka upelis **Želvelė**. Netoli klebonijos yra **Klebonijos kalnelis**. Taip pat miestelyje yra **Žydkapiai** – šiose kapinėse palaidoti žy-

dai. **Pušynėlis** – pušelių giraitė. **Girininkijos bala** – ši bala priklauso Želvos girininkijai. **Centro**, arba **Polkos bala**. „Centro“ vadinama todėl, kad ji yra netoli buvusio Želvos Vaikų ir jaunimo centro. „Polkos“ – todėl, kad ji taip pat yra netoli šio gyventojų namų. O be to, K.Polka pastatė per ją tiltelį.

Žvynėnų kaimas.

Nuo Laumėnų į šiaurės rytus šis kaimas nutolęs 4 km. Jame yra 27 sodybos, gyvena 66 nuolatiniai gyventojai.

Apie kaimo bei jo vardo atsiradimą nepavyko sužinoti. Galima spėti, jog Žvynėnų vardas galėjęs atsirasti iš lietuvių kalbos bendrinio žodžio „žvynas“, pridėjus priesagą – énai.

Žemėvardžiai: **Lygiosios** pieva, **Spanguolynės** pieva (ten augdavo daug spanguolių), **Smalynės** ir **Klaidyškos** pievos, **Motiejaus kalnas** (toje vietoje buvo žmogaus, vardu Motiejus, žemė).

Tolučių krašte...

Seserys Malvina (g. 1924) ir Ona (g. 1932 m.) Šikšnytės teigė, jog seniau kaimų pavadinimus atnešdavę paukščiai : jie suklykdavę ar surėkdavę, ir taip atsirasdavęs kaimo vardas (tokiu būdu atsiradę **Rėksnių, Parėksnės, Kiauklišio** pavadinimai).

Seniau kaimuose vykdavo sueigos. Kuris žmogus būdavo gudresnis, apskresnis, turėdavo daugiau pinigų, to vardu ir pavadindavo kaimą. Vėliau kunigas šį kaimą pašventindavo, patvirtindavo jo pavadinimą ir įrašydavo į bažnytinius dokumentus. Tokiu būdu galėjo atsirasti **Butkūnėlių, Tamošiškių, Tolučių, Sarapiniškių, Skripėtiškių** kaimų pavadinimai (pavardės Butkus, Tolutis, Skripėta ir šiandien dažnos šiame krašte).

Įvairiai aiškinama ir kitų kaimų pavadinimų kilmė.

Ažuorinė. Manoma, jog šio kaimo pavadinimas kilęs nuo pavardės Zaorin. Tai buvęs lenkų kilmės ponas, kažkada nusipirkęs šią teritoriją.

Bajorai. Kažkada šiose vietose gyvenęs labai religingas žmogus, garbinęs šventąją Mariją. Manyta, jog Marija buvo kilusi iš bajorų giminės, tad šitaip kaimas ir buvo pavadintas.

Gursčių kaimo pavadinimas atsiradęs nuo žmogaus, kažkada čia gyvenusio, pavardės (Gurstis).

Kiaukliškis. Jis galėjo atsirasti nuo Kiauklių kaimo pavadinimo. O Kiauklių vardas atsiradęs šitaip. Vieną kartą lankoje su kūdikiu buvusią moterį užklupo juodas debesis. Kartu su debesiu skrido ir rėkiančių paukščių pulkas. Vaikas dar nemokėjęs kalbėti, tačiau pamatęs tuos paukščius sušuko „kiaukl!“ Debesis akimirksniu krito į žemę ir išsiliejo. Vaikas atspėjo ežero vardą, nuo kurio vėliau kilo ir Kiauklių kaimo pavadinimas.

Dar pasakojama, jog iš dabartinių Ežeraičių buvęs vanduo, nes kai ten paskendo jautis, ežerą užkeikę, ir jis su griausmais ir perkūnija pakilęs ir išskridęs. Vandens, ėjusio stulpu, pavadinimą vaikas atspėjęs, ežeras nusileidęs, o triukšmas nurimęs. Taip atsirado Kiauklių ežeras ir kaimas.

Tamošiškiai. Manoma, jog kažkada ten buvusį dvarą nupirko lenkų ponas, vardu Tomáš (todėl ir šiandien šiame krašte yra lenkų kalbos kilmės vietovardžių).

Veseluška. Pavadinimas kilęs iš lenkų kalbos žodžio ir reiškia „linksmą“, „džiaugsmingą“. Panašiai jį interpretuoja ir vietos gyventojai.

Pasak V. Anusevičiaus, kažkada vienas žmogus išėjo į mišką medžioti. Jo šeima buvusi bevaikė. Medžiodamas surado paliktą pusės metų amžiaus mergaitę. Kai ją nešėsi namo, paklydo. Kelią jiems parodė pelėda. Kai ta mergaitė užaugo, ji buvo labai linksma, guvi, gražiai dainavo. Vieną kartą iš Lenkijos atvažiavo žmogus, pavarde Anusevič. Jis eidamas išgirdo šią mergaitę dainuojant. Ji jam labai patikusi ir norėjęs ją vesti. Šios mergaitės būdo bruožai ir nulėmė tokio kaimo pavadinimo atsiradimą. Tik iš pradžių šis kaimas vadinosi Veselufka, o dabar – Veseluška.

Kaip atsirado kitų kaimų (pvz., Deferencijos, Lelikonių, Uždžionių) pavadinimai, paklausti žmonės pasakyti negalėjo.

Taip pat pavyko sužinoti ne vieno žemėvardžio ir vandenvardžio pavadinimo kilmę.

Žemėvardžiai

Abelėlių pieva. Šioje pievoje kažkada augo obelys.

Asiokai. Tai pieva, kurioje augo uosiai.

Asiūkla. Pieva, kurioje gausu asiūklių.

Aveliškis. Šioje pievoje buvo gamos avys.

Ažuraistė. Tai pieva, esanti už raistų.

Daminsko kalnai. Tarp jų gyvenęs žmogus tokia pavarde.

Didikalnis. Tai aukščiausias kalnas Lelikonių kaime.

Epušynas. Šiame miške augo daug drebulių.

Gaidienės pieva. Pavadinimas kilęs nuo pavardės Gaidienė.

Gailaitės (Mazurkevičiaus) kalnas. Ant šio kalno gyveno Mazurkevičiai (vėliau šį namą nusipirko Gailaitė).

Gervakalnis. Tai kalnas, apsuptas miškų, o ant jo nusileidžia gervės.

Juodapurvis. Tai drėgna juodžemio pieva.

Juro kalnai. Ten kažkada gyvenęs žmogus, pavarde Juras.

Kiauliepievė. Joje ganydavo kiaules.

Klumpoja. Tai klampi pieva.

Lazdynė. Pieva, kuri buvo labai klampi. Joje augo daug lazdynų. Kai būdavo drėgnesnės vasaros, šienas čia plaukiodavo.

Martnonienės kalnas. Kažkada čia gyveno moteris tokia pavarde.

Mergukalnis. Garsiausias šiame krašte piliakalnis, apipintas legendomis ir padavimais. Dažniausiai pasakojami du padavimo variantai.

1. Viena mergina tarnavo dvare. Ji turėjo labai brangų žiedą. Sykį

dvaro bernai norėjo jį atimti. Ji tą žiedą įsidėjusi į burną ir prarijusi. O kai prarijusi, iš karto ir numirusi. Buvusi palaidota tame kalnelyje.

2. Merga labai mylėjusi berną. Jis jai padovanojęs sužadėtuvių žiedą. Tačiau vieną sykį jaunikis ją išdavė su kita. Iš sielvarto mergina prarijo žiedą ir mirė. Kareiviai jos atminimui savo kepurėmis supylė kapą. Taip atsirado Mergukalnis.

Nadaro pievos. Jų pavadinimas kilo nuo pavardės Nadaras. Tai buvusios labai vešlios pievos, dėl kurių visi varžėsi.

Spragių miškas. Ten kažkada gyvenęs žmogus, pavarde Spruogis.

Skebo kalnas. Prie šio kalno kažkada gyveno žmogus, pavarde Skebas.

Skintinė. Sakoma, jog tai buvusi labai skurdi pieva, kurioje žolės buvo tik pasiskinti.

Smėlynka. Tai smėlinga pieva. Pasakojama, jog čia palaidotas žmogus, pavogęs iš dvaro skarelę ir vėliau pasikoręs.

Safarnė. Šis žodis, išvertus iš lenkų kalbos, reiškia arpa grūdams sijoti. Galbūt ant šio kalno kažkada arpas ir stovėjęs.

Šešiadienė pieva. Taip pavadinta galėjo būti todėl, kad ją žmonės nušienaudavo ar nuganydavo per šešias dienas.

Virsnė. Manoma, jog tai buvusi labai gera pieva, kurioje žolė tiesiog virsdavusi.

Vandenvardžiai

Asiūklynas. Raistas, kuriame auga daug asiūklių.

Gyvatynas. Šiame raiste daug gyvačių.

Karklynas. Tai raistas, kuriame auga daug karklų.

Linmarka. Pasakojama, jog šioje baloje senovėje žmonės merkdavo linus.

Povaraistis. Sakoma, jog šio raisto forma labai panaši į povą.

Vaidakelys. Šis raistas taip pavadintas todėl, kad jame vaidendavosi.

...Taip gražiai šio krašto žmonės pavadino širdžiai brangias vietas, išreikšdami savo meilę, pagarbą, padėkodami už gausą, grožį, prieglobstį. Šiuose vietų varduose – ir mūsų kraštiečių sumanumas, išmintis, dvasios turtingumas. Ir poezija. Ar ilgai dar šis mūsų krašto turtas bus saugomas ir išliks?

Su Želvos vardu širdy...

Vanda Kinderytė – Budrienė

Želvoje žilvičiai
Žalsvai pražydo,
Aš prie Želvelės
Skubu šį rytą.

Lakštingala šaukia
Jurgutį slėny –
Žydi palaukėj
Pirmosios gėlės.

Sveikinu žemę,
Žiedais apipiltą.
Žibuoklių vainikas
Želvai nupintas.

Lai Želvos vardas
Žibuoklėm žydi.
Lai mano Želva
Per amžius žydi!

ŽELVA. ERŠKĖTROŽĖS PRIE KELIO

Ant žemės delno
Erškėtrožės rausta,
Pailsusios rankos,
Lūpos suspaustos,
Nekaltas kraujas
Per atminties rūbą
Laša—————
Tylos minutės
Gimtoji Želva
Prašo,
Kaip erškėtrožė
Skaudi ir sava
Sielos ir kūno
Tikroji atgaiva.

Sustosiu
Smetonkalnyje
Prie pilko akmens,
Kur broliai,
Broleliai
Karžygiais krito,
Palikę gyviesiems
Nepamirštamą brydę –
Į Viltį,
Į Meilę,
Į Tiesą.
Beržais, ažuolėliais
Ir uosiais ošę –
Šiandien jų vardai
Laisvėn kelią
Puošia.

Įsiklausysiu
Į gimtųjų laukų
Tylą,
Į mažiausio lapelio

Ar žolynėlio
Virpėjimą,
Kad per metų pyne
Giliau pajusčiau
Motinų aimanas,
Apraudant savo
Sūnus,
Sūnelius,
Sūnaitėlius,
Be laiko apsiklojusius
Smėlio patalėliais.

Ach, laike, laike!
Ant begalybės medžio
Suvertos valandos,
Sekundės
Ir minutės...
Negailėstingas laike,
Kosminiu greičiu
Skriejantis
Į amžinąją būtį...
Karų, stichijų
Ir žudynių laike,
Kur pasisuka
Pragaištingas
Lemties dalgis,
Ten šios žemės
Svajonės baigias...

Juk ir tada
Erškėtrožių dygliais
Skaudus likimas
Beldės į namus,
Kai želvietis
Paskutinį
Duonos trupinį
Dalijo perpus.
Keliaudamas vargo

Ir kančių
Kaleidoskopais
Skriaudas ir nevilgtį
Viltimi lopė.
Raudo erškėtrožės;
Raudo kalnely
Ir tą vasarą,
Kai kiekvienas
Grindinio akmuo
Raudojo
Krauju –
Ne ašarom...
Menu,
Gera tai menu,
Kam minėti
Vardus ir pavardes?
Liko įrašai
Ant akmenų...
Atminties skraistę
Praskleidus,
Matau tų dienų
Iškankintus
Veidus.

Graži,
Mano Želva graži,
Kai sėja rugius
Ar kai pjauna,
Kai erškėtrožės
Pirmąjį žiedą
Sukrauna,
Ar kai ant delno
Jos supas –
Gyva mano Želva,
Iš sielvarto gijų
Išaudus
Naująjį rūbą.

2004

IŠTRAUKA IŠ ROMANO „PASKUTINIS PUSLAPIS“

...Taip besikalbant pasirodo Želva. Abipus gatvės tęsiasi skurdūs namukai. Anksčiau juose gyveno žydai, besiverčiantys prekyba. Šiuo metu vieni nusavinti valstybės, kituose įsikūrusios lietuvių šeimos.

Čia Melanijai viskas artima, miela. Visų brangiausia gimnazija, kurioje, tiesa, nedaug teko mokytis, bet nuo čia prasidėjo jos didelio kelio pradžia.

- Gal užeinam pas tetą? – klausia tėvas.
- Jeigu tėtei reikia...– atsako dukra.
- Et, geriau grįždamas. No-o-o! – suragina arklį.

Vežimaitis dar da pakalnėn, kur atsiveria vėl kitas vaizdas. Kelias prastas, netaisytas, traktoriais išvažinėtas. Greitai įvažiuoja į daubą, apaugusią alksniais, karklais ir kitokiais krūmokšniais. Pakelėje stovi senas, apsamanojęs kryžius. Anksčiau kažkodėl Melanija jo nepastebėdavo, o gal ir pastebėdavo, bet niekada nekreipdavo dėmesio. Šį kartą jos žvilgsnis užkliūva ne tik už perdžiūvusio nuo sausrų ir vėjo kryžiaus, bet ir už nutrupėjusio rūpintojėlio kojos. „Įdomus liaudies meistro darbas, matyt, nagingas buvo. Vykusiai įlieta paprasto žmogaus rūpesčiai ir vargai. Ką gi primena šis kryžius? Savižudybę? Nelaimingą atsitikimą? Ir kodėl niūrios mintys lenda į mano galvą? Lyg nebeturėčiau apie ką galvoti. Nyki ši dauba. Gerai, kad baigiam pravažiuoti. Štai ten jau Mateikiškių trobos, už jų Pilonys. Ką aš ten rasiu?...”

Vaidas Ramoška

ODĖ ŽELVAI

Aš myliu tave, Želva, nemeluoju,
Nors tu miestelis mažas, nežymus.
Nutoles nuo tavęs dažnai galvoju
Kaip apie paliktus gimtus namus.

Laimingas kūdikiu čionai bėgiojau
Ir skausmo buvo, ašarų užtektinai,
Tik mažas būdamas aš negalvoju,
Kad šį miestelį aš mylėsiu amžinai.

Kadaise čia juk buvo žydų kraštas
Ir lietuviybės, sako, buvo per mažai.
Vis tiek istorija tava - tai raštas,
Kurį skaitysim mes ir mūs vaikai.

Namai nameliai, senos liepos, bažnytėlė...
Čia meldžias žmonės Dievui - ir gerai.
Prie aukšto mūro slepiasi maža pirkelė,
Netekus šeimnininko jau seniai.

Gimtoji mano Želva, upeliuke mažas,
Kalnai kalneliai, mokykla sena -
Esi brangi kaip savas kraujo lašas -
Nebūsi pamiršta, nebūsi palikta...

1993

Albina Tumaitė – Povilavičienė

ŽELVELĖ

Už pakriūtės – lanka.
Ten upelis skaidrus teka.
Žaidžia saulutė linksma,
Šviesiam debesėliui pasaką seka.
Rieškučiomis vandens pasisemsiu...
Visos upės man primena
Tavo vandenį tyrą.
Kai tuomet, vaikystėj,
Rieškučiomis vandenį sėmiau,
Jis buvo toks šaltas, gaivus,
Jo dugne – spalvoti akmenėliai.
Tolyn srovele laikas nutekėjo...
Tyresnio vandens
Aš niekur neregėjau.

KĘSTUTIS ARLAUSKAS. IŠTRAUKA IŠ ROMANO „SKYDAS“

...Sėkmadienį aplankiau gražias Selvos apylinkes. Užsukau į Skardelio slėnį. Tenai, tarp vėpūtinuose susigūžusių krūmų, stūksojo vienišas medis. Saulė geltonai nuspalvino sniegą. Giliomis properšų akimis į žiemos dangų žvelgė raguvos dugnu vinguriuojantis upelis. Pagrioviais nusigavau iki Bliūdašilio Miško pakraštyje stūksojo nuvirtusiu šonu piliakalnis, kurio viršūnėn vedė žmogaus pėdos. Kas dabar per giliausius pusnynus užsimanė taip aukštai kopti? Kieno nerami siela veržėsi pro dygiais kadagiais, gudobelėm apaugusius šlaitus? Nė pats nepajutau, kaip mano kojos ėmė sekti sniege įspaustomis pėdomis. Iš krūmokšnių purptelėjo pabaidytas pulkelis geltonų kaip žiemos saulė startų. Kalno viršūnėje nieko, be ištrypto plotelio, neradau. Atrodė, jog kažkas trumpai čia pastovėjo, pamindžiukavo ir jau kitu šonu nusileido pašlaitėn. „Kopimas į kalną – tai žmogaus gyvenimo pavyzdys,- prisiminiau patėvio žodžius.- Trumpiausiai reikia svečiuotis viršūnėje. Visa kita – ilgas kabarojimas aukštyn, paskui spartus brazdėjimas apačion...“

Some Facts about Želva

Our little town is like a bird in its nest on a hill. Anyone can see very far away from here. Roads from Želva go in all directions: to Ukmergė, to Molėtai, to Giedraičiai (21 km), to Vilnius and Kaunas. Our closest neighbours Kiaukliai, Šešuoliai and Balninkai could be easily reached too.

In ancient times this locality was called **Pozelva**. In historical documents it was mentioned for the first time in 1582. An estate under this name existed in the 15th century. The name Želva appears in 1920-1923 in topographical maps of Lithuania. Linguists link the origin of this name with the adjectives "green, greenish".

There are some mounds, burial mounds not far from Želva. All these places are connected with the prehistory of Želva, which dates back to 2nd-3rd millennium BC and later to 5th - 6th century. During archeological excavations on the mound of Paželviai in 1936 and 1962 some tracks of the archaic times of Želva were found in the village of Šilninkai.

Our small town Želva (Pozelva) was founded in the 16th century. The lands around Paželviai were donated to the monks of the Order of the Jesuits by the Lithuanian nobleman Jurgis Radvila in 1581-1582. In 1756-1755 the Jesuits built a small church on the highest hill of this locality. In the Middle Ages the Jews started settling on the left bank of the river Želvelė and they made the greatest part of the dwellers of the town in the 17th - 18th centuries and later till the World War II. In 1796 there lived 166 people there and 141 of them were Jews, in 1859 there were 300 inhabitants and 243 of them - Jews.

Since 1773 when the Jesuits left Lithuania the estate of Paželviai and the town had been the property of the brothers Marikonis, later - Lopasinskas, Bistramas.

In 1859 there were 30 houses, one synagogue, a parochial school. Želva was famous for its horse markets, the Jews had an enterprise of remaking (processing) skins (tannery). In the 18th - 19th centuries Želva suffered from some fires (in 1878, 1887, 1887 and in 1893). The church was on fire for three times. In 1892 under the supervision of the priest A. Stapulionis the present church and the stone belfry were built.

From 1918 till 1920 Želva had to undergo the violence of the Polish army. A self-defence militia detachment (section) was organised in Želva by Ž. Šaltenis. On October 28, 1920 the Poles were defeated and the soldiers K. Vaitkus, D. Palikėnas,

J. Kuliešius, J. Piktuiža, Dzedavičius were buried on the churchyard. A lot of people were present at the burial and later a monument was put up in their honour.

In the years of independence this small town became the centre of the rural district and since 1920 – a parish. There were 123 farmsteads with 631 inhabitants (85 Jewish, 35 Lithuanian and 3 Russian families among them) in Želva in 1923. 107 villages and 892 farms with 5069 people living there formed the District of Želva. The town had a post-office, a telegraph, a court, a credit bank, a dairy, a police-office, a co-operative society, a whisky monopoly, a fire station (since 1930), a guard-room, a drug store, a doctor's assistant's and veterinary centres, some wool-combing workshops, a dress-making shop, some bakeries and 17 shops, a primary school. A library was founded some time later.

Jewish people earned their living by trade and handicraft. The drug store, the fire station, the health centre, the wool-combing workshops, the shops, a bathhouse and the school belonged to them. Their community had 2 chapels, 2 hotels and 2 inns.

Juozas Kalvelis, Jonas Vaišutis, Vytautas Kalvelis, Stasys Vaišutis were chieftains of the rural district of Želva during the years between the wars.

Želva was famous for its markets which used to draw up people from 5 parishes. Its school was the centre of cultural life. Some organizations of children and young people (such as Angelaičiai, Pavasarininkai), the Union of Rifles under the name of "For Defending of Vilnius", the Society of Abstinence carried out their activities at that time.

The year of 1940 was very painful for the inhabitants of Želva as it was occupied by the Russians and the exiles of people were begun. August and September of 1941 became greatly tragic as all the Jews of Želva were annihilated: 60 people were shot on the Jewish cemetery, others – in the Pivonija forest near Ukmergė. 81 dwellers of Želva took part in the war: 9 of them were killed, 12 – returned being crippled.

Post-war years were followed by very bitter events too: further exiles, forcible collectivization of agriculture, the struggle of resistance. A

lot of people were excited; teachers A. Gudaitis, V. Stričkienė, Švainickienė were among them. Some people (S. Vaišutis, teachers P. Švambarys and P. Kurlinkus) emigrated.

Our school was reorganized: in 1944 it became a progymnasia, in 1946 – gymnasia and in 1950 – a secondary school.

A collective farm named “The Road to Communism” was founded in Želva in 1948. Later on its name and “form” was changed several times until it became a state farm in 1950. The cultural life of the people of Želva could be called “a bright spot” in their life. Under the leadership of V. Nenorta (1959-1968) and J. Vinckus the small town of Želva changed for the better greatly: a new House of Culture was built in 1985, 5 more new streets appeared, Želva became famous for its Art and Sports festivals, the horse races. In 1970 a new school building and in 1972 – a new experimental dispensary were built there.

Želva can be proud of famous people born there. The emigrant poet, playwright and journalist Petras Pilka-Pilkalnis (1921-1976) is one of them. The actor Eduardas Kunavičius (born in 1926), the scientist of botany Algimantas Morkūnas, the playwright, translator and theatre critic Jurgis Arnas Šaltenis (1911-1959) were born in Želva too. Some very distinguished Jewish people such as brother of “Gaon of Vilnius” Mošė of Paželvai (1725-?), the teacher of the Hebrew language and music Golomb Hirsh Nisan and the well known representative of the World Jewish Community and the leader of Zionism Abraham Kollin-Kollinsky were born here.

The ancestors of a world famous Klabin – Lafer family once lived in Želva too. The Nobel Prize Winner, professor of Cambridge University Aaron Klug, is related to Želva as he was born here on the 11th of August, 1926. Two professors Kęstutis Staliūnas and Kęstutis Kilkus finished Želva Secondary School.

At present Želva is the centre of the parish and rural district. There live 529 people in Želva and 1629 people live in all the 72 villages that make the rural district.

There is a community organized in Želva and the cultural life of it takes place. There are a secondary and a nursery schools, a dispensary, a forestry, a fire station, 3 shops in Želva.

Zofija Ramoškienė

Naudotos literatūros sąrašas

- Maknys V. Duobėtais gyvenimo keliais // *Eskizai*, 1999 m., Nr. 10, p. 55.
Svilienė G. Mano tėvas // *Eskizai*, 1999 m., Nr. 10, p. 58.
Zabiela G., Baranauskas T. Deltuvos žemė // *Eskizai*, 1999 m., Nr. 10, p. 3-8.
Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas, V., 1963.
Kudaba Č. *Kalvotoji Aukštaitija*, V., 1988.
Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. 4, Boston, 1964.
Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva II, V., 1998.
Slownik geograficzny krolewstwo Polskiego, t. 8, Warszawa, 1887.
Vanagas A. *Lietuvių hidronimų Etimologinis žodynas*, V., 1981.
Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995 r.
Krakow, 1996
Lietuvos topografiniai žemėlapiai (1920-1923), Lemontas, 1998.
Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. V., 1993.
Lietuvių enciklopedija, XXXV t., Bostonas, 1966.
Ukmergės miškų urėdija, 2002.
Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, V., 1972.
Šaltenis L. *Šaltenių giminės pradžia. Atsiminimai, 1949-1951 m.*,
LMA Centrinė biblioteka.

Knygą rengiant naudotasi šių želviečių prisiminimais:

- Alfonso Anusevičiaus (g. 1927),
Vytauto Druskio (g. 1924),
Pranciškos Čerkasovos (g. 1927),
Jadvygos Gibavičienės (g. 1929),
Eleonoros Kilkienės (g. 1926),
Jono Kriaučiūno (g. 1932),
Emilijos Lukoševičienės (g. 1913),
Mato Mikalajūno (1909 – 2000),
Jono Rakausko (g. 1927),
Astos Šalkauskienės (g. 1931).
Zuzanos Papirtienė (g. 1925).

Panaudoti laiškai:

- Jono Guzelio (2003 m., Kaunas),
Fernando Klabin (2000-2005 m., Rumunija),
Aaron Klug (2005 m., Kembridžas),

J.K. Weiss (2005 m., JAV),
prof. Alfonso Matulio (2003 m., Vilnius),
Liongino Šepečio (2003 m., Vilnius),
Jolantos Bucevičiūtės – Balčiūnienės (2004 m., Kaunas),
prof. Boleslovo Spruogio (2003 m., Vilnius),
Prano Švambario (2001-2003 m., Australija).

Panaudota muziejaus archyvinė medžiaga:

1. Želvos apylinkės archeologiniai ir gamtos paminklai, 1965 m. Darbo vadovė Stasė Vercinkevičiūtė.
2. Iš atsiminimų apie Antrąjį pasaulinį karą, I d., 1968 m. Vadovė Pranė Mackevičienė; 1978 m. Vadovas Jonas Kriauciūnas.
3. Želvos tarybinio ūkio istorija, 1968 m. Vadovė Pranė Mackevičienė.
4. Stalinizmo aukos Želvos apylinkėje (tremties archyvas), 1989-2004 m. Vadovė Zita Kriauciūnienė.
5. Želvos apylinkė 1984-1985 m. Vadovas Jonas Kriauciūnas.
6. Pokario kovų aukos Želvos apylinkėje, 1967 m. Vadovė Pranė Mackevičienė.
7. Želvos krašto vietovardžiai, 2002. Vadovė Rasa Povylienė.
8. Žymūs Želvos krašto žmonės, 200 - 2005 m. Vadovė Zita Kriauciūnienė.

Panaudotos fotografijos iš Želvos vidurinės mokyklos muziejaus archyvo.

Taip pat darytos Juozo Juknevičiaus, Zitos Kriauciūnienės, Vido Tavoro, Rasos Povylienės, Gintauto Povyliaus, Kęstučio Jarmalavičiaus.

Iš asmeninių archyvų – kun. Petro Purlio, Emilijos Lukoševičienės, Pranciškos Čerkasovos, Jadvygos Gibavičienės, Valerijos Vrubliauskienės, Angelės Mikalajūnaitės – Šereikienės, Danutės Sarulienės, Janės Mackevičienės, Eleonoros Kriauciūnienės, Astos Šalkauskienės, Jono Grigo, Jono Rakausko, Jono Gudaičio.

Zita Kriaučiūnienė, Rasa Povylienė
Pasakojimai apie Želvą

2005-10-11 Užs. Nr. 2207
Išleido ir spausdino UAB „Valdo leidykla“,
Gedimino g. 34/2, 20131 Ukmergė

Autorių žodis

...Nesu istorikė anei mokslo žmogus – tik Želvos vidurinės mokyklos lietuvių kalbos eksmokytoja, 35 - erius metus mokiusi Želvos krašto vaikus.

...Jau iš namų 1998 m. pakviesta mokyklos direktoriaus Vidò Tavoro į muziejų, dirbaujusi čia iki šiol, rankiodama mokyklos ir krašto istorijos trupinėlius...

Želva tapo antrąja gimtine – čia gyvenu jau 45 - uosius. Pamilau šį kraštą per mokyklą, per nuoširdžius želviečių vaikus, per pagarbą jų tėvams.

Savo gimtinę aprašiusi prisiminimų apybraižoje „Piliakėmis“, sėdau ir prie kito darbo – „Pasakojimų apie Želvą“. Pradėjusi domėtis šio krašto praeitimi nuo 1998 m. kaip muziejininkė, 2004 m. su dukra Rasa parengiau internetinį žurnalą „Želvos krašto etnokultūros pėdsakais“. Tokia buvo pradžia...

Zita Kriauciūnienė

Želva – mano gimtinė. Jos istorija pradėjau domėtis prieš keletą metų – stebėdama mamos, muziejaus vadovės, kraštotyrinę veiklą. Dažniausiai taip jau būna, jog jauni ne visada ieško savo šaknų – atrodo, dar suspės – juk beveik visas gyvenimas prieš akis... Anksčiau irgi taip galvojau.

Vaikščiojau gimtojo miestelio gatvėmis nesusimąstydama, kaip jis atrodė prieš trisdešimtį ar penkiasdešimtį metų, kokie žmonės čia gyveno, kuo jie užsiėmė.

Ne tik pati susidomėjau šiais dalykais – ir savo mokinius sugebėjau sudominti: ėmėme keliauti po apylinkių kaimus, užrašinėti vietovardžius, pravardes, rinkti kitą kraštotyrinę medžiagą. Taip atsirado ne vienas rimtas darbas. Kitas žingsnis – ši knygelė, mėginimas prisiliesti prie gilesnių gimtinės istorijos šaknų. Dabar galiu teigti: jaučiuosi pažinusi ją. Gal ne visą – kiek žmonių dar nepaklausta, kiek prisiminimų neužrašyta.

Taigi gimtinės pažinimas – neišsenkantis šaltinis...

Rasa Kriauciūnaitė – Povylienė

Ukmergės Vlado Štalto
viešoji biblioteka

000023455